

HÍD

irodalom

művészet

társadalomtudomány

2010. ÁPRILIS
4. SZÁM

HÍD

irodalom
művészet
társadalomtudomány

Alapítási év: 1934

LXXIV. évfolyam

2010. április

4. szám

Szerkesztőség

Főszerkesztő:

Faragó Kornélia

(e-mail: corna@eunet.rs)

Főmunkatársak:

Bányai János

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Lovas Ildikó

Náray Éva

Ózer Ágnes

Szabó Szilvia

Toldi Éva

Tolnai Ottó

Végel László

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

BORDÁS Győző: Ruszkusz (novella)	3	
BENCE Erika: A kút (novella)	9	
SIRBIK Attila: St. Euphemia (Részletek egy készülő kihagyásos regényből, 2.)		13
KISS Tamás: Hat és fél perc (kispróza)	15	
OLÁH Tamás: Elárasztott kertek... (vers)	17	
WEINER SENNYEY Tibor: Ceylon (novella)	20	
IZSÓ Zita: Oltalom ■ Temető ■ Haza fele ■ In memoriam ■ Még mindig ■ Apa ■ Ami maradt ■ Végződés ■ Elveszt, nem ereszt ■ Üzenet (versek)	27	
BÖRCsök László: Pálya mellett (önéletrészlet)	34	
Radoslav PETKOVIĆ: Egy nevetséges szokás (Részletek a <i>Bizánci internet</i> című esszé-sorozatból) (CSORDÁS Gábor fordítása)	43	

EUROPOETICA

Zoran ĐERIĆ: A költő öngyilkossága ■ Szemétdomb ■ Fenn ■ Az udvar, az elátkozott (versek) (OROVEC Krisztina fordítása)	55
Vesna KORAC: Holnap egy új nap ■ Töltőtoll ■ Az idegek táncáról semmit ■ Cukor és bors (versek) (VÉKÁS Éva fordítása)	60
Vesna KORAC: A banovói erdők (regényrészlet) (KOVÁCS Izabella fordítása)	64

VERS/VERS/VERS

BÁNYAI János: „Miért van inkább a vers” (tanulmány)	67
VALASTYÁN Tamás: Kagylózúgás ('68 aspektusa és kontextusa Petri György költészetében)	75

REFLEXÍV TEREK

MÁRIÁS Endre: Színház, küzdj és bízva bízzál... (MADÁCH Imre: <i>Az ember tragédiája</i>)	99
BERÉNYI Emőke: Hétköznapi impressziók, metrón (TÓTH Krisztina: <i>Hazaviszlek, jó?</i>)	105
BARLOG Károly: Reflexiók lik felőli perspektívából (CSERNA-SZABÓ András: <i>Mérgezett hajtúk</i>)	109
GYANTÁR Edit: Kékítő oldódik az én vizében (BENCSIK Orsolya: <i>Kékítőt old az én vizében</i>)	112
HERÉDI Károly: Gondolatok Balázs Attila Új(vidék-)regényéről egynéhány apropó kapcsán (BALÁZS Attila: <i>Kinek Észak, kinek Dél vagy a világ kicsiben</i>)	118
KOVÁCS Izabella: Jó estét, mámor, jó estét, szellemem! (NESZLÁR Sándor: <i>Inter Presszó</i>)	123

Számunkban a veterán TAKT-találkozó kiállításának anyagából közlünk

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2010. április. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizeteskör kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2010-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Ruszkusz

– Emlékszem apád meglepett arcára. Percekig nem értette, vagy nem akarta megérteni, miért kérdeztem tőle. Pedig kérdésem nagyon egyszerű volt, mintha csak azt szerettem volna megtudni, miért visel kék munkaruhát, vagy néha goromba bőrkesztyűt a kertész úr? S végül nem is felelt egyértelműen. Jóllehet csak önmagamot akartam ellenőrizni, sejtem-e? – mondja író barátom.

– Nekem is sok időre volt szükségem, míg megfejtettem a titkot. A féltve őrzött titkot! Pedig addigra már én is gimnazista voltam.

Apám fiatal kertészként előbb Pesten, majd Bécsben tanulta a gyakorlati virágkötést, kiültetést, kerttervezést. Bele is szerelmesedett tudományába, miután megtanulta, hogy bármely növény önmagában is gyönyörködteti az embert, de a növény vagy virág kívánatosságát, szépségét sokszorozza és fokozza a céltudatos elrendezés. Hogy látvány legyen, némi rendet kell vinni a növényi anyagba, formába, színbe, hatáskeltő világításba... – magyarázta nemegyszer –, mert ez ad végül tartalmat is annak, amit csinálunk. De bele kell lopni az embernek valamit a saját lelkéből és a képzeletéből, hogy mindaz, amit létrehoz, egyedivé is váljon.

Ilyennek láttam kertjét, parkjait, nem egyet, a szobrok beállításait, a temetőt, de minden egyes csokrában is benne volt az egyedisége. Hol a piros rózsacsokrában egy, de csak egy lilába húzó jel, fényforrás, mint Munkácsy festményén, hol a fehér menyasszonyin egy vékony, rózsaszín szalag tekeredett a plumozuszra, sőt ha a hozzátartozók nem vették zokon, a zárt színű virágkoszorúra fehér szegélyű gyászszalagot ajánlott.

Számomra emlékezetes marad precízse is. Ha rózsát ültetett, nem felejtette el hangsúlyozni: – Gyerekek, ezt nem egy-két évre, hanem egy-két évtizedre ültetjük. Ezért is vigyázzunk nagyon a szemzésére.

Emlékszem, tanított is rá, bár sose tanultam meg igazából. Előbb a gyökérnyak héját T alakban bevágta, majd ezen a bevágáson kétcentis keresztbevágást végzett, és a szemzőkéssel felnyitotta a gyökér héját. Ide helyezte a két centinél nem hosszabb szempajzsot, néha néhány különböző fajtát is kombinálva újabb nemesítés céljából, aztán óvatosan visszanyomta a héjakat, majd gumilapocskával vette körül, és rafiával gyöngéden körbekötözte. Mint sebzett állatkák, olyanok voltak ilyenkor a rózsák, de hajtáskor szinte naponta látni lehetett a növekedésüket, életképességüket.

– A jó szemzés és a pihent embertrágya adja majd az élénk színeket – magyarázta. A piros, rózsaszínű és fehér floribundafajtákat és a sárga teahibridet kedvelte, ez utóbbiakból maga is nemesített, s anyám kedvéért Zentának nevezte el, legalábbis így került be néhány szakkönyvbe. Csak a törpe- és a futórózsákat szerette. Különösen a téltől óvta őket. Késő ősszel a törpéket a szemzés fölött kötelezően húsz centi magasságban betakarta, de a magas törzsűeket gangunk előtt óvatosan a földre hajtotta, és teljes hosszukban halmot emelt följük, s mint fejfa nélküli gyermeksírok a temetőben, pihenték át a telet. De az évközi gondozásnak, a tudatos metszésnek, a tetűk elleni permetezésnek, időbeni lombtalanításnak köszönhetően, még mindenszentek előtt is virágoztak. Ilyen figyelmesen gondozta a szegfű- és gladióluszágásokat, a dús, húsos levelű dáliaít, hortenziáit, kényes káláit is.

Híre is volt kertésztudományának, virágainak, parképítő, térformáló képességének, és már a két világháború között városunk egyházi felekezetei megegyeztek, rábízzák az addig eléggé rendszertelen és szétszórt kis temetkezési helyek egységesítését, a legalkalmasabb meglévő bővítését, rendezését és parkosítását. Amit a gyors növekedés, a lélekszám-gyapardás tett szükségessé.

Jó nagy területet méretett ki apám a csatornaparti kaszálóból, mert hosszú időre, nem kevesebb mint ötven évre tervezték sírkertnek a gazdagodó városkában ezt a helyet. A papok elfogadták apám számításait, miszerint, ha a lakosság évi elhalálózása két százalék, a gyapardás viszont ennek a duplája, és ha lakosonként öt négyzetméter terület kell ehhez, s mindamelletten ezen öt vallási felekezet osztozik, s a területeket kapukkal és szélesebb utakkal, mezsgyékkel illő elkülöníteni, akkor ekkora és ekkora méretűre kell tervezni.

A tervek elkészültek, apám mérőléccel és zsinórral mért ki mindent, kis cölöpökkel jelölve az utak vonalának mentét s az ültetendő fák, cserjék, bokrok helyét, sőt arra is ügyelt, hogy a városka többnemzetiségű lakosságának a kultúrája is tükröződjék benne.

A protestáns németiség lélekszáma miatt a legnagyobb teret kapta, mert nagy, leginkább családi márványkriptákban temetkeztek. Az ő részük méltóságteljes hangulatot keltő parkként volt megtervezve, a sorok között tízméterenként szomorúfűzzel, a téglázott, széles járda pedig fiatal vadgesztenyével beültetve. Mintegy folytatásaként annak a kriptasornak, amely már megvolt, és amelyet egy remek szobrászi alkotás vezetett be, amelytől balra sövénykeret húzódott. A katolikusok és a pravoszlávok már nem voltak ennyire igényesek. Megelégedtek eddig is a különböző méretű fa- és fémkeresztektől, a kovácsoltvas kerítésektől az alacsony drótkerítésig. Most is jobbára csak az volt az óhajuk, hogy a sírok jobban megközelíthetőek lehessenek, elegendő, ha a sírmezők a területnek csak a felét foglalják el, viszont a főútvonal legyen olyan széles, hogy a halottaskocsi kényelmesen elférjen.

A tervben némi kanyarulatok törték meg a csak egyenes vonalakat. A katolikusok egyenesében volt a kálvária, a végében egy mesterséges dombon lépcsők vezettek a három keresztthez. Szabadtéri misék megtartására is alkalmas volt a hely. Ezeket a vonalakat a tuják és nyírfák jól kirajzolták, az addig is nagy előszeretettel használt közönséges kúszó borostyán a földhantós sírokat szépen befedi majd. Az izraeliták csak a legmagasabb ponthoz ragaszkodtak, mert ők a rátemetkezés lehetőségével is éltek. Mélyebbre temetkeztek, így figyelembe kellett venni, hogy árkaik a talajvíz miatt a csatorna medrének mélysége felett maradjanak.

Kialakult tehát e sírkert, amelynek téglakerítésére már nem jutott pénz (bár apám kért az épülő zsinagóga sárga selyemtégláiból a temető szemöldökfalához – a sárga meg zöld harmonikus egységet képezhetne –, amelyből jóval később, a lebontása után iskoláztatásom idején, a szomszédos futballpálya-kerítést építették), csak a bejárati kapu és az elválasztó vonalakon néhány díszkapu épült téglából, s drótkerítésből is csak a temető három oldalára futotta. Így a lenti temetővéget a csatorna felől közönséges bokrok, bodza- és júdásfák, tüskés ruszkuszok szegélyezték. Minderről a megmaradt tervrajzok tanúskodnak és az egykori fényképek temetésekről, a lovas halottaskocsiról, a szinte monumentális síremlékekről, szobrokról.

Arra már emlékszem, hogy nagy temetőnek számított, amikor apámmal ott is szeméztük a rózsákat, mert valahogy minden virág mellett itt is a rózsák voltak sokak számára a legkedvesebb. Ilyenkor apám körbesétálta az egész sírkertet, mintha csak az elvetett mag virágaiban gyönyörködne, de föltűnt, hogy e műve fölötti terepszemléje végén mindig elsétált a már bozontos, s immáron gazos temetővégebe is. Metszőollójával leginkább le is vágott néhány ruszkuszszálat, s azzal tért vissza. Ezeket néha földrótozva egy-egy koszorúba fonta, sokszor azon bosszankodva, hogy még kemény

bőrkesztyűjén keresztül is megszúrják hegyes tuskéi. Mindenszentek előtt viszont már egy hónappal zsákkal ment ki, s mintegy őszi nyírást végezve rajtuk, vágta e kimondottan kellemetlen szűrős cserjehajtásokat. Néha biciklijével többször is fordult.

E nagy mennyiség földrotozásában a kovácsmesterségben megöregedett nagyapám is segédkezett, kinek olyan érdes tenyere volt, mint a reszelő, meg aztán valami különös érzéssel tudta lenről fölfelé úgy markába venni a túleveleket, hogy azok azt csakis simogatásnak vélhették.

– Ha a patkóvas nem fogott ki rajtam, ez sem fog – mondta apánknak, s ez a némi dicsekvés inkább nekünk szólt. Mert mi aztán hozzá nem nyúltunk volna. Drótoztunk mi is krizantémokat, dáliákat, ekkor már behozatali szegfűket, sőt az óvatosan letüskézett s a kora őszben meg nem fagyott rózsákat, de a ruszkuszhoz hozzá nem nyúltunk. – Csak szegény Béla ne ment volna el – sóhajtott néha munka közben nagyapa, mert ekkorra esett „elmenetelének” éppen huszadik évfordulója, amiből mi csak annyit tudtunk, annak idején levante volt, mint mindnyájan, vagy legtöbbször, majd jelentkezett, jelentkezett(?). Bolmánál esett el, s amikor nemsokára megszületett bátyám, éppen azért kapta a Béla nevet, mert a nagyapa szavaival szólva: „Ha a Jóisten elvette az egyiket, hála néki, adott egy másikat.”

Ennyi volt tudásunk a történelemórákon dicsőnek tanult ütközetről. Semmi több. Illetve még annyi, hogy nagyapának a havi nyugdíja mellé, valami „kárpótlás” címén, rendszeresen járt még kétezer dinár, ami éppen a naponta elszívott egy doboz mérges Zeta költségeit fedezte.

Mindenszentekre tehát nemcsak a koszorúkba, hanem a fenyőágra feldolgozott krizantémcsokrokba is került ruszkusz. Pedig volt elég páfrány, aszparágusz meg sás is a díszítéshez. De észre kellett vennünk, hogy szinte szabályszerűen ruszkusz mindig abban a csokorban volt, amelyeket nekünk kellett kivinnünk a temetőbe, sokat már a reformáció napján, majd mindenszentekkor, s ilyenkor – ezt nem lehetett észre nem venni – a temető végében mindig két-három rendőr is lézengett. Nyilván azért, hogy a virágokat el ne lopják, gondoltam, s ebben a hitemben apám is, anyám is megerősített.

Csak azért nem bántuk, hogy ki kellett vinni azokat a szűrős csokrokat, mert rendelőjük fizetéskor némi borraalót is nyomott a zsebünkbe. Azért már érdemes volt. Előtte viszont mindig összesúgtak, mintha csak valami titkot közölnének egymással, úgy, hogy azt mi ne halljuk. Nem tagadom, bántott ez a bizalmatlanság.

Feltűnt viszont, hogy a német és a zsidó sírok mind elhanyagoltabbak lettek. Legtöbb helyen nem volt felkapálva a két kripta közötti földsáv,

néhol már a borostyán indája karvastagságban kúszott át az egyik temetőrészből a másikba, a sírok cserjékkel meg mindenféle hajtásokkal, a kripták meg mohával voltak fedve, hozzátartozók alig. Csak ritkán rendelkeztek ezekre a sírokra virágot a külföldi rokonok, leginkább levélben, vagy egy-egy itt maradt rokon révén, de annyit azért tudtam, megértettem az elejtett szavakból, hogy majd szerét teszik: ha pénzt nem is tudnak küldeni, mert abból csak baj lehetne, élelmiszercsomaggal fizessenek, ha netán valaki hazalátogatna. (Deportálás, holokauszt, Gulag... ezeket a fogalmakat szüleink ki nem ejtették volna a szájukon, csak most visszaemlékezve a sottóságukra, sepegésükre, a bizalmas és borraivalót is osztó kuncsaftokra jövök rá, mintha egymás közt váltottak volna ilyen szavakat. Ilyen kifejezésekkel még az újságban sem találkoztam.) De jöttek levelek, üzenetek itthonról is, hogy ennek és ennek a sírjára vigyük ki a virágot. Sőt ezekből volt a több. S a többnyire fenyőágakra rádolgozott virágcsokrokban is szinte kivétel nélkül volt ruszkus. – Minek is jönnének haza, ha „oda” nem mehetnek ki – jegyezte meg egyszer anyám, nem tudván, hogy éppen akkor topanok be a műhelybe, s apámmal gyorsan másra terelték a szót.

Egynéhány ilyen levélben érkezett, az ősök sírjára szánt, megkésett rendelésnek már csak a halottak napján tudtunk eleget tenni, de még akkor is ott voltak a rendőrök. Még ha akkorra esetleg a dér meg is csípte a szép fehér krizantémfejeket, s megkezdték sárgás-barnás haláltusájukat.

– És ez neked nem tűnt fel, mármint a rendőrök jelenléte? – kérdezte évekkel később egy március tizenötödikei baranyai útra autózva az író.

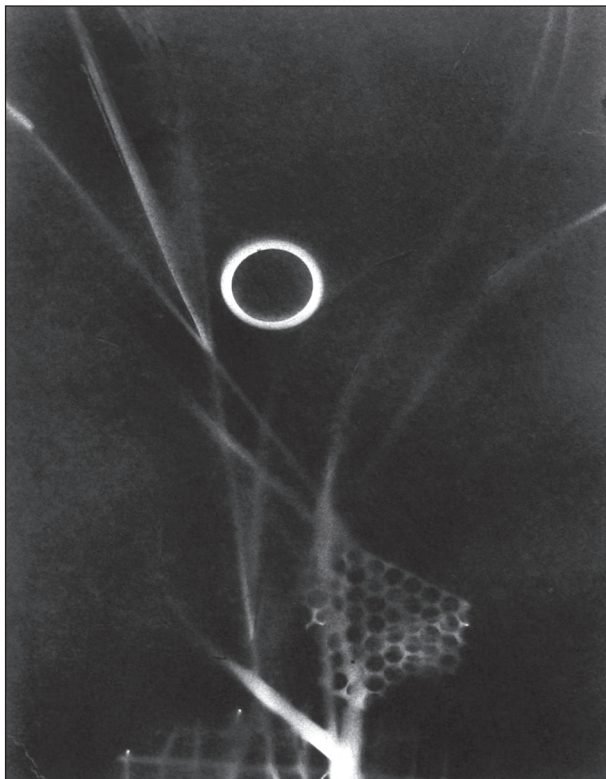
A szüleink is kijártak ilyenkor a temetőbe, s látták, mint mindenki, de a rendőrökről mindenki hallgatott, mint az ott nyugvók.

Ha nincs akkor ott a nálam idősebb író, aki megkérdezte apámtól, mi történt, s ha nincs a bennem is zavart keltő furcsa tekintete, talán sosem tudom meg, hogy a halottak napja után a sánta temetőcsősz miért helyezi a kizárólag ruszkuszos csokrokat a temetővégi, immáron téli álmát alvó bodzafák, kókadozó cserjék alá, és a nagy nyírás és télelő ellenére is kitaratóan zöldellő ruszkuszbokrokra. Amelyekre a helybeliek mindig csak lopva tekintettek, és hallgattak. Csak a papunk a kálváriadombon, szabadtéren misézve és megáldva szenteltvízzel a jelenlevőket, hintett mindig háromszor a temetővégi domborulat felé is, amely – nekem, mint akkori ministránsnak –, olybá tűnt, mintha csak egy nagy betakart magasrőzsabokor halma volna, amelyről hiányzik a kereszt.

Felnőtt emberként néztem egy év után mindenszentekkor apám szemébe.

– Mondd, miért nem beszéltél nekünk soha a „ruszkusztanyáról”?

– Mert én terveztem azt a temetőt ötven évre, számolva városkánk-
nak az évi elhalálózásával és szaporodásával, s ma is meg vagyok győződ-
ve arról, a kalkulációim pontosak voltak, de a temető vége két nap alatt
százakkal telt meg. Ha nincs egy jótevő ismerősöm – és a hír nagyapa,
anyád Bélájáról –, most valaki rám is ruszkuszcokrot dobna. Mert engem
is levittek a városháza pincéjébe. Ezért nem kívánkozom a saját magam
tervezte temetőmbe, holott... A jövevények pedig, láthatod, a múltból
semmit sem vállaltak föl. Új temetőt alakítottak ki maguknak, távolabb.
Nem sok idő kell hozzá, az enyémet fölszámolják. El is jön, látom, az
ötven év... Viszont tulajdonképpen ott nemesíthettem ki a rózsafajtám,
amely, te is láthatod, milyen szépen alkalmazkodik a jellegével e talajhoz,
a piros szinte meggyszínt kapott, nem igényel sok nedvességet, jól ellenáll
a kártevőknek...

A kút

Ma arra gondoltam, mondok egy fohászt. Add, Istenem! Majd így kezdem. Add, hogy megértsem és elfogadjam az ellenem irányuló vádakát és gyűlöletet, majd egyszer, amikor a gyerekem fog vádolni engem és számon kérni tőlem dolgokat. Add meg, hogy ez megtörténhessen, és így történjen meg velem. Hogy azt mondhassam, tudom, vagy értem, vagy nem értem, vagy másképp gondolom. De nem akarom azt mondani, mint anyám (az anya, a mindenkori szent), hogy nem igaz, nem így volt. Nem akarok olyanokat sem mondani, mint az anyák általában, hogy nem teheted, meg a tisztelet meg anya csak egy van, és megemlegetsz te még engem...

Mindez azzal kezdődött, hogy Z. telefonált, s egyszer csak elkezdett cöcögni, meg hogy ajaj, nagy baj... Aztán kiderült, hogy a hűgával beszélt, aki sírdogált, mert az éjjel fölhívta elhunyt férjének özvegy nővére, hogy Isten veled, mert ő ezt nem bírja tovább, kútba ugrik. S tényleg bele is ugrott. Ám nem volt benne elegendő víz, így életben maradt. Kihúzták. Nekem meg nevetnem kellett, mert hirtelen egy televízióban látott kép villant az agyamba; a kútba esett tehénről, amit valamiféle hevederbe bújtatva vontattak fel, miközben keservesen bőgött...

Tudom, nagyon jól tudom: ocsmány és gonosz dolgokat mondok. És Isten lássa lelkemet, értem, ezek kisemberi tragédiák, együttélések rettenetes csődjé. Vaksötét a horizonton. S azt is elismerem, hogy Z. és a családja (akik maguk talán nem is váltották volna ki ellenérzetem, még azt is kimondom, miszerint meg sem érdemlik viselkedésem!) iránti ellenszenvem már-már akkora, hogy mindent e ferde szemüvegen keresztül látok, s nagy cinizmus olyanokat mondani – mint én –, hogy mutatnék neki egy elég mély kutat, most ugorj, mert biztos, hogy nem ugrana bele... Meg lehetetlen, hogy valaki ne tudja, az udvarában kiszáradt a régi kerek kút... De Z. annyit leszarta már a családomat – amelynek tagjaival leginkább

én ellenségeskedtem, ám ez valahogy úgy van, hogy vérségi alapon lehet, de másnak nem –, hogy bennem már csak a káröröm érzése csaphat fel. Bugyog bennem a kisgyűlölet feneketlen kútja. Hülye, banális dolgok következtek ki a hozzá vezető utak lelki kanyarulatait. Hogy annak idején nem épp úgy gondolt rám, miképp azt naiv hittel képzeltem magamban; azért szeretett belém (belémszeretett?), gondoltam, mert okos és tehetséges vagyok! Hogy mellékes, miszerint (legalábbis hozzá képest) nagyon fiatal és – miként azt a férfiak szokták mondogatni egymás között, egyfajta, a közös nyelvet erősítő vigyorral – harmatos vagyok... Aztán sokáig hitegettem magamat azzal is, hogy örül, miszerint szépen ível felfelé a pályám... S hogy támogatni fog. Az első keserű pohár valamennyivel diplomálás előtt telt be, amikor többek között engem is beválasztottak egy magyarországi tanulmányútra invitált (a nyolcvanas évek végén ez még nem volt mindennapos eset) hallgatói csoportba. Lelkendezve közöltem vele a hírt, azt hittem, ő is elismerésként könyveli el. Hogy lám, az évfolyamelső. Vagy legalábbis az első egyike. De ő nem akart elengedni. Azt mondta, adnak nekem egy pohár bort, s nem tudom, mit csinállok... Elállt a lélegzetem. Hogy miket képzelsz rólam?! Meggyőződése, ő is így kapott meg. S hogy tanulmányaimat, kezdő íróskodásomat-tudóskodásomat kutyába se veszi... (Mit sem módosít a dolgokon, miszerint igazából sohasem szerettem a bort. Egy ideig Z. kedvéért – „magyar ember bort iszik!” – meg-megittam egy-egy fröccsöt... Nem is a kedvéért. Csak ostoba női elképzelés volt. Inkább azt mondtam, hogy a bort szeretem, és letagadtam a sört, csakhogy olyan legyek, mint amilyennek ő szeretné. Viszont már vagy tíz éve kizárólag sört iszom. Éjszakai szőlőtrinker vagyok. Alszik a család. Én meg püfölöm a gépet és nyomom a sört. Víz helyett. Átkozottul gyengék a mai, műanyag flakonokba töltött sörök...) Kicsit olyan ez, mint szegény Olga a Csáth-történetben. Pontosabban L. I. regényében. Azt hitte szegényke, hogy az imádott férfi miatt (vagy számára) feláldozott tisztességért extra-szerelem jár. A megvetés helyett.

Megrémültem, amikor elolvastam L. I. legújabb regényét (egyébként ő is tagja volt annak a nyolcvanas évek végi tanulmányi csoportnak – láttam, hogy velem ellentétben nagyon jól érzi magát a váratlanul jött szabadságban; irigyeltem). Nem a spanyol menyasszony története rendítette meg. Az író közvetlen elbeszéléséből meg valamiféle kívülálló tanúként is ismertem korábról. Jónás Olga esetében sem sorsának végzete hatott rám megrázó erővel. Mindenki ismeri a lepuffantás-történetet. Inkább megjelenített érzésvilága döbbsentett meg; lelki tusái és szenvedései, amelyekről egy bizonyos ponton úgy éreztem, ezeket magam is mind átéltem és tudom. Sőt, olyanabbakat is gondoltam a férjről (nem az enyémről, hanem úgy, általa-

ban), akit – ha mondjuk egy borgiapápas sötét középkorban élnék – meg kellene ölni...

Egy, a Tragédiáról szóló tanulmányban merül fel a kérdés, miért van, hogy – annyi megaláztatás után – mégsem Éva akar véget vetni az életének? Erre kicsit a spanyol menyasszony és a Jónás-történet is rímel. Miként lehet, hogy mégsem Olga ölte meg Csáthot és lett öngyilkos? Mert lehetett volna. Meg a spanyol menyasszony, aki már álldogált e célból a folyóparton.

Mi marad a zseniálisnak hitt férfiből? És a szerelméből? Szarcsimbók. Ismétli folyamatosan Olga. Én meg: még csak *a szer* sem kell hozzá. Se szerelemföltés. Semmi. Önmaguktól fordulnak önnön ellentétükbe a dolgok.

Milyen maradi elhatározás: manapság kútba ugrani! Anyám szándékoltan sértő megjegyzése volt: „Tudja, Z., a maga családja annyira lemaradott!” K. D. – L. I. regényében is megidézett – történetében ugrik a lány mohás-varangyos kútba magához ölelni a halált. A múlt század elején még állt az állapotos cseléd lányok, gyermekágyi lázba esett családanyák és erőltetett házasságuk kínjaiba csömörlött asszonyok végzetkútja. Z. falujában történt: a férj szerelemföltésből kaszaéllal elvágta asszonya torkát. Napokig bujkált a határban. Aztán meglelte a maga kútját. Falusi végzetdráma és a sors furcsa fintora volt. Mert az asszony nem halt meg. Még évtizedeket élt; új családot alapított. Nem szeretem, amiképp Z. értelmezi ezt a történetet. Mert szerinte nem az emberben lakó szörnyetegről, az érzések furcsa játékaról, vagy akár a meg nem értésről, hanem a rossz asszonyról szól. Aki ekképp bűnhődött. Számomra inkább az önimádatba szédült férj kisiklott bosszújáról szól ez a dolog.

Ma már nincsenek is kutak. Ami meg még akad, nincs benne elég víz... Eszembe jutott már (kinek nem legalább egyszer az életében?), hogyan lennék öngyilkos? Hogy szoktak a nők véget vetni az életüknek? Általában gyógyszer-túladagolással. Ostoba női tett! Le is szokás nézni. Aki igazából meg akar halni, nem mosatja a gyomrát... Az önakasztás viszont férfias választás. (Tágabb családom egyetlen öngyilkos tagja meny – tehát nem vér szerinti rokon –, s a furcsaságok okán jegyezhető meg, Z.-nek falubelije, s a kútba ugrott asszony rokona volt. De ő a kötelet választotta. Ez is kivételes eset. Hogy nő kötötte meg a hurkot.) Lőfegyver? Nincs. Nehéz beszerezni. Meg gengszteres-katonatisztes-maffiózós stílus. Talán beülnék a vízzel telt kádba, meginnék egy üveg jóféle konyakot, és várnám, hogy elfolyik a vérem. Azt mondják, nem fáj, és eszméletvesztéssel jár. De már ez a megoldás is „foglalt”. Aki megcsinálta, férfi és ismert író volt. Meg nem is lehetnék öngyilkos. Lehetetlen, megbocsáthatatlan anyai vé-

tek. A kisgyermek ellen. Ezért nincs létjogosultsága egyetlen társadalomnak sem, amelyben csak egyetlen kisgyermekes anya is öngyilkos lesz! Hát még akkor, ha viszi magával a gyereket! Elgondolkodott-e már ezen akár egyetlen hatalmon levő is? S ha igen, hogy maradhatott. Milyen kibaszott világ az, ahol egy nőnek még a gyerekéért, a gyerekkel sem érdemes tovább élnie? Miféle megalázottság kell ahhoz, hogy valaki az esti, szeretettel nyújtott kakaóba keverje a mérget, vagy áttemelje a gyereket a korláton? Hogy megbomlott az elméje? Aljas közösségi kibúvócska.

Z. hűga úgy meséli sógorasszonya kútba ugrásának történetét, olyan hangsúllyal és stílusban, hogy nagyon jól érződjek, vele ilyesmi nem történhet meg. Jó anya. Tisztelik a gyerekei. Mert a kútba ugrott asszonyról hallani sem akarnak. Mekkora szégyen egy családban! S ilyent nem lehet. Mégiscsak az anyjuk. Aki most zsarol. Nem kér. Nem mondja, hogy bocsánat, szar voltam, kiölttem belőletek a lelket. De megbántam. Gyertek.

Z. hamisan komolykodó arccal meséli a történetet úgy, hogy közben vádol. Ha nem vagy olyan, amilyennek én szeretném, ez is lehet belőle... Fé! Mi van, ha – a másik helyett – csak egy kiszáradt kút marad az ember egyetlen birtoka?

St. Euphemia

Részletek egy készülő kihagyásos regényből (2.)

Tito és a gépolaj

Épp a szerdai ötperces csendbenállás volt, amikor odapisszegett Pisanić, hogy délután hatra legyen nála, megyünk át olajért Tompára. Mhm, dünyögtem neki, és visszamerültem a csöndbe, halk gondolataimba, arról, hogy most az egész ország, az egész Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság így szépen állva csöndben van, mint mi itt a tanteremben Tito bácsira, legjobb barátunk halálára emlékezve. Állnak a kocsik, a vonat, talán még az égen a repülők is. Én ekkor a leginkább arra vágytam, hogy gyorsan kirohanhassak az utcára, és rohanhassak tovább öt percen át az álló emberek között, az emlékeztető sziréna kíséretében.

Este hatra ott is voltam Pisanićnál, akkor kezdte csak beragasztani tiptoppal a bicikligumiját, úgyhogy nem indultunk mindjárt, ami nekem felettébb kínos volt, mert a szülei ilyenkor elkezdtek valamiről beszélni meg valamiket kérdezni, amiből én semmit nem értettem. A határon mint mindig: hova megyünk, minek. Füzetért, csíkos füzetért, mert nálunk most csak sima van, a tanító néni meg csíkosat kért magyarórára. A határőr elhitte vagy sem, tíz perc múlva a határdiszkont udvarában tébláboltunk kezünkben a két tizenöt literes gépolaj flakon elvitelére jogosító papírral. Fogtunk egyet-egyet és kísétáltunk, elrejtettük a bokorban, aztán vissza még kétszer, harmadszor már megkerestük a vastag szemüveges jegykezelőt. Aztán még három-három tollkabátot is bevállaltunk a Tompaker előtt, meg én vettem bent egy Brutot, mert másnap találkám volt a Kanas Zsuzsával, aztán irány vissza Szabadkára. Otthon kicsit megmelegedtem, aztán este tíz körül mentem mindig az ócskapiacra, olyankor jöttek az oroszok, akik jó pénzért megvették a gépolajat. Egyedül csak az baszott föl, hogy sose jöttek nyáron, mindig csak a téli időszakban, és a mínusz fokokban kellett a piacon a cipőm alá hajtogatnom a kartondobozokat, a mínuszban való biciklizésről meg ne is beszéljünk.

Hosszú hétvége

Bevásároltunk az útra jó néhány plasztikflakonos sört, de elfogyott már a vasútállomáson, mert mint akkoriban mindig, legalább két órát késett a zombori vonat. A sínbuszra való átszálláskor már tökrészen vitatkoztunk a kalauzzal, hogy nekünk pénzünk nincs, de muszáj Gombosra mennünk, ott majd a Dominik vendégül lát minket, itt meg mit csináljunk Zomborban egy vas nélkül. Persze az lett a vége, hogy a zombori rendőrségen józanodtunk ki. Arra emlékszem csak, hogy a Zloje sokáig kérlelte az így geci meg úgy geci kihallgatórendőrt, hozzon vizet, mire az végre kötélnek állt, és behozott neki egy vödörrel, aztán addig baszogatta, amíg volt víz az edényben, persze megunta egy idő után, mert lehetetlen volt annyit innia egy embernek, elintézte egy csattanós pofonnal. Azt sem tudtam, hol vagyok, csak reggel érdekelt nagyon, amikor józanodóféiben azzal foglalkoztam, mikor megyünk haza, meg hogy miért büntény az ivás, amikor úgyse tudánk semmi jobbat kitalálni, persze még mindig jobb volt a rendőrségen, mint a hideg vasútállomáson tölteni az éjszakát. Aztán végre beültettek minket a kék százegyesebe, hogy elvisznek a vasútállomásra, de úgy rémlett, nagyon élvezték, hogy a város másik végében tettek ki bennünket. Gyalogolhattunk a zombori nyirkos hajnalban fájó fejjel, hányingerrel át a városon. Még jó, hogy a pofozkodós rendőrbé más is szorult a geciskedésen kívül, végül a kezünkbe nyomta a hazaútra elegendő pénzt, mert valahogy sikerült megértetni vele, hogy ennek így soha nem lesz vége, ha nem jutunk fel a vonatra. Nagyon rosszul esett a napfény, amikor kikecmeregtem a vonatból Gomboson. Eszünk ágában sem volt Szabadkára menni. Eszembe jutott, hogy aznap kellett volna a SUP-ba mennem az első igazolványomat megcsináltatni, az öreg Megyerihez megszínes igazolványkéért. Arra kaptam otthon pénzt, de akkor abból már nem volt semmi a hányingeren kívül. Eléggé álomszerűen telt az egész nap, főleg miután a Dominik mindjárt be akarta pótolni velünk az előző nap elmaradt nyakalást, csak arra emlékszem tisztán, hogy sugárban hányok a cipőmre a gombosi diszkóban. A következő kép valami egészen közeli gombosi ököl volt, aztán megint sötét. Vasárnap délbén a Dominik cipész nagyapjának kirakatában ébredtem. Olyan vasárnapi húslevest ettünk, hogy csak na.

Hat és fél perc

Hóbortosan¹ sűgott² a fülébe néhány³ romantikus⁴ szót, majd távozott.⁵

¹ Inkább talán kótyagosan. Nem is, inkább spiccesen. Vagy hogyan nevezhetnénk azt az állapotot, amikor valaki egymás után dönt le négy tequilát, és az ötödiknél már mellényúl és leveri a tálcát? Lelki vagy fizikai állapotról beszéljünk-e itt? Úgy gondolom, elválaszthatatlan a kettő. Ebben az esetben a lelki mozzanatok időben hetekkel vezethetők vissza a jelentől. Szerelem (testi vágy)–düh (testi vágy)–szomorúság vonala mentén haladva, jutottunk el a mostani (utolsónak mondható) stádiumba, amit spicces állapotnak neveztem. Így visszagondolva talán már seggrészeget mondanék, vagy állati manifesztációt. Mindegy is. A lényeg, hogy a helyzet megkívánt még három sört csak, hogy a baráti beszélgetés is teljesnek legyen mondható. A kommunikációs csatorna elvégre jóval könnyebben átszelhető, ha a habos áramlat tolja maga előtt a szavakat. Mondatokról merő jóindulatból beszélnek csupán. Ha magam is hallottam volna. Ezért csak feltételezni tudom. Úgy képzelem, hogy minden kimondott szót egy koccintás követett, vagy böffetés, vagy egy feltörő nevetés (mondjuk a böffetés után), vagy egy másik fél belepofázása. Egy baráti felé. Éppen meghallgatták őt. Kapott is tanácsot eleget. Például, hogy ha kimenne vécére, jól tenné, ha visszafelé útba ejtené a legközelebbi sörösládát. Vagy hogy ha ő maga a borra szavazna, akkor a fehérét kerülje el, mert abba az előbb kiadósan belevizeltek. Ezeket már hallottam. A bor eszébe sem jutott volna, és lehet, hogy abban a percben a poén se esett le neki, ezért úgy döntött, inkább a mellékhelyiség felé veszi az irányt. Ott a legkönnyebb felmérni a részegség fokát. Ott van csak olyan csend, hogy az ember motyoghat magában. Továbbá a piszoár megcélzása közben fellépő kilengések amplitúdójának gyors kiszámítása is hasznos eredményekkel kecsegtethet, ha még ezek után megfordulna a fejünkben, hogy inni kéne. Neki megfordult. Talán mert a kapott értékek belül voltak a megengedett határokon, vagy talán mert olyan részeg volt, hogy ilyesmi meg sem fordult a fejében. Mindenesetre a művelet elégedett mosollyal nyugtázta, és a hűtő felé vette az irányt. Ott egy bordó folyadékkal teli pohárra bukkant. Azt még mindenképp el kellett belőle tüntetnie, hogy bennem a „hóbortos” jelző megfogalmazódjon.

² Valóban sűgásnak tűnt. A lány is úgy hallotta. A valóságban kétszáz watt mellett azonban a lágyan kűszó hanghullámok hiú ábrándnak tűnnek. Itt és most fröcskölnie kell a nyálnak! Egyenesen a másik arcába. Talán ezt érezte a lány szikrának. Nehéz túlkiabálni Bon Jovit manapság. De ő boldog volt, mert így bele lehet hajolni

a másik hajába. Az ajkai beszéd közben hozzá-hozzáérték alapozó burkolta kis pofijához. Ez az a pillanat, amikor a szív kettőt dobban egyszerre, és a hasadban lévő pillangók szárnyra kapnak, hogy egyenesen az égbe repítsenek, a benned lüktető izgalom pedig apró gyöngyszemek formájában mutatkozik meg a homlokodon. Ez volt tehát az a pillanat, amikor először ötlött fel benne, hogy bármelyik pillanatban elhanyaghatja magát. Nevezhetjük ezt belső kisugárzásnak is. De ebben az esetben igen nagy jelentéstorzításról lenne szó, ezért inkább nem élnék vele. Itt kezdtlél furcsán viselkedni.

³ Körülbelül hat és fél percnyit beszélgettetek. (Ha már az előbb letegeztelek, hát folytatom. Elvégre megittuk a pertut, csak te gyorsan meg is feledkeztél róla. Azután még kétszer mutatkoztál be, és a nevedet hallva mindkétszer ugyanazt a viccet sütötted el. De én is ugyanúgy nevettem mindkettőnél, szóval ezt igazán nem róhatom fel neked. Az első akkor lehetett, mikor lelökted a tequilástálcát, én pedig segítettem összeszedni a citromszeleteket.) Azután kimentél hányni.

⁴ Szépen felvezetve. Bemutatkozással indítva. A „nem láttalak még itt” mondatok és a hozzá fűződő saláta. Már tántorogtál is, de Bon Jovi gondoskodott róla, hogy ez táncnak tűnjön (értsd: lépegetés ide-oda zenei kísérettel). A lány mosolyogni látszott. Vagy az vidította így fel, amit mondtál, vagy az, ahogyan mondtad. Amikor te kiabáltál a fülébe, ő a poharát bámulta, amikor ő kiabált a tiedbe, te a melletit fűrészted leplezetlen kíváncsisággal. Leplezetlen. Ez volt a jó szó rád. Hisz a következőkben frappánsan elkerültél mindenféle sablonos ismerkedési formát. Párosával szedted a lépcsőfokokat, amelyek az intimitás oltárához vezettek (volna). Fittyet hánytál a személyes térre, és inkább az érzelmek szabad kibontakoztatására koncentráltál. Lágyan simítottad hátra a haját, és közben mámoros mosollyal igyekeztél úgy tenni, mint akit érdekel a hablaty. Talán ha kibírtad volna még pár percig, a lány eleget ivott volna, hogy megkönnyítse a dolgod.

⁵ Mint már mondtam, hányni mentél. Távozás előtt egy magabiztos mosollyal és egy lezser kézmozdulattal jelezted, hogy „minden oké, várj meg itt, mindjárt jövök”. A szóadat már valószínűleg nem lett volna bölcs dolog szóra nyitni. Aztán szedted a lábadd. Nem volt idő mérlegelni. Szerencsére még emlékeztél, melyik út vezet a végébe. Magára hagyta a lányt a feltűnően mély dekoltázsával és az üres poharával. Nem volt szerencsés döntés. Ő még dudorászott magában és bámészkodott kicsit, majd úgy döntött, megiszik még egyet. Lehet, csak azért, hogy ezzel is elüsse az időt, lehet, miattad. Odajött hozzám, és megkérdezte, merre található magának valami piát. Magam sem tudom, miért, de szinte reflexszerűen egy üveg borra mutattam, ami már jó ideje ott árválkodott a pulton. Többet őt sem láttam aznap éjszaka.

elárasztott kertek...

engedd be a fényt
csiklandós fájásokat hoznak
a szelek
nagy formátumú látszat-idő
óráink mind elkorhadtak
sztratoszférapaplant húztak
magukra dagadt-száraz felhők

ideális gondolatkád
merítkezés a hideg zselében
öntisztulás
önszennyezés
(fokozatok a kettő között)
kellemetlen hangok a
rádióból zsongó-recsegő
végletek
edison gyümölcsei
héliosz aranytesztiszei

mesterséges szerelmek
természetes reakciók
ideg-sztrádákon
goromba mélabúk
ólommentes energiák

fagylemezkék tapadnak
egymásba ölelkeznek s

a víz már nem látja az eget
nem téveszti össze
önnönmagával

holnap-abortálás
az ébredő fejet
vulkán-kovácsok
fogóival roppantjuk
szilánkokra
mozaik lesz templomaink
falán

szentély a test
melegtől cseppfolyósodik
elcseppenő élvezetek
magjainkat folyók
hajtják ismeretlen tájakra
elrugaszkodnak a sáros
valótól
(ha elbukál hantjával ez)
eltűnt korok tróféái
most kitömhethjük
magunkat is

lázár már régen elrothadt
megkövült a hit
a mítosz-biztonság
megkövültek rongy isteneink
a felszínen szilárdnak tetsző
törékeny membrán
egy érintés és összeroppannak
a fák az erdők a ligetek
a képzelet bárgyú teremtményei
süket világok oszlopai

fehérebb fogsor
nyolc kiló egy hét alatt
fesesebb tompor
lőfegyverek otthoni használatra
puha ágyneműk

puha koporsók
mindent elrendeltünk
köszönjük a vásárlást

a vágy a vágy a vágy
félkegyelmű királyok
és kirakat-nők
marhák és szüzek
a táncteremben
görög orgiák
csoportos önfertőzések
szifilisz-szenvedély
perverziók társadalmi
keretek között

DEUS EX MACHINA

...

UNKNOWN PASSWORD
SYSTEM ERROR

(az olümposz üzent
de a fordítószoftver
túl kezdetleges)

a napsugarak finom
korbácsai hátamon
öled kihűlt kegyhely
s te mégsem engedted
hogy máglyát rakjak
az éjszakából

elárasztott kertek
homlokom udvarában
kitartó kételyeinket
partra dobta az ár

most már minden rendben lesz
most már minden
most
m

Ceylon

Virágnak

1.

„Kevesen hallották, de néked hallanod kell róla...” – kezdte beszédét az öreg szerzetes egy esős napon az erdei névtelennek... – „hogy azon időben, midőn a Távoli Tanítvány Kalkuttában tartózkodott, több eszten-dőn át a visszafogott életű tudós kapcsolatba került egy indiai leánnyal, kinek neve Padmadévi volt, s kivel oly beszélgetéseket folytatott, melynek nyomait tanulmányaiban is fellelhetjük.

A gyönyörű hindi leánnyal, kinek bokaláncának csörgésére hindus hercegek füleltek, kinek illatát angol lordok szerették volna érezhetni, de aki adományokat osztott a szegényeknek, aki tudós jógiktól tanulta test és lélek titkait, ó, a szépséges földi testbe beletöltött nemes lelkű Padmadévit, bizony elkápráztatta az ekkor már élete derekán túl lévő Távoli Tanítvány erényessége és visszafogottsága, s titokban – talán még önmagának sem bevallva – szerelem ébredt benne.

E szerelem nemes érzelem volt, mely hozzásegítette a fiatal leányt a lét magasabb fokú ismeretéhez.

E szerelem teli volt önfeladással és egymás segítségével, s a Távoli Tanítvány pedig rájött, hogy fel kell tárnia azokat a tanokat, amelyek a buddhizmusban a nőkre vonatkozólag talált...” – kezdte beszédét az öreg szerzetes egy esős napon az erdei névtelennek, aki lassan járta a fejlődés útját, s aki mögött oly sok szenvedés és hányattatás után, most végre megnyílt az öreg szerzetes, s tanítását mintha csak fejének tetején öntené belé, akképpen sut-togja, s szavai mintha csak esőnek cseppjei lennének, akképpen kopognak tudatán, s mossák bele állhatatosan, s néha bizony fájón a tiszta tudást.

2.

20 „Folytasd, kérlek, ó, nagy mester, folytasd, kérlek...” – mondta csöndben fejét lehajtva az erdei névtelen, mert tudta jól, hogy míg világi életet élt, túl sok szót használt s túl keveset mondott, túl sokszor követelt és túl

kevészer kért, ezért csak ennyit mondott, monszun idején, a lehajtott fejű erdei névtelen – „...folytasd, kérlek, ó, nagy mester, folytasd, kérlek.”

„Kevesen látták, de néked látnod kell...” – folytatta beszédét az öreg szerzetes azon az esős napon az erdei névtelennek – „...hogymilyen szép volt Padmadévi, kinek szépsége szívéből áramlott a reátekintők felé, hogymilyen kedves volt, kinek kedvessége szívéből áramlott, a felé közeledők felé, hogymennyi szeretet volt benne, kinek szeretete egész létéből áramlott az egész világ felé.

Padmadévi anyja és apja jól tudták, mennyi nemesség van lányukban, s Padmadévi fivére is jól tudta, mekkora szeretet ömlik a világra nővérének minden lépése nyomán. Sem a hindi hercegek, sem az angol lordok ezt meg nem érthették, s hiába kérték a lány kezét apjától, az apa mindig csak így válaszolt:

Padmadévi lányom legnagyobb kincs a földön, de ez a kincs nem néma, van szava, s ennek a kincsnak apja nem süket, ha szeret valakit, majd elmondja nekem, s én áldásom adom rá.

Ha pedig a lány felől az anyjánál érdeklődtek, vagy női szálakon szerettek volna körbeszólni Padmadévi arany szívét, az anyja mindig így válaszolt:

Padmadévi lányom legszebb virág a földön, de ez a virág nem egyetlen, a Gangesz partja bőven termi sok virágot, e virágok illatukkal odahívják saját párjukat, Padmadévi is meghívja majd azt, aki néki kell, legyen hindi, legyen angol, mindegy nekem, csak szeresse, csak tisztelje igazán az én drága lányom, s boldogságot és erős támaszt Padmadévi és a párja egymásban őszintén megtaláljon.

Így szólt atyja, így szólt anyja, s búsan kullogott el a tiszta háztól hindi herceg és angol úr is egymás után szépen sorba.

Padmadévi közben beért, nő lett, szép és tisztességes, nem volt ő már gyermek lányka, hanem érett leány, csodamátka. Aggódott is anyja sokat, hogy mi lesz a leánnyal? Mire az apa vigasztalta: ne aggódj, majd ő, amit látnia kell: meglátja” – szötte szavait az öreg mester egymásba.

Az erdei névtelen ekkor szólni kívánt: „Bölcs szülőktől eszes lány lett, s idővel minden bölcsesség gyümölcsöt terem az isteneknél.” – Az öreg szerzetes ekkor csöndesebben úgy folytatta: „Bölcsességnek hívunk túl sok mindent az ég alatt, de kevés van, mi bölcsesség túl ezen a láthatón, túl a hallhatón, valamennyi világokban, és az a Dharma. Padmadévi azt szomjazta, ami a láthatóban láthatatlan, mert az igaz csak azt látja, Padmadévi azt kívánta, ami a hallhatóban hallható, mert a jóság csak azt hallja. Padmadévi csak az igazat és csak a jót akarta másnak is megánnak is, egy rizsszemmel sem többet.”

3.

Az öreg mester és az erdei névtelen elcsöndesedve hallgatták egy darabig az eső kopogását, majd nemsokára így szólt a történet szálát újra megragadva a mester: „A Távoli Tanítvány azért érkezett akkor megtörve és megfogyva a hatalmas Meru hegyről a sűrű Kalkuttába, hogy formába öntse a tartalmat, mit mesterétől eltanult, hogy elérhetővé tegye azt másoknak, mit magának megszerzett, hogy dicsőséget szerezzen, nem is csupán önmagának, hanem annak a messzi népnek, honnan ide hozzánk elvándorolt. A Távoli Tanítvány hitt benne, hogy az ő messzi népe rokonnokra nálunk lelhet, de igazáról meggyőződni nem lehetett, míg tudásának kelyhet végre nem teremtett. E nehéz munkában segítették angol lordok, s még sok jó szándékú ember, de legnagyobb segítségére Kalkuttában éppen szomszédjai lettek, kik bajában gyógyították, hogy szépen lassan újra megerősödött ebben a felebaráti szeretetben.”

4.

„Hallotta sokszor a Távoli Tanítvány, hogy csengő léptek sietnek a szomszéd kertben, érezte egyre jobban a lassan gyógyuló, hogy odaát édes illatú virág nyílik, melynek illatát sosem is érezhette addig, s szíve megtelt különös félelemmel, hogy az illat tovaillellan, hogy a csengő hang elhal. De ahogy egyre jobban figyelt, annál jobban hallotta a csengő hangját, ahogy egyre jobban értette a csengő dalát, annál jobban érezte a virág illatának mérhetetlen gazdagságát” – mondta az öreg szerzetes, s megkérte az ifjú tanítványát, hogy most már rakjon a tűzre egy kannában vizet forni, s az erdei névtelen máris tette, amit kellett. – „Folytasd, mester, kérlek szépen, ugye mester, Padmadévi volt a csengő, Padmadévi volt a virág?” – „A Távoli Tanítvány álmiai voltak csengők, a Távoli Tanítvány vágya volt a virág” – mondta a lobogó tüzet nézve a mester – „Padmadévi volt, akiben összeértek egy emberré a nagy álmok és a sok vágy” – s igen mélyen elhallgatott nagyon soká.

5.

„Na de, mester, kérlek szépen, nem azt mondtad nekem eddig, hogy mind az álmok, mind a sok vágy megtéveszt és szenvedésben elmerít, s a helyes úton csak a tiszta elme, a megnyugodott szív az, ami viszi azt az embert, aki mindenben az egyet látja, őt keresi, őt óhajtja, őt imádja, szívének és elméjének ő csupán az egyetlen célja, s benne való feloldódás lesz így néki a Nirvána?” – szakította meg a hosszú csendet, mikor a víz felforrt, az erdei névtelen.

„De. Vedd le szépen a vizet, és öntsed erre a ceyloni teára” – mondta az öreg szerzetes, s az ifjú tanítvány a hosszú kérdést rögtön meg is bánta.

6.

„Tudta ezt a Távoli Tanítvány is, jobban mint te, fiam, s betegsége – éppen ezért – nehezen javult, alig gyógyult, szomszédai hiába is gondoskodtak oly odaadón, mígnem egy nap lányukat küldték, hogy gyógyítsa és segítse a Távoli Tanítványt meg a gyönyörű Padmadévi” – és hármat kortyolt teájából az öreg mester.

7.

„Eszkendőn át gyógyította Padmadévi a Tanítványt, s ő szépen-lassan új erőre kapott, nagyobbra vagy százszorosra, mint azelőtt volt. Tudásának kelyhe is eközben jól testet öltött, s amit akart hön áhítva, hogy a dicsfény hazáját tette által beragyogja, s hogy a népek azt a tudást, amit a nagy Tibetország magába rejt, sokkal jobban megismerjék, most már végre beteljesült.” – „Na de, mester, és a drága Padmadévi? Vele mi lett? Ott mi történt? Azt meséljed, kérlek szépen” – és hármat kortyolt teájából az erdei névtelen.

8.

„Látva látta Padmadévi, hogy ki neki a Távoli Tanítvány, s úgy szeretete, hogy a gyógyuláshoz odaadón önmagától elvezette, házába már beengedte, ágyát neki átengedte, ételt neki főzött immár, figyelmét mindig tisztán odaadta. Nem vad láng volt ez, hanem szépen lobogó tűz, amely mellett már barátként melegedett minden arra járó hindi herceg és angol lord. Kinyílt szépen Padmadévi, s csengő hangja átáztatta édes illatokkal azt a házat, amelyben apja, anyja ezt a hangot már oly szomjasan várva várta” – és hármat kortyolt teájából az öreg mester.

9.

Csöndesen, de mintha tűnek hegyét figyelné, úgy koncentrált az erdei várva ő is folytatásra, ezért az öreg mester tovább ekképpen mondta: „Mikor aztán egy nyári napon megerősödve és kiegyenesedve a Távoli Tanítvány, Padmadévi és az atyja, az anyja társaságában teázott, azt mondta, a hosszú csöndet megszakítva:

Padmadévi drága atyja, Padmadévi drága anyja, Padmadévi kis családja s te magad is Padmadévi, kérlek szépen benneteket, figyeljete most erre a Távoli Tanítványra, boldogan és megtisztelve mondhatom, hogy e családban jó barátokra, aki nektek azt a bölcsességet, amit a nagy Shakya végtelen tudásából a nőknek szánt főleg, ez a vándor életetek tárja. Így

kezdte a Távoli Tanítvány, s Padmadévi és kis családja szépen rendben elhelyezkedett bő kerevetre, hogy meghallgassák, mit tanított a nagy Buddha, különösképp a nők számára.

10.

„Amikor a Buddha ifjú volt még, atyja arra kérte: nősüljön meg, leljen asszonyt, kiben kelyhet lelhet magja végre, nyugalmat a Shakya vére... – kezdte a Távoli Tanítvány” – s folytatta meséjét az öreg mester:

„És akkor, ekképpen szólt édes atyjához Gótama: *Közönséges nő nem felel meg az én életmódomnak és ízlésemnek; olyan sem, akinek magaviselete rendetlen, rossz tulajdonságai vannak, vagy aki igazat nem beszél. Egyedül csak olyan nő fog nekem tetszeni s egyez meg lelküлетemmel, aki szívemet felvidítja, aki szemérmes, fiatal, vonzó külsejű, tiszta származású. Így szólt az atyjához, akiből később lett a Buddha, és ez erényeket mind-mind versbe foglalta. Ha tehát – mondta Shakya – találtatik oly leányzó, aki az általam leírt erényekkel bír, minthogy én nem szeretem az indulatos asszonyt – adassék nekem nőül. Olyan, aki ifjú, szabályos alkatú, sugártermetű, de szépségével nem dicsekszik – adassék nekem nőül. Aki szeretettel van fi- és nőtestvérei s édesanyja iránt, aki örömet talál kegyadományok osztogatásában, és érti mindenkifölött azt, hogy mi módon ossza ki azokat papok és koldusok között, ha ilyen leányzót talál, ó, atyám! kísérvék őt énhozzám.*

Olyan, aki mentes a főnhéjazástól, kevélységtől és indulatosságtól, aki fölhagyott a csábítgatással, irigységgel és csalfasággal, tehát egyenes jellemű; aki még álmában sem óhajtozik más férfi után, aki meg van elégedve saját férjével és mindig engedelmes és szemérmes; aki állhatatos és nem habozó, aki nem nagyraavagyó, de alázatos, mintha szolga volna, aki túlságosan nem vágyódik zene, illatszert, csemegék és bor után; aki mentes sóvárgástól, akinek nincsen vágyakodó szíve, de beéri vagyónával, aki egyenes lelkű lévén, félre nem tevékenykedik; nem ledér, de szemérmes öltözetében, s nem szokott túl nagyokat nevetni, aki nem dicsekvő, aki erkölcsi kötelességeit szorgalmasan szemmel tartja, anélkül azonban, hogy túlságosan foglalkozna az istenekkel és az ünnepnapokkal; aki nagyon tiszta és hiba nélküli testében úgy, mint szavában és lelkében; aki nem álmos és nem buta, nem kényes és nem ostoba, de jó ítélőtehetséggel bír, mindent illő megfontolás után cselekszik; aki apósát és anyósát úgy tiszteli, mint saját lelki tanácsadóját; aki férfi és asszony cselédeivel mindenkoron gyöngéden bánik; aki mint egy udvaronc jártas a szent könyvekben előírt rítusok és szertartások teljesítésében, aki utolsó a lefekvésben és első a fölkelésben, aki mint egy anya gyöngéd minden viseletében – ha találtatik ilyen hajadon, atyám! add őt nekem feleségül! – mondta Shakya, s ezután a király parancsot adott miniszteré-

nek, hogy tudakozódjék minden házban, találtatik-e oly hajadon, aki ily jó tulajdonságokkal bírna, s a miniszter minden alkalommal, akkor is, midőn megtalálta asszonyát, maga Shakya még néki is felolvasta, hogy mit írt neki ekkor Buddha atyja:

Kísérd ide azt a hajadont, aki megkívánható tulajdonságokkal bír; legyen az fejedelmi származású, vagy brahmáni, úri rangú vagy pórrend. Az én fiam nem tekinti a családi eredetet vagy a kasztot, az ő kedve egyedül csak a jó tulajdonságokban, az igazságban és erényekben telik. – „Így szólt akkor a Távoli Tanítvány az ifjú Shakyáról mesélve Padmadévi és kis családja előtt” – és az öreg mester a teából ismét három kortyot ivott.

11.

„Tán csak örült Padmadévi és családja, hiszen oly beszéd volt ez, mely akár leánykérésnek is illene, bárhol mondják a világon?!” – mondta megint kissé sebtiben a zöldfülű erdei névtelen, s rögtön el is hallgatott az öreg mester pillantására, pedig abban sok szeretet és aggodás volt tanítványa forró vére végett.

„Úgy valahogy...” – kezdte az öreg mester, s erre az ifjú nagyot sóhajtott – „Padmadévi maga is megörült a szép beszédnek, s tovább pergették napjaikat a Távoli Tanítvánnyal, mígnem egy nap, száz és száz együtt töltött élet után, Lhászába indulása előtt, odahívta maga elé Padmadévit, és arra kérte, igyék meg vele egy csésze ceyloni teát.”

12.

„A kertben ültek, csak kettesben, hosszan s csendben, midőn így szólt a Távoli Tanítvány Padmadévihez:

Jól figyelj most, Padmadévi, néked mondom, aki hallja, néked, aki egyedül érzi. Úgy hallottam, hogy Ceylon szigetének Ratnavali nevű fiatal, gyönyörű fejedelmi asszonya, Singala királynak leánya, Ázsiának mélyiből érkezett kereskedők által értesült Buddha és az ő tanai felől. Ratnavali nagyon megörült a hírnek, s amidőn a kereskedők visszafelé vették útjukat, a csodaszép királyleány Shakyához ajándékokkal kísértén levelet küldött ilyenformán:

»Ó, te, akit Surák, Asurák és az emberek tisztelnek, aki megszabadítottátál az újbóli születéstől, a betegségtől és a félelemtől: ó, uram, aki messzire elhatott híred által nevezetessé lettél, s a bölcsek isteni osztályrészét bírod: jutass nekem is vallási oktatásodból!«

Buddha megkapván e levelet, egy pamutkelmére dolgozott Buddha-arcképet küldött a hercegnő számára. A kép fölött és alatt verssorok voltak

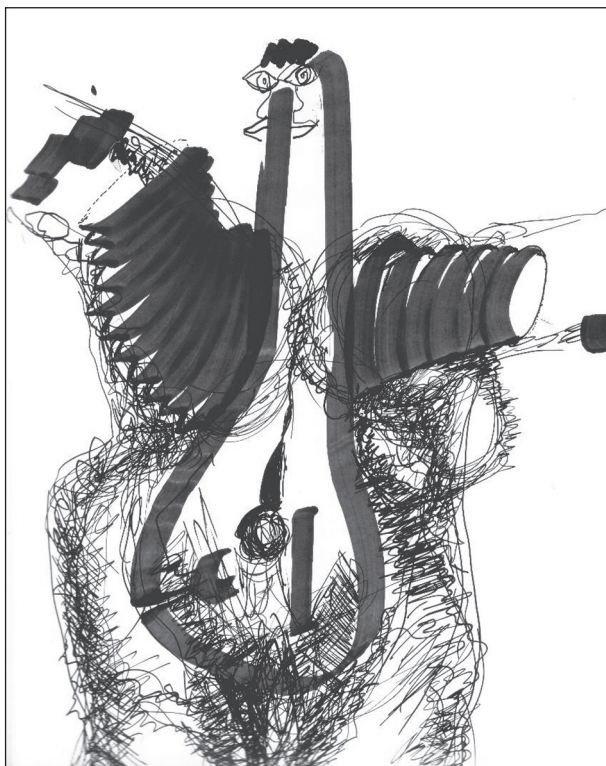
olvashatók, melyekből az volt kiérthető, hogy milyen feltételek alatt lehet menedéket találni a Buddha, a Sangha, és a Dharma szentháromságánál. Továbbá, hogy ajánlja a fejedelemszónynak, hogy a buddhizmusra térjen át. Singala királyhoz címzett levelében Shakyá meghatározza az ünnepélyességet, mellyel a Buddha-kép átvehető, a levél olvasható, és köztudomásra hozható Ceylon szigetén. Ratnavali hercegnőhöz beszédét ekképpen fejezi be Buddha:

– *Ébredj föl!*

S kezd meg egy új útját az életnek!

Térj meg Buddha hitéhez. Győzd le a halálnak urát: a szenvedélyeket, mint ahogy egy elefánt tipor mindent a sáros pocsolyában. Aki tiszta és szeplőtelen életet élt, az meg fog szabadulni a lélekvándorlástól, s minden nyomorának véget tud vetni.”

„Úgy hallottam, hogy így mondta a Távoli Tanítvány egy tavaszi napon, mielőtt Lhászába indult, Padmadévinek a kertben, és mindketten egymás szemébe nézve nagyot kortyoltak a ceyloni teából” – fejezte be beszédét az öreg mester az erdei névtelennek, s mind a ketten magukba mélyedve hármat kortyoltak a ceyloni teából. Ekkor elállt az eső.

oltalom

a bevándorló olvasni próbál. még nem érti, de halad,
mint valami varázsigét mormolja az angol szavakat,
de nem baj, én úgyis analfabétáknak írok, mert az az egyetlen üzenet
hogy füstjelekké gyűjtöm fel a szöveget
mert mint a szegény gyerek aki öröklött ruhát kapott
a látszat amibe öltözünk magunknál mindig nagyobb
a körtéri kocsmában sem mi verekszünk
csak mint borral teli poharakkal
koccint velünk az ördög,
vagy mint néha még ahogy hozzád megyek
feltépem az ajtód, mint egy sebet
te meg ahogy kispriccelsz rajta, végleg
elvéreznek az emlékek
és ahogy letüdőzi a felhőket az égről az,
akinek lélegzete a szél, s aki elhagyott
te cigarettád végén tartasz egy csillagot
és ne félj, hogy lezuhansz,
vagy hogy fentre nem jöhetsz
neked az a föld hazád ahol a hegyek
az égbe vert szögek.

Temető

nézem a neved a sírkövön,
mint osztás után a kártyám.
nyerő lapot soha nem gyűlöltem így.
amiért valami pénz várt rám
közben egészen gyökértelen lettem
mint a kővázába hozott növények

azóta gyűlölöm janit az anyját ciliéket
és mindazokat akiket az isten családdá spórol össze
és úgy húzom ki a földből a kukacot
mintha az lenne
bőröd alatt a szálka
de nem taposom el mert
talán a te testeden
hízott ilyen dagadtra
és kérdik a temetőbe minek járok
ha neked úgyis csak a szél ültet virágot
egyedül gyomlálgom azokat is,
sokáig tart,
míg a napból ma is kiég az égő –
mert sírodhoz nem jár
már csak egy koporsónyi élő.

haza fele

a fény mankói lámpaszlopok
a hegyről a lejtő megint lelopott,
s a fiú azt mondta, hazáig kísér
kapok tiszta ruhát és több váltás ölelést
de eddig az összes felpróbált város túl bő volt rám
bőven befért mellém a magány
meg két barát. meg a fiú. s a nekik vett sör az útra.
megfizetném aki eljátssza, hogy szeret,
de most csak statisztákra futja

In memoriam

a fiaitól kapta meg a világot
egy tévé dobozába zárva,
abban látta, hogy a sivatagban
szomjan halt egy asszony
magzatvízzel a hasában
ekkor gondolt először a benne lévő tengerre,
hogy szemem keresztül milyen rég nem szivárgott már fájdalom,
és ki sem mozdult otthonról már három éve,

most is úgy keveri alumíniumkanállal a forró levest,
mint hogyha evezne
ekkor indult el. hogy a tenger közepén
egy mindenki által elhagyott,
üres földre
vigye magában az életet
de a felmosott padló vizére hullva
teste már csak lakatlan sziget.

még mindig

nyílik az ajtó,
és otthonod oltalma az esőben hamar kidurran,
mint vízben a buborék
a hálósobádban használt papucs vár és használt ölelés
bent pedig mint vásznára a hamisító a van gogh-képeket
úgy lopja a tükör az arcképedet
és ha van is rajta mosoly, az sem igazi
csak rég átvonult érzelmek hátrahagyott lábnyomai

Apa

egy apát szeretnék, akinek mindent elhiszek,
legelőször is azt, hogy van,
még akkor is, ha nincs velem
és semmit se mond.
aki olyan, mint az isten,
nem kell hazudnia ahhoz, hogy becsapjon
attól kezdve nem halmozódnának bűneim
mert könnyen találnék olyat, aki bármi alól feloldozna.
minden férfi apámnak lenne a papja,
és képes lennék arra is, hogy észrevegyem,
hogy anyám arcán, ha sír
a legmélyebb ránc,
mint egy szenteltvíz-tartó olyan,
és tudnám, hogy efőlé kell templomot építenem
amiben mint szentek ereklyéjét, ami utánuk maradt
becsülhetném végre legalább egy kicsit magamat

Ami maradt

A. M.-nek és A.-nak hálával és tisztelettel

megfogadtam amit A. tanácsolt.
Párizs vonatsínek karjain
ölelt magához

egy kapualjban várt rám Dedo
kissé tétova
kinyitható szárnyaival a bejárat
mint egy oltárkép, pont olyan

felette egy kerek ablakba
glóriát lyukasztott a szél
Párizsban éjszaka az összes házat
levetkőzi magáról a fény

és elvegyülhettünk volna
egymásban, mint a gyöngyök
helyette táncmozdulatokra
fűztük fel a testünk

közben elpanaszoltam neki,
hogy ő volt az egyetlen, aki megértette
hogy hiába sírok azért akinek
vízhatlan a lelke

valamivel később aztán végre
A. is megérkezett

ő tudja, hogy csak az ismerheti,
mi a legszorosabb emberi kapcsolat
akinek gyereke
vagy akinek bűne van

ő megérti, hogy
én gyerek lennék,

s a szülők a szerelmeim,
mert ő tudja, hogy a világon a
legnagyobb hatalom melyik

hogy mint a kisgyerek aki játék közben
király akar lenni vagy hős lovag
úgy hanceg még az Isten is azzal, hogy ő apa

akik nem szerették, azok szerint A. volt a
porba írt szövegnyi hiány

persze valójában
a porba írt szövegnyi tisztaság

de láthatjuk mit okoz
hogy a mondat végi pont hiába jel
sokszor még így sem szoroz
A. nem akart kivonásjelként dőlni el
és arra emlékezve hogy volt ő már a
helyes megoldás is több helyütt
végül a vonatsínek
egyenlőségjelére feküdt –

aztán ittunk.
Dedo később festegetett.
a fényben szélfúttá hajunk mint valami ecset
szénfekete árnyékot kevert

közben láttuk, a buszon A. van egy gyereknél
mélyen megérinti ha olvassa
folyton sír annyira meghatódik
és azért hordozza mindig magánál,
mert beteg a szeme
és nincsen pénze még műkönnyre se

– A., gondoltad volna, hogy lesz olyan idő,
amikor nem várhatjuk, hogy valaki eltemessen,
és meghalni sem lesz miért
amikor az ember már öngyilkosságot is
véggépp csak másoknak remél?

– persze, mert te gyáva vagy.
– az más kérdés, de így igaz.

ekkor még annyit kérdeztem tőlük,
hogymégis mit tehetnék ezután.
de ők azóta sem válaszolnak,
éppen mintha tudnám

*

– hogy bárhova is igyekszem,
csak a reménnyel
vigyázzak –

itt mellényen a díszszob
már minden bejárat.

végződés

talán már indulna hozzám, de meg kell várnia,
míg az óramutató sorompója feljebb emelkedik
aztán mint gyermek a túlszínezett papírsárkányt
lélegzetében szerelmes szavakat ereget
de sohasem tenne a testembe gyereket
mint ahogy a vagyoniát sem hagyná nyilvános helyen
aztán ha eltűnök, nem sír, s ha akar, sem követ.
lépteim nem hagynak
még a sárban sem sebet

elveszt, nem ereszt

ha megmenthetek ebből az egészből valami értékeset,
én a túlsó partra
a fogaim közé szorított csendet viszem
mert nem te vagy kegyetlen
ütéseiddel csak kopogtat rajtam a fájdalom,
én vagyok az, aki beengedem

persze közben jónak tűnök, pedig mint piszok a szőnyeg alatt
nyelvem alatt rejtegetett csúnya szavak
nem is takarítok,
mert mint a legértékesebb őskövület a múzeumban
a mosatlan edényekben még kanalad nyoma ott van
nálad viszont semmi sem az enyém
vendégpapucs jár és használt ölelés
még a pofon sem saját, amit adsz, mert jól tudom
simogatás volt az ami a másik nőn gellert kapott

Üzenet

a háborúnak vége lett.
a párnacsaták áldozatai már régen alszanak.
próbálok elhinni, hogy nem én ismétlem magamat,
hanem csak az idő dadog,
és hogy még nincs is délután,
csak a reggel túlkoros
mert van, hogy az ébredés, mint egy rémálom, olyan
például amit meglátok a széken,
egy skalp, anyámtól öröklött kalap,
meg hogy nem ölel már senki úgy
mint tekintetemet az ablakkeret
amin keresztül látom, hogy ő üzent
mert leesett a hó –
de ami fent az égben érthető
az lejutva már csak kréta por.

Pálya mellett

Van egy régi kínai mondás, bölcsesség, amely szerint az ember akkor nem élt hiába, ha megvalósította a következő három föltétel valamelyikét:

1. valami maradandót alkotott, ami miatt az utókor tisztelni fogja, neve nem merül feledésbe;
2. jóra való, becsületes utódokat nevelt föl, hagyott maga után,
3. vagy elültetett és gondozott legalább száz fát.

*

Mivel magyartanári hivatásom keretében ezekre nemigen volt lehetőségem (bár tanítványaink emlékezetében élünk még egy ideig, s alkalomadtán föl is merülünk néha, ugyanakkor merem remélni azt is, hogy többségükre sikerült jótékonyan hatni az irodalom által), ezért a pályámmal párhuzamosan végzett tevékenységeimet veszem sorra.

Bár nem vonatkozik konkrétan egyik föltételre sem, először mindenképpen a katonaságról szólnék, mivel errefelé a valamikori férfiasság jelképe volt a hazát szolgálni...

1969 őszén berendeltek egy évre a niši páncélos hadtest kaszárnyájába, hogy eleget tegyek hazafias kötelezettségemnek. Életem minden bizonynyal legértelmetlenebb időszak volt ez, mert lényegében sem szokásbeli, sem ismereti tapasztalatokat nem szereztem. Mivel én voltam a legidősebb a században, meg iskolánk egyik volt tanulója is oda került, mindenki csak Uciónak nevezett. Nem tekintettek társuknak már csak azért sem, mert két hét után bekerültem az irodába. Csak egy zentagunarasi megtermett magyar parasztyerek fordult hozzám időnként, mert nem tudott semmit szerbül. Parancsnokunk egy régi vágású háború előtti lovaskapitány volt, aki nem tett mást, csak egy pálcával a kezében (valószínűleg egykori lovag-

lópalcáját helyettesítette) sétált a kaszárnyában egyik irodából a másikba. Az írnoke egy leszerelés előtt álló mérnök volt, annak kellett betanítania engem, az újoncok között az egyetlen egyetemi végzettségűt. Amikor leszerelt, én végeztem mindent a kapitány helyett: oktatói-foglalkoztatási tervek összeállításától a napi parancsokon át az ügyeletesség és őrség meg a kimenők beosztásáig. Pénzem volt bőven, mert az iskolából elküldték a kilenchravi meg év végi elszámoláskor nekem járó többletet (akkor még volt ilyen), meg csomag is érkezett otthonról, s tavasszal azt vettem észre, hogy meghíztam. Sosem éreztem azóta sem olyan fizikai tehetetlenséget, mint akkor, amikor képtelen voltam átjutni a gyalogsági akadályok deszkafalán, pedig már odaérkezésünk első hetében új csúcst értem el azokon a gyalogsági akadályokon, hisz kitűnő erőnlétben voltam. Ezután kapitányom ellenkezésével dacolva csak sportoltam (futottam, kézilabdáztam, sakkoztam), s be is kerültem a kaszárnya csapatába a tavaszi sportbajnokságokra. A kaszárnyaparancsnokhoz mentem raportra, amikor nem akart elengedni. Kénytelen volt mással helyettesíteni, s a bosszúja az volt, hogy az utolsó két hetemet a katonaságnál őrségen töltöttem egy eldugott helyen valami raktárakat őrizve, ahol korábban még lőttek is a katonákra.

Itthon a nyolcvanas évek elején beosztottak egy helyi folyami területvédelmi egységbe, mivel gyors sportcsónakunk volt. S csak az akkori néhány gyakorlaton éreztem azt, hogy itt a Tiszán valóban szülőföldemet védeném...

Számomra egyetlen érdekesség ott a niši kaszárnyában egy novellába illő történet volt, amit azonban csak most nemrég írtam meg. Minden kiskatonának az volt a vágya, hogy kimenőt kapjon a városba (talán csak én erősítettem kivételként a szabályt), ezért szinte az egész század irigyelte a katonarendőröket, akik a városban végezték kötelezettségüket. Az újságok arról cikkeztek ott abban az időben, hogy valaki sorban kirabolta a helyi ékszerboltokat, az elkövetőt azonban sehogyan sem tudták kézre keríteni. Egy alkalommal két katonarendőr a kaszárnyánkból éppen a színhely közelében volt. Sikerült is személyleírást adniuk a tettesről, de az ügyön dolgozók ezzel sem mentek sokra. Már-már feledésbe merült volna az egész, amikor a kaszárnyánkban kitört a botrány. Az a két katonarendőr leszerelésük előtti napon brutálisan összeverekedett. Mint kiderült, ők voltak a tettesek, s a zsákmányt a kaszárnya egyik épületének padlásán rejtették el, de nem voltak elég figyelmesek, mert valaki megdézsmálta, ők pedig egymást gyanúsították. Hogy ki volt a nevető harmadik, sosem derült ki.

1.

Az első föltétel teljesítése, hogy maradandót alkossak, talán valamilyen sportteljesítmény lett volna, de sajnos csak vágyaimban. Igazán kiemelkedő sportoló nem lehettem, még ha adottságaim meg is lettek volna rá, a késői kezdés meg az igazán szakszerű edzőmunka hiánya miatt, míg a sporttal kapcsolatos hivatás lehetőségétől a sportorvosi vélemény fosztott meg. De ahogy megvalósítani nem tudtam álmaimat, úgy megszabadulni sem tőlük, mert a sportolás életem szerves részévé vált és maradt mindmáig. Az aktív sportolás megszakítása után nemcsak az iskolában fociztam meg kosaraztam szabad óráimon diákjaimmal, hanem a családdal is mindig aktívak voltunk. Nyaranta szinte minden vízi sportot űzünk a Tiszán vagy a tengeren, télen korcsolyázunk, sízünk, közben pedig itt a rendszeres futás, kerékpározás, pingpong...

Siker? Részben talán a korai gyermekkori játékból, a gombfociból idővel sportággá lett asztali labdarúgásban, amely a hetvenes-nyolcvanas években volt igazán népszerű nálunk. Ekkor minden idők legjobb hazai játékosának tartottak. 1993-ban alakult meg a nemzetközi szövetség, de én csak az 1996-os első vébén kapcsolódtam be a nemzetközi szabályok szerinti versenyekbe. Csapatunkkal már akkor (nagy meglepetésre) ezüstérmesek lettünk, én egyéniben pedig negyedik. Első sosem voltam világversenye-ken, de második világtörőn is meg 2004-ben vébén is párosban Kovács Józseffel, egyéniben pedig 2006-ban harmadik Eb-n, a IV. vébén pedig harmadik párosban Rákos Norberttel, ugyanakkor szülővárosom csapataival ötször is döntőt játszottunk a BEK-ben, illetve a bajnokok ligájában. Legutóbb éppen itthon, Óbecsén 2008-ban. Külön érdekesség, hogy egy ország három neve alatt is szereztem érme-eket világversenye-ken (Jugoszlávia, Szerbia és Montenegró, Szerbia). S az is, hogy a fővárosi Sport írt a sikereinkről, meg a Magyarországon most készülő új Sportlexikonba is bekerülünk, de a székvárosi tévé sporthíradója egyetlen alkalommal sem tartotta említésre méltónak, pedig Burány Endre osztálytársam volt a gimnáziumban...

Valami maradandó alkotására lehetőségként ott volt számomra az irodalom is, de mint Raffai Ferenc barátom írta: nem születtem elhivatott irodalmárnak. Pedig Tolnai Ottó 1968-ban a *Hol ó hol* című antológia előszavában a második Symposion-nemzedék jelentősebb költői közé sorolt. Túri Gábor pedig 1975. december 20-án a Magyar Szó kulturális mellékletében, a Kilátóban Legfiatalabb irodalmunk címmel ezt írja: Podolszki József első verseskötetének előszavában 1970-ben Vajda Gábor „a legfiatalabb jugoszláviai költők” közül „Raffai Ferenc, Börcsök László,

Böndör Pál és Kiss Jovák Ferenc”, valamint „Podolszki József, Cs. Simon István és Vicei Károly” nevét tartja említésre méltónak. Őt év távlatából ez a lista megdöbbentő dokumentumnak hat: ha ezekkel a nevekkal volt „fémjelezhető” akkori fiatal költészetünk, akkor milyen süllyesztő nyelte el ennek a nemzedéknek a felét? (Raffainak pl., akit Vajda az első csoport reprezentánsának tart, ma már nyoma sincs költészetünkben, munkássága már csak dokumentumértékű.)

Nos az én esetemben ez a süllyesztő egyértelmű: a tanári hivatás taposómalma, a percekre történő időbeosztás olyan korlátokat jelentett alkotó munkámban, mint pl. az emlékezetes Baudelaire-vers albatroszának a hajó fedélzete. Nem vagyok íróasztal mellett ülő alkat, nekem az íráshoz mozgalmasság, kutató, az ihletésnek szabad teret biztosító életvitel szükséges. Talán ha 1972-ben mégis elmegyek Újvidékre a Maticába... De így az akkor még megbecsült tanári hivatás és a kétes alkotói hírnév dilemmájában a harmonikus családi élet billentette a mérleg nyelvét az előbbi felé.

Az utóbbi időben kezdtem ismét aktívabban írni, s első önálló köteteim is kiadtam *Parton* címmel. Vegyes műfajú könyv: egy emlék-elbeszélés mellett verseket és novellákat tartalmaz.

Amit valóban maradandónak alkottam, bár csak viszonylagosan, az a házuk, ahol most lakunk. Ahogy haladtunk a kilencvenes évek felé, arra kényszerültem, hogy tanári munkám mellett még mással is foglalkozzam, amivel pótolhatom a család bevételét. A legjelentősebb tevékenységem az építés volt. Pénzt nem kerestem vele, de nagyon sokat megtakarítottam azzal, hogy a szakirodalomban utánanéztem, aztán pedig megfigyeltem az egyes munkafolyamatokat, és egyedül megcsináltam jóformán mindent. Csak az alap és a mennyezet kiöntésekor jött össze a társaság, meg a villany- és vízvezeték-hálózatot kötötte be szakember.

Amikor 1982-ben elhunyt az apám, örököltém három hold földet, amit a következő évtől a gépi munkálatokat megfizetve magam műveltem. A bevételből először a lakásunktól nem messze a Kisrétben egy kiparcellázott gyümölcsösben harmincszor harmincas telket vettünk, a szomszédokkal összefogva ketten kutat ástunk nála is meg nálunk is, majd lassan fölépíttem a házat. Nem volt könnyű, mert villanyáram hiányában kézi szerszámokkal kellett mindent kiviteleznem. Már akkor érezhető volt az energiaválság előszele. Áttanulmányoztam a szakirodalmat, s jól megjegyeztem, hogy nem fölfűteni nehéz a házat, hanem a meleget megőrizni, ezért kívülről fűthető régimódi búbos és körül lépcsőzetesen padkás banyakemencét raktam középre egy köbméter dunai homokkal alapzatában. Hasonlót, mint amilyen régen a tanyán volt. Három pótkocsi csutka elég egy időnyire az egész épület folyamatos és konstans fölfűtésére.

Megdöbbenő volt, hogyan romlott a mezőgazdaság helyzete a nyolcvanas évek derekától. Az első évben a három hold kukoricatermésből még megvehettem az alapokhoz szükséges anyagot meg az összes ajtót meg az ablakokat üvegezve, a másodikban a falazáshoz szükséges anyagot, míg a harmadikban már csak a cserepet. S mindezt lassan beépítettem a következő termésig. Nem volt könnyű, de ahogy mondani szokás, az tartotta bennem a lelket, hogy amit már megcsináltam, azt nem kellett még egyszer.

Az utolsó építményem egy tizenegyszer ötös terem volt a telek végében, amelyet fiatalabb lányunk házasságkötésekor avattunk föl, s ahol már az unokák is játszanak, ütik a pingponglabdát.

2.

A második föltétel, az utódok tekintetében (bár három gyereket szeretünk volna, de csak kettő sikerült) nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk feleségemmel, hogy megtettünk értük mindent. Azt a megalázó 1993-as évet sosem feledjük, amikor mindketten Újvidéken voltak egyetemen, mi pedig fizetéskor siettünk a sarokra márkát venni a lakbérre. Megtörtént, hogy én a műszakiban egy órával előbb kaptam kézhez a pénzt, mint ő a gimnáziumban, s egy óra múlva övé egyharmaddal kevesebbet ért...

Kibírtuk azt is (az autótól is megváltunk), de a lányok minden külső segítség, ösztöndíj nélkül befejezték egyetemi tanulmányaikat. Mindketten szülővárosukban dolgoznak: az idősebb fogorvosként, a fiatalabb pedig pszichológusként.

Emlékszem, Zentán az érettségi negyvenedik évfordulóján az osztályfőnöki órán társaim zöme azt panaszolta, hogy ritkán, évente csak pár alkalommal van együtt a család, hiányoznak az unokák. Egyetlen voltam velük szemben, aki állandóan a családdal, az unokákkal van, hisz fiatalabb lányunk – miután elvált – a két unokával odaköltözött hozzánk a Gyümölcsös utcai kiseréti házba, de az idősebb is ott lakik pár száz méterre, s ők is mindennapos vendégek nálunk.

Az utódok kezdeményezése az egyik kései hobbim: a filatélia, a bélyegyűjtés. A lányok kaptak rá kisiskolás korukban. Próbáltam lebeszélni őket róla, mert Raffai Ferenc barátom által jól tudtam, hogy bélyeget gyűjteni csak komolyan kell vagy sehogy. Ők azonban állhatatosak maradtak, úgyhogy kénytelen voltam belemélyedni a katalógusokba. Egyszer a kezembe akadt egy jugoszláv bélyeg nyomdahibás példánya, s a végén az történt, hogy a lányok hamarosan abba is hagyták a lepkék, halak és mesemotívumok gyűjtését, én pedig a jugoszláv bélyegkülönlegességek szenvedélyes tanulmányozója, gyűjtője lettem. Többek között tanulmányokat is írtam a

jugoszláviai és a magyarországi bélyegkiadványok helyesírásáról, mert volt hiba bőven mindkét ország bélyegein. A mi bélyegeinken különösen sok a hiba a nem szerbhorvát nyelvű föliratokban. Céлом a figyelem felkeltése volt, hogy küszöböljük ki a hibákat, hisz a bélyegek a világ minden tájára eljutva prezentálják a kibocsátó országot. A belgrádi, a zágrábi, az újvidéki filatéliai folyóiratok folytatásban le is közölték írásaimat, míg odaátról a főszerkesztőtől csak egy önérzetes hangú levelet kaptam, hogy őket a jugoszláv bélyegek helyesírása nem érdekli, Magyarországon pedig vannak megfelelő szakképesítésű lektorok, akik ellenőrzik a bélyegeiket...

Idővel terjedelmes anyagom gyűlt össze, kb. négyszáz kiállítási lap. Nagy részét magam találtam, mert a szakirodalom ismeretében tudtam, mit hol keressek, de elég sok pénzt is beleöttem. Kiállításokon vettem részt sikeresen, szaktekintélynek számítottam, de az elektromos üzenetküldés fejlődése, valamint a postai pénztárgépek mind gyakoribb használata miatt az igazi bélyeggyűjtés mára már agonizál.

Ide kapcsolódik még a KMV is, hisz a lányok, amikor meghallották, mit akarok elvállalni, azzal fogadtak, hogy nem kell ez nekem, hisz így sincs elég időm a családra. Az idő. Igen, éppen az idő volt már vészesen kevés, mert 1997 februárjában keresett föl Lajber György, a Magyar Szó óbcesei munkatársa, a községi végrehajtó tanács akkori alelnöke és művelődési kérdésekkel megbízott tagja (aki már 1968-ban az ifjúsági szövetség művelődési bizottságának elnökeként Kartag Nándorral és Bagi Ferenc tanár úrral ott volt a második vetélkedőnél), hogy vállaljam el a továbbiakban a KMV szervezését, mert Varnyú Ilona kolléganő, akit a jubiláris, XXX. vetélkedő kerekasztal-értekezletén többen bíráltak, visszavonhatatlanul lemondott.

A KMV akkor indult, amikor én dolgozni kezdtem, s jól emlékszem még a zenei vetélkedésekre is a zeneiskola pincéjében. Főlkészítő tanárként több-kevesebb sikerrel mindig ott voltam, de az egészen más volt, mint megszervezni a rendezvényt. Azzal a kikötéssel vállaltam, hogy együtt szervezzük Lajber Györggyel. Mindig mindent megbeszélünk. Újságírói kapcsolatai révén kommunikatívabb volt, s ő fogta össze a szálakat a zentai KSZV és a temerini népzenei és néptáncvetélkedő szervezőivel, övé volt a támogatás biztosítása, a kísézőrendezvények, az étkeztetés megszervezése, enyém pedig a szakmai-tanári munka. Ez a munkamegosztás nagyszerűen működött. Az első, illetve a XXXI. volt a legnehezebb nemcsak időszerűe miatt, hanem mert a nulláról kezdtünk mindent. Varnyú Ilona kolléganő ugyanis semmit nem hagyott ránk, teljesen elzárkózott, tapasztalatait, a vetélkedős kapcsolatokat megőrizte magának, sőt pár évig egy új, párhuzamos rendezvényt is szervezett: a magyar középiskolás, illetve gimnáziumi önképzőkörök találkozóját.

Az önkormányzat a vetélkedő mögé állt, s fokozott tempóban megkezdte a munkát. Úgy szerveztük a háromnapos óbecsei központi rendezvényt diákjaimmal, hogy magukénak érezzék a vetélkedőt. Mindent ők végeztek: a képzőművészeti kiállítás fölállításától, a színpad díszítésétől, a vendégfogadástól és az elszállásolástól kezdve a díjak előkészítésén, a műsorfüzet és az oklevelek nyomtatásán keresztül a műsorvezetésig, a díjak átadásáig stb. A gálaműsort igyekeztünk pergőbbé tenni, s én csak a háttérből irányítottam. A kezdet nehéz volt, de mivel mindig bevontam a fiatalabb tanulókat is, idővel kialakult egyfajta folytonosság.

1998-ban és még két alkalommal a KMV mintájára Óbecse testvérvárosában, Szekszárdon az I. Béla Gimnázium és Informatikai Középiskola Póla Károly igazgató úrral az élen arra vállalkozott, hogy megszervezi a Kárpát-medencei magyar középiskolások művészeti találkozóját. Vajdaságot a KMV-n díjnyertes szavalók, szövegmondók és irodalmárok képviselték sikerrel: Farkas Ida verseivel, Losoncz Dávid prózamondásával érdemelt ki díjat. A háromnapos rendezvény zárásakor a szervezők megköszönték a résztvevőknek, hogy a határokon átlépve, Szekszárdba varázsolták – mint cseppbe a tengert – a Kárpát-medencében élő magyarság összetartozását.

1999 áprilisában a bombázás miatt a kellő előkészületek ellenére is elmaradt a vetélkedő éppúgy, mint a tanítás is a tanév végéig, de azután zavartalanul zajlott a rendezvény minden évben.

A korábbi tapasztalatokból okulva arra törekedtünk, hogy önállósítsuk, legalizáljuk, civil szervezetként bejegyeztessük a vetélkedőt az akkor még szövetségi belügyminisztériumban, nemcsak politikamentes jellegének megőrzése, hanem a hatékonyabb ügyvezetés végett is, amit a saját folyószámla biztosíthatott. Megtartottuk az alakuló közgyűlést, elnökséget választottunk, amelybe kettőnkön kívül az óbecsei gimnáziumi önképzőkör mindenkori elnöke, a társszervezők: a zentai KSZV és a temerini népzenei és néptáncvetélkedő képviselői, a Képes Ifjúságnak mint védnöknek a mindenkori főszerkesztője, Knézi Péter jogász és még két fiatal került.

2003-ban, a XXXVI. KMV évében a vetélkedő (kétszeres nagykorúsága idején) megkapta a Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat, mivel hosszú évek során érvényesülési teret biztosított tehetséges fiataljaink számára, támogatta és motiválta művészeti tevékenységüket, sok későbbi írónak, költőnek, színművésznek adott kezdő lendületet. „A vajdasági magyar kultúra kreatív értelmiségének kinevelésében és utánpótlásában vállalt figyelemre méltó szerepet” – áll az indoklásban.

Időközben új műfajokkal is bővült a KMV: a beszédművészet keretében a drámai monológgal és az énekelt versek kategóriájával, a KSZV

keretében a filmművészzel, a képzőművészetben pedig a számítógép nyújtotta új technikával.

2006-ban idő előtti nyugalmazásom ellenére volt tanítványaimmal megszerveztük a XXXIX. vetélkedőt, s Lajber Györggyel besegítettünk a következő évi jubilárisba is, amelyet már Cseri Angéla kolléganő és egy a KMV-n felnövő fiatal gárda szervezett Szilágyi Miklóssal, Csőke Csillával, Magyar Attilával az élen.

3.

Végül a kínai bölcsesség harmadik tétele: a fák.

A telken, ahol építettünk, csak négy hatalmas fél évszázadnál öregebb téli körtefa maradt meg, a többi helyére főleg almát telepítettem, két-két barackot, cseresznyét és meggyet meg egy sor asztali szőlőt.

Három anyósom volt, illetve egy még most van is, de ők nem az én érdemem, hanem apósomé, ki miután viszonylag korán elveszítette az igazi anyósomat, a második feleségét pedig egy motorkerékpár-balesetben, harmadszor is megnősült. Apósomat 1993-ban motorhajtás közben érte a szívroham, amely az esés belesegítésével végzett is vele. Ezután hetente kétszer eljártam besegíteni a ház körüli munkák elvégzésébe. Mivel szűkös időket éltünk, s anyósomnak egy félreeső földdarabja volt a Karakter nevű határrészben, a várostól kb. hat kilométerre Péterréve felé a kis és a nagy tiszai töltés találkozásánál, az egykori Tisza-mederben. Kértem, adja el nekem, hogy ott gyümölcsöst telepítsek nyugdíjas éveinkre. Nekem adta, s a húsz méter széles és kétszáz méter hosszú kukoricaföldbe három sor gyümölcsfát, főleg szilvát telepítettem. Az első években szinte megerőszkoltam a szilvafákat, mert nem engedtem őket a magasba, hanem ágaikat lekötve tányérszerűre alakítottam őket. Nem igényel ez a gyümölcsös sok időt: kétnapi metszést, háromszor kb. egy-két órai permetezést a háti motorossal, s csak szilvaéréskor van huzamosabb két-három heti munka.

Javában termő gyümölcsös már, szeretek is ott kint, s bár különös nyugalom tölt el, amikor a kistöltésről végignézek a három egyforma fason, azért valamiért mindig sietek vissza. Néhány évvel ezelőtt meg is jártam. November vége volt, nem túl hideg, s estig metszettem. Már sötétedett, amikor az apósom után örökölt motorral hazaindultam a töltésen. A város alá érve valószínűleg a sétány lámpáinak fénye miatt a motorlámpa ellenére sem vettem észre, hogy valaki leengedte a sorompót, amely arra szolgál, hogy esős időben lezárják a közlekedést a töltésen. Úgy jártam, mint a lovas a rajzfilmben, akit egy lelógó ág levesz a lóról... Az volt talán a szerencsém, hogy a kormány alulról egy kissé elérte a vascsövet. A másodperc

töredéke alatt az villant át rajtam: sorompó, végem! Ugyanakkor ennyi talán elég volt ahhoz, hogy testem ösztönösen megfeszüljön, meg elég jól föl is voltam öltözve, úgyhogy amikor a vascső (amely kb. hetvenfokos szögben begörbült) hanyatt vágott, nem maradtam ott. Egy ideig azért hanyatt fekvé riadtan lestem, tudok-e majd egyáltalán levegőt venni. Sikerült. Aztán valahogy föltápáskodtam, közben éreztem, hogy hüvelykujjam tőből kifordult. A motor tizenvalahány méterrel a sorompó után dőlt el, a holmi az oldalkosárból szanaszét. Alig tudtam hajolni, de valahogy összeszedtem, csak a szemüvegem nem találtam. Közben egy ember jött kerékpárral kutyát vezetve, s nem akarta hinni, hogy én görbítettem el a vascsövet, s azt mondta, hogy negyedórával előbb, amikor elindult a töltésen, nem volt leengedve a sorompó. Mivel csak pár száz méterre lakunk a töltéstől, mondtam, hogy haza tudom tolni a motort, s amikor megigazítottam a sisakot a fejemre, éreztem, hogy ott van a szemüveg a fejem búbján... Mire a vőnk Újvidékre ért velem, a hideg rázott, reszkettem, mint a nyárfalevél. Nem akartam hinni a doktornőnek, amikor a röntgen- és az ultrahangos vizsgálat után azt mondta, hogy nagy szerencsém van, nincs belső sérülésem. Ujjamat azonban a különleges spirális törés miatt három alkalommal is gipszelték, majd újraillesztették, mégsem nőtt össze jól.

Feleségem a motort rögtön eladatta velem, sőt a gyümölcsöst is árulom, de annak ellenére, hogy csak annyit kérek érte, mintha üres földterület lenne, illetve annyit, amit két év viszonylag jó termése meghoz, nem akad rá vevő. Mintha senki nem akarna ma már dolgozni...

*

Ahogy most a végén átnézem ezt a szöveget, azaz az életem, elégedettnek kellene lennem, de sem ezt, sem csalódottságot nem érzek.

Talán azért, mert ki tudja, mit tartogathat még az élet számomra, ha nem hagyott el ott a töltésen a sorompónál.

Egy nevetséges szokás

Részletek Radoslav Petković *Bizánci internet* című esszé sorozatából

III.

A harmadik nem

Bizáncban voltak eunuchok, és gyakran játszottak kiemelkedően fontos szerepet a korai és a középső periódusban – vagy a középső periódus nagyobbik részében, attól függően, hogy ennek végét a 11. század hetvenes éveire vagy 1204-re, Konsztantinopolisz első bevételének évére tesszük –, a történészek azonban nem sokat foglalkoztak velük. Helyesebben anynyira foglalkoztak velük, amennyire a bizánci történelem más személyiségeivel; megállapították, hogy valaki amellet, hogy eunuch volt, ilyen és ilyen rangban ezt és ezt tette. Az eunuchok szerepének, megjelenésük és létezésük okainak leírását és megértését célzó kísérletek újabb keletűek. Ezt maguk a történészek is tudják: Steven Runciman az I. (Lakapénosz) Rómanosz (920–944) uralkodását tárgyaló tanulmányában megállapítja, hogy soha nem tisztázták kielégítően az eunuchok jelentőségét Bizáncban [36]. A történetírás csak az elmúlt század végén kezdte el pótolni ezt a mulasztást.

Az eunuchok jelenléte a császárság adminisztrációjának nagyon magas szintjein a császári Róma öröksége Bizáncban, amelyet az valószínűleg az orientális államoktól vett át, bármennyire berzenkedjenek is Edward Said és követői [37] ettől a jelzőtől. Az eunuchok nagyobb mértékű megjelenését a császári udvarnál Diocletianus (284–305) uralkodásának idején jegyezték fel; ezt tekintik egyébként is a római udvar „orientalizációja” időszakának. A jelenség a továbbiakban a bizánci történelem nagyobbik részét jellemzi – valójában I. Alexiosz sokat emlegetett uralkodása tekinthető vízválásztónak ezen a téren. Feljegyezték, hogy egy gazdag peloponnészoszi özvegyasszony, Danelisz, aki egykor az egyik leghíresebb császár, a leendő I. Vazul (867–886) gazdasszonya és gyámolítója volt, gazdag ajándékot küldött védenre koronázása alkalmából, többek között száz

eunuchot – tudta, hogy az eunuchok mindig elkelnek a császári palotában. Luidprand ugyancsak négy eunuchot visz ajándékba a bizánci császárnak. Megemlíthetjük még, hogy a korai bizánci művészetben az eunuchok – mint ugyancsak nem nélküli lények – szolgáltak az angyalok modelljéül.

Nem könnyű megmagyarázni, miért bukkan fel ez a jelenség akár az orientális, akár a római és bizánci történelemben. Rendszerint két okot neveznek meg, melyek a kortársak számára sem ismeretlenek. Először, az eunuchok „veszélytelenek” a nőkre nézvést; másodszer, nem formálhatnak igényt a császári címre.

Az első ok nem egészen helytálló. Kétféle eunuch van: az egyik, amelyiknek csak a heréit távolították el, és a másik, amelyiknek a péniszét is. Az első kategóriába tartozóknak nem lehet gyermekük, de nemi készítésük igen, és közösülésre is képesek. Ankürai Baszileiosz arra inti a szüzeket, hogy kerüljenek minden érintkezést az eunuchokkal, mert némelyiküket csak serdülőkoruk után kasztrálták, és „még nagyobb és féltelenebb vágy készíti őket a testi egyesülésre [...], azt gondolván, hogy minden útjukba kerülő nőt bemocsokolhatnak, semmit sem kockáztatván”. Ha hihetünk a krónikásnak, ez nem akadályozta meg, hogy Septimius Severus (193–211), – a Byzantiumot feldúló császár – uralkodásának idején száz fiatal – nős és nőtlen – nemesifút kasztráljanak annak érdekében, hogy a császár leányát, Plautilát kizárólag eunuchok vegyék körül. Más helyen megtudjuk, hogy az eunuchok „szörnyetegeknek” számítottak, és kéjvágyóbbak lehettek egy kecskebaknál. A figyelmeztetés, akárcsak Kekaumenosz esetében, gyakran hasztalan volt: gyaníthatóan viszony volt Paphlagóniai Konstantin eunuch és Zóé császárnő között. Konstantin származása is érdekes: úgy tűnik, Paphlagóniából érkezett a legtöbb eunuch Konsztantinopoliszba, mert az ottani parasztok kasztrálták a fiaikat, majd képezgették őket, hogy a fővárosban szolgálhassanak.

Csak az eunuchok másik csoportja, akiknek a péniszét is eltávolították, különösen, ha az operációt a serdülőkor előtt hajtották végre, felel meg az eunuchokról kialakított szokásos elképzelésnek, nekik volt magas a hangjuk és csupasz a bőrük, ők voltak hízásra hajlamosak; a zsargon ezért nevezte őket „csupaszállúaknak”, szemben a „szakállasokkal”. Luidprand hangsúlyozza, hogy az Ottó által a bizánci császárnak ajándékozott eunuchok heréit és péniszét is eltávolították. Úgy tűnik, az eunuchok többsége ebbe a második kategóriába tartozott. Még Ohridi Theophilaktosz, az eunuchok nagy ellenfele és I. Alexiosz kortársa is megállapítja két eunuchellenes tiráda szünetében, hogy az eunuchok túlnyomó többsége nemi szempontból „tiszta”. Ez alkalmasint az általuk elszenvedett operáció típusára utal.

Bármilyen is volt valójában az eunuchok viszonya a nemiséghez, viszonyuk a hatalomhoz sokkalta bonyolultabb volt. Kasztrált ember nem lehetett császár, ennek okából kasztrálták azokat a személyeket, akik a trónra pályáztak – vagy pályázhattak volna; 813-ban, I. Mihály megbuktatása után a fiait, a tizenkét éves Theophilaktoszt és a tizennégy éves Nikétaszt szerzetessé szentelték, majd kasztrálták és száműzték. Nikétasz, Ignatiosz néven, kétszer volt pátriárka (847–858 és 867–878), utóbb pedig szentté nyilvánították. Némelykor a hadifoglyokat is kasztrálták, aminthogy ugyanezt tette a bizánci hadifoglyokkal Teobaldo márki Itáliában a 10. század első évtizedeiben.

Azonban, ha császárok nem is lehettek – bár Eiréné császárnő eunuchja, Sztaurikosz gyaníthatóan ezt is tervbe vette –, annál inkább befolyásolhatták a császár kiválasztását, néha saját rokonukat juttatva a trónra. Az egyik leghíresebb példája ennek Jóannész Orphanotroposz – Psellosz kitűnő leírást ad róla –, aki II. (Bolgárölő) Vazul idején jutott magas posztra, majd saját fivérére, Mihályt (Paphlagón Mihály, 1034–1041), utána meg unokaöccsét, ugyancsak Mihályt (Kalaphatész Mihály, 1041–1042) ültette a trónra; az utóbbit azért váltották le, mert megpróbálta eltenni az útból Zóé császárnőt. Zóé kora szemlátomást kedvezett az eunuchoknak, és érdemes megemlíteni, hogy Jóannész Orphanotroposz is paphlagóniai volt.

Még a „pogány” Róma idejéből származó törvények tiltották a „római” polgárok kasztrálását, és ezeket a rendelkezéseket időről időre megerősítették Bizáncban is, újabb példajaként annak, hogy a törvények azért vannak, hogy megszegjék őket. A kasztrálást az egyház is elítélte – a paphlagóniai parasztok ezt szemlátomást nem nagyon vették a szívükre –, ehhez képest azonban, mint láttuk, az eunuchok előtt nyitva állt az út a legmagasabb egyházi méltóságokhoz, és nem Ignatiosz volt az egyetlen pátriárka, aki eunuch volt. Új Szent Simeon (949–1022) – egy paphlagóniai! – volt az egyik olyan személy, aki nagy befolyást gyakorolt az egyház szellemi irányzataira, és akit az egyház halála után szentként tisztelt. Vannak, akik Bizánc legmélyebb teológusának tartják; nagyon fiatalon érkezett Konsztantinopoliszba, humanista tanulmányokat folytatott, majd ezeket megszakítva kolostorba vonult. Gyakran az iszikhaszták előfutárának is tekintik, az emberről mint nem szabad lényről (Calvin majd „rabul ejtett akaratról” beszél) és a hit megalapozásáról vallott nézetei Lutherral és Calvinnal rokonítják, akiktől mindenesetre elválasztja kifejezett miszticizmusa, amelyből, többek között, az egyház misztikus felfogása származik majd [38].

A politikai és világi hatalommal és befolyással rendelkező eunuchok névsora a korai és a középső periódusban lehetett a leghosszabb – megem-

lítendő itt, hogy némelyikük nagyon sikeres hadvezér volt. Egyébiránt a bizánci társadalom más rétegeiben is jelen voltak, akár a társadalmi ranglétra alján is, mint énekesek, színészek, prostituáltak vagy tanítók. Az eunuchellenes politika már a korai korszakban felbukkan, például Julianus, a római birodalmat repaganizálni próbáló császár idejében, az eunuchok befolyására mért első komoly csapás azonban a Komnénoszok korára tehető. Az Angeloszok, akik utánuk következtek a trónon, megújították az eunuchok befolyását, és véglegesen csak a bizánci uralom 1261-es helyreállítása után tűntek le a színről, hogy többé ne is jelenjenek meg. (Csupaszállú) Theodórosz Szpaniosz sorsából tudjuk, hogy egy időben a Szent Hegyen hajszá indult a csupaszállú szerzetesek ellen, és el is űzték őket onnan.

Mi történt? Nehéz megmondani, megint csak nem állnak rendelkezésünkre dokumentumok erről a szemléleti – vagy ideológiai – fordulatról. Bár azt nem állíthatjuk, hogy az eunuchok problémájára kielégítő tudományos magyarázattal rendelkezünk, azt mégsem mondhatjuk, hogy nem vonta magára a *fin de siècle* európai íróinak figyelmét [39]. Éppen ellenkezőleg, az eunuch alakja a bizánci császárság dekadenciájának, elnöiesedésének motívumaként jelenik meg, a legkézenfekvőbb történeti tényeknek fittyet hányva. Az eunuchok jelenléte a bizánci császárság ragyogó pillanataival kapcsolódik össze, eltűnésük, a társadalom „maszkulinizációja” pedig tökéletesen egybeesik a hanyatlással és a bukással. Az 1261 után megújult Bizánc árnyéka sem volt Justinianus vagy Niképhorosz Phókasz Bizáncjának, vagyis azoknak az időszakoknak, amelyekből a bizánci dekadencia bővületében élő európai alkotók merítenek.

Lehetséges azonban, hogy éppen bizonyos ideológiai előítéletek akadályozták meg a legutóbbi időig, hogy a történészek komolyabban foglalkozzanak ezzel a témával. Az eunuchok létezése, szerepük, továbbá eltűnésük körülményei nem voltak összhangban azzal az – önmagában is mélyen ideologikus – Bizánc-képpel és a hozzá tartozó ideológiával, mely megpróbált kiiktatni mindent, ami nem illett hozzá, ami ellentmondott neki. Márpedig az eunuchok, ahogy egy bizánci találós kérdés is tanúsítja, mélységesen ellentmondásos lények voltak:

*Eleven lény vagyok, magamnak élek,
Ember is vagyok meg nem is,
Mítoszi szörnyeteg nem vagyok mégsem,
Természetem homályos, végsőleg hamis [40].*

Bevezetés a harmadik világba

Idéztük már az utolsó bizánci császár, XI. Konstantin utolsó beszédét, amelyben a római történelem egyik epizódjára hivatkozik. Másfelől az *Alexiász* olvasója úgy vélheti, hogy Anna Komnénéa többet idézi Homéroszt, mint a Szentírást vagy a keresztény iratokat, noha anyja ideális jellemének megrajzolásakor hangsúlyozza, hogy az szabad idejében a szentekről szóló legendákat olvasgatta.

Úgy tűnik, a művelt bizánciak ugyanannyit idézték Homéroszt, mint a hellenisztikus kor görögjei – vagyis volt egy odaillő töredékük minden alkalomra, valahogy úgy, ahogy Njegošt idézgették valaha mifelénk, ami másokat jócskán bosszanthatott. Különösen így volt ez az *Iliásszal*, amely az iskolai *curriculum* elmaradhatatlan részét alkotta, és vitathatatlan elsőbbséget élvezett az *Odüsszeiával* szemben. Például Nikéasz Khóniatész 134-szer idézi az *Iliászt*, és 58-szor az *Odüsszeiát*. Az *Iliászt* szemlátomást a Bizáncban fontosnak tartott nevelési célokra alkalmasabbnak tartották [41].

Anna Komnénéa nemcsak úgy viselkedik, mint aki úgy ismeri Homérosz szövegét, hogy bármire tud odaillő idézetet, hanem egyes szóképeket is Homérosz verseiből vesz kölcsön. Például amikor egy helyen azt mondja, hogy egyesek úgy viselkednek, mint „Patroklosz esetében”, akkor szemlátomást feltételezi, hogy a kortárs olvasó ezt érteni fogja. Az *Iliásznak* arról a részéről van szó (XIX. 302.), amikor Akhilleusz sátrába beviszik Patroklosz holttestét, és a rabnők, Briszéisszel az élen, siratni kezdik. Homérosz azonban – vagy bárki, aki e név mögött rejtőzik – világossá teszi számunkra, hogy bánatukat nem Patroklosz holttestének látványa idézi elő, hanem az, hogy a holttest meggyilkolt atyáik és fivéreik emlékét eleveníti fel, azokét tehát, akiket Akhilleusz és Patroklosz öltek meg, őket magukat rabnőjükké s gyakran ágyasukká téve. Briszéisz története kegyetlen történet, még ha a kegyetlenség a háttérben marad is, hiszen egy olyan nőről szól, akin szerettei két gyilkosa, Akhilleusz és Agamemnón vész össze; sorsa az, hogy egyikük vagy másikuk szexuális gerjedelmét kielégítse, kettejük összecsapása pedig hiúsági és nem szerelmi vetélkedés; habár az epizód a szép Helénáról szóló történet része, Briszéisz helyett bármilyen más szákmány, egy ló vagy egy mellvert is megtenné. Az ember eltűnődik, vajon Heléna története a szenvedélyről szól-e, vagy ott is a megsértett hiúsággal és a birtoklásvágygal van dolgunk.

Az *Iliász* említett helye mégis arról tanúskodik, hogy Homérosz korának görögjei is tisztában voltak Briszéisz sorsának tragikusságával, az Anna Komnénéa által használt szófordulat pedig – egy olyan helyzet jel-

lemzésére, amelyben egy őszinte érzelem kimutatásával annak valóságos előidézőjét leplezzük – elárul egyet-mást arról, hogyan olvasták Homéroszt a bizánciak. Bizonyára nem véletlen, hogy ez a szófordulat éppen akkor bukkan fel Anna Komnénéa írói tudatában, amikor azt a szerelmi viszonyt és összeesküvést írja le, amelyet apja az előző császár özvegyével, Alán Máriával szőtt. Nem csupán azért, mert egy ilyen vállalkozás jókorra adag képmutatást avagy ökonómiát igényel, hanem a helyzet miatt is, amelyben az özvegy létére pusztán az üres baszilissza címmel rendelkező alán hercegnő leledzik. Anna Komnénéa egy másik helyen elmeséli nekünk, miképpen maradt magára Mária kiskorú gyermekével az idegenek között; mindent, amit tett, azért tette, hogy a trónért folyó kíméletlen küzdelmekben gyermekét oltalmazza. Meglehet, itt ismét az ökonómia elve működik; Mária némelyik tette morális szempontból nem helyeselhető túlzottan, mégis igazolható azzal a körülménnyel, hogy egy anya igyekszik a gyermekét megvédelmezni. Az ökonómia Alexiosz Komnénosz vállalkozására is alkalmazható: nem személyes hatalomvágyból ragaszkodik a trónhoz, hanem, hogy a közérdeket szolgálja, amire a korábbi uralkodók se képesek, se hajlandók nem voltak.

Alig néhány sorral lejjebb, Mária szépségét ecsetelve, Anna Komnénéa azt mondja, az meghaladta minden művész képességeit, se Apellész, se Pheidiasz, se bármelyik másik szobrász nem lett volna képes ilyen szépségű művet alkotni. Ami megint a klasszikus hagyomány alkalmazása szófordulatként.

Bizánc és az antikvitás mély kapcsolatának megértéséhez érdekes lehet Pszellosz művének egy részlete is. IX. Konstantin uralkodásáról írva – no meg egy kissé magáról is, ami az ő esetében mindig féktelen hencseregést jelent – Pszellosz azt magyarázza, miért írja éppen azt, amit ír, nevezetesen, azért dicsőíti egyes hőseit, mert ha nem ezt tenné, ő lenne a legnagyobb gazember a földön (nem a lelkiismerete szólal meg itt?), olyan, mint Lükszész fia, aki a görögök leghitványabb tetteit választotta története tárgyául.

Hérodotosz és/vagy a Történelem

A hagyomány szerint Lükszész fia nem más volt, mint a híres *Hisztoriai* szerzője, a halikarnasszoszi Hérodotosz. Pszellosz kritikája egyébként korántsem eredeti, hiszen Hérodotoszt már a hellenisztikus korban egy sor görög szerző vádolta azzal, hogy a perzsák pártján és honfitársai ellenében írta a *Hisztoriai*t. Mégpedig nem akármilyen szerzők, ugyanis az egyik, latinul fennmaradt szöveg, a *De malignitate Herodoti* szerzője Plutarkhosz, akit részben Spárta-párti érzelmei késztettek megírására.

Lehet, hogy ez volt az első, ám semmiképpen sem az utolsó vád Hérodotosz ellen. A 19. században sokan hajlottak arra, hogy a Hérodotosz jellemzésére szolgáló hagyományos szófordulatot – „a történetírás atyja” – „a hazugság atyja” kifejezéssel váltsák fel. Hérodotosz egyes történetei különösen hozzájárultak ehhez, mert a 19. század második felének pozitivistáktól történészei szemében megbocsáthatatlan bűnnek számítottak. Az állítólag valahol a Fekete-tenger mellékén élő amazonokról szóló mese különösen idegesítette a pozitivisták törzsét.

Az archeológia a 19. században kezdetleges tudomány volt; az ásások módszere tartós negatív következményekkel járt ismereteinkre nézvést, mert habár az archeológiai felfedezések eredményeztek új felismeréseket – ezek közül mindenképpen a legjelentősebbek Schliemann trójai és műkénéi ásásai voltak –, a munkálatok során sok minden megsemmisült; a módtól, ahogyan Schliemann ásott, a mai archeológusoknak égne az áll a hajuk.

Heinrich Schliemann (1822–1890) olyan amatőr volt, aki éppen a tudományos dogmáktól való érintetlenségének köszönhetően egy jelentős felfedezést, Hérodotosz írásait pedig egy másik amatőr, az orosz Bobrinszkij gróf tevékenysége helyezte új megvilágításba [42]. A Fekete-tenger mellékén ugyanis már korábban találtak olyan sírokat, amelyek harcosokat rejtettek teljes fegyverzetben. Akár hiszik, akár nem, a némi anatómiai ismeretekkel rendelkező Bobrinszkij grófnak jutott először az eszébe közelebbről is szemügyre venni a megboldogultak csontvázát. Az eredmény döbbenetes volt: a teljes fegyverzettel eltemetett harcosok némelyike nem férfi, hanem nő. Bobrinszkij elődei természetesen úgy okoskodtak, hogy ha valakit fegyverekkel temettek el, akkor csak férfi lehet – megint egy olyan adalék, amely többet árul el a kutatókról, mint a kutatás tárgyáról.

Nem ez lesz az egyetlen archeológiai felfedezés, amelyik azt bizonyítja, hogy sok minden Hérodotosznál, amit a későbbi történészek mint a józan észnek ellentmondót megvetően elvetettek, korántsem olyan megalapozatlan, mint amilyennek a híres józan ész számára látszott. Bobrinszkij felfedezése természetesen nem azt jelentette, hogy az amazonok legendája, úgy, ahogy azt Hérodotosz előadja, szó szerint igaz. Azt azonban igen, hogy körültekintőbben kell értelmeznünk a legendákat, és hogy saját kultúránk kritériumait nem szabad kritikátlanul ráerőltetnünk más kultúrákra. A fegyveres nők sírjainak valódi jelentőségét a tudósok ma is csak találgatják.

Némileg hasonló tanulsággal Trója nevezetes feltárása is szolgál. Schliemann nem annyira kora tudományos ismereteivel, mint inkább Homérosz *Iliász*ával felfegyverkezve indult felkutatására. A szöveg alapján fel-

tételezte ugyanis, hol lehetett a város; egy magaslaton a tenger közelében, olyan földrajzi területen, ahonnan ellenőrizni lehet a Földközi-tengerre vivő utakat. A korabeli tudósoknak volt okuk arra, hogy Tróját – Homérosz ellenére, aki elmondja, hogy a harcosok ésszerű idő alatt megfutották a falakat a tengerparttól elválasztó távot – makacsul a tengertől távolabb helyezték el. Ezért aztán sehogy sem találták, amiből azt a logikus következtetést vonták le, hogy Trója valójában sohasem létezett, és az egész mű, mely a görögök és a bizánciak számára majdnem olyan fontos volt, mint a *Biblia*, merő koholmány.

A Hérodotosz elleni utolsó ismert támadás a 20. század végéről, Edward Saidtól származik, az ő *Orientalizmus* című könyvéből, amely az úgynevezett posztkoloniális kritika nyitánya volt. Ennek módszere a beszédmód elemzésén alapul, és eddigi eredményei nem csekélyek, még ha képviselői abba a hibába esnek is, hogy az egyik lehetséges módszert általánosan érvényes, úgyszólván metafizikai módszertanná kiáltásuk ki. Said *Orientalizmus*a jó példa lehet az úgynevezett *case story*ra, és művének egy része, mindenekelőtt az, ahol kimutatja, milyen mértékben állnak saját koruk ideológiai követelményeinek alapján az objektív, tudományos megközelítés szószólói, vitathatatlanul értékes.

A bökkenő csak az, hogy maga Said is jó példa arra, amit bírál. Politikailag elkötelezett személyiség volt, különösen ami a palesztinok helyzetét illeti, olyannyira, hogy szívesen keltett olyan benyomást közönségében, mintha maga is palesztin lenne – holott egy gazdag protestáns libanoni családból származott. De nem ez a legnagyobb baj: hanem, hogy miközben igyekszik megmutatni, mennyire beépültek az európai gondolkodásba az Ázsiával kapcsolatos előítéletek és gonosz szándékok, egy szintre helyezi az angol imperializmus olyan képviselőit, mint Balfour, egészen más korszakokban és egészen más körülmények között élt olyan szerzőkkel, mint Aiszkhülosz – vagy Hérodotosz.

Így lesz Hérodotosz Said verziójában az európai imperializmus egyik előfutára, mellőzve azt az egyszerű tényt, hogy a perzsák támadták meg a görögöket, és hogy Plataia meg Marathón Európában vannak, nem pedig Ázsiában. Általában véve, a posztkoloniális kritika hajlamos arra, hogy a dolgoknak a történelem adott korszakára, az európai imperializmus korára többé-kevésbé valóban jellemző állását korábbi periódusokra is rávetítsék, elegánsan eltekintve attól a tényről, hogy Európa és Ázsia viszonylatában – az *ökonómia* okán engedjessék meg nekünk most ez a durva leegyszerűsítés – a támadó és a megtámadott szerepe rendszeresen felcserélődött; kolonializmus és keresztes háborúk igen, de arab és török (ottomán) hódítások is.

Egy másik világ

A görög verzió szerint, amelyre Mikhaél Pszellosz hivatkozott, Hérodotosz, modern kifejezéssel élve, idegen zsoldban álló nemzetáruló. Szép ősi illusztrációja ez azoknak a problémáknak, amelyekkel mindenki szembetalálkozik, aki megpróbál „rólunk” írni. Úgy hírlík, amikor Vuk Karadžić meghallotta, hogy Simo Milutinović Sarajlija az első szerb felkelés történetét készül megírni, ezt mondta neki: ha igazat írsz, a fejedet veszíted el, ha nem, akkor az arcodat. Karadžić mindenekelőtt a kor politikai körülményeire gondolt, vagyis arra a szerepre, amelyet Karadorđe játszott a felkelésben – ami Miloš fejedelem uralkodása idején teljességgel népszerűtlen téma volt.

E figyelmeztetés azonban szerencsésebb körülmények között is helyénvaló, olyankor, amikor a napi politikai érdekek kevésbé játszanak szerepet. Minden, ami „rólunk” szól, az emberek nagy része számára – sokkal nagyobb része számára, mint rendszerint gondoljuk, tekintet nélkül arra, hogy az úgynevezett „tudományos” közvéleményről vagy a nagyközönségről van-e szó – csak akkor elfogadható, ha dicsérő; nagyon könnyű a Hérodotoszra megsértődő görögöket kinevetni, csakhogy hasonló reakcióknak saját környezetünkben se szeri, se száma – csak tudnunk kell felismerni őket.

Történetünk szempontjából azonban valami más játszik döntő szerepet: nem annyira az a tény, hogy Anna Komnénéa és Mikhaél Pszellosz jól ismerték a klasszikus irodalmi hagyományt – tanult emberek voltak, és tanult emberek mindenfélét ismerhetnek –, hanem a várakozási horizontjuk. Arra számítottak, hogy olvasóik könnyűszerrel megértik majd, mit jelent a „Patroklosz esetében”, vagy, hogy kicsoda Lükszosz gazember fia, és miért gazember. Persze tudnunk kell, kik az olvasóik: semmiképpen sem az olvasó tömegekre számítottak, amint azt egy mai író tehetné, abból az egyszerű okból, hogy ilyesmi nem létezett. Nem tudjuk, mennyire voltak írástudók a bizánciak – egyes becslések tíz százalékról szólnak, ami nagyon magas arány abban a korban –, de az az írástudó réteg, amelyik Komnénát vagy Pszelloszt olvashatta, mindenképpen elenyésző kisebbség lehetett. Föltétlenül beletartozott a művelt elit, de bizonyosan számítottak azokra az olvasókra is, akik nem voltak annyira műveltek, mint ők ketten, a tudományért rajongó hercegkisasszony és a bizánci történelem egyik legnagyobb elméje.

Talán az irodalmi szövegekénél is jobban bizonyítják a klasszikus hagyomány elevenségét a bizánci világban a mindennapi használatra szánt tárgyak. Ezek közül sok „luxuscikknek” számít, tehát megint csak egy

kisebbségnek szánták, ezúttal azonban a gazdag kisebbségnek, ami soha, Bizáncban sem szükségképpen jelent műveltet is. Az egyik legnagyobb bizánci uralkodó, a már említett Theophanó fia, II. (Bolgárölő) Vazul, noha porphürogennétosz volt és az udvarnál nevelkedett, soha nem törődött a műveltséggel, és úgy tűnik, e téren nem vitte többre, mint nagy elődje és névrokona, I. Vazul, akitől, származására és életútjára való tekintettel, sok műveltség nem is volt elvárható.

Másfelől azonban korántsem Bíborbanszületett Konstantin volt az egyetlen „értelmiségi” császár. A bizánci gondolkodás alakulásában jelentős szerepet játszottak mások is, mint II. (Laszkarisz) Teodor nikaiai császár (1254–1258), vagy VI. (Kantakuzénosz) János (1347–1355), az iszikhaszta teológus és kiváló történetíró, még egy intellektuális tünelemény, akinek politikai ténykedése hozzájárult Bizánc meggyengüléséhez. II. (Palaiologosz) Mánuel műveltségével lenyűgözte kortársait, amikor Itáliában, Franciaországban és Angliában utazgatott. És hiba volna a Komnénoszok közül csak Annát említeni; ott volt a nagybátyja, Iszaak Szebasztokrator, a platonista gondolkodó.

A mindennapi használati tárgyakon Bizánc fennállásának egész ideje alatt megtaláljuk a klasszikus motívumokat [43], ami arra utal, hogy a klasszikus örökség legalább részben sokak számára érthető volt. Természetesen nem árt az óvatosság: számos beszámoló szól arról, hogy nem voltak tisztában a Konsztantinopolisz utcáit díszítő és végleg csak a radikálisan képromboló iszlám uralommal eltűnő szobrok jelentésével. Ez az ambivalencia a klasszikus hagyomány iránt szélesebb, már-már szimbolikus értelemben az egész bizánci kultúrát jellemzi.

A 20. század kilencvenes éveiben a Michelin Görögország útikönyv a következő leírást adja a Leszbosz szigetén a turistára váró attrakciókról: „A sziget védőszentje, Szent Mihály Arkangyal ünnepét a Húsvét utáni harmadik hétvégén tartják Mandamadoszon (34 km – 21 mérföld – Mütilénétől északnyugatra). Szombat délután egy virágokkal feldíszített bikát, továbbá néhány kecskét és kost áldoznak föl a kolostor udvarán álló nagy platánfa alatt. A nézők zsebkendőjüket belemártják a vérbe, és bekenik vele a homlokukat, mert ez megvédi őket a betegségektől. A misét, melynek során gyermekeket is keresztelnek, a püspök jelenlétében a templomban tartják... Másnap reggel, további szertartásokat követően, a húst szétosztják. Hasonló ünnepséget tartanak május utolsó hetében a sziget közepén lévő Agia Paraszkevi város közelében. A szombaton tartott körmeneten nagy tömeg vesz részt, szilvaágakkal feldíszített lovakat és öszvéreket hajtanak. Szombat este egy bikát áldoznak fel, vasárnap a mise és a hús szétosztása után lóversenyt rendeznek” [44].

Ezek a szokások egyenesen a pogány Görögországból érkeznek, és értelmetlenség feltételezni, hogy megkerülhették Bizáncot. Egyébként sok adat szól amellelt, hogy a középkori kereszténység a mainál sokkal festőibb volt; a keresztény istentisztelet szigorúsága, tisztasága, amit gyakran tévesen a középkorral hozunk kapcsolatba, valójában későbbi forma, mely csak a protestáns – és katolikus – reformációt követően alakult ki. Különböző, gyakran kerülő utakon mindkettő befolyásolta a pravoszláv egyházat is.

Lehetséges persze, hogy ezek a szokások inkább megmaradtak a szigeteken, mint Konsztantinopoliszban. Nicolae Iorga említ francia utazókat, akik Konsztantinopolisz bukása után Kheoszt és néhány más szigetet meglátogatva élvezetüket lelték a lakosok táncaiban és énekeiben, és úgy érezték magukat, mintha az antikvitás derűs napjait élnék újra.

Ákárhogy is: a bizánci vallásosságról sokszor tanult teológusok művei és árnyalatokba vesző teológiai viták alapján alkotunk képet. A hétköznapi Bizánc – és ezzel a népi vallásosság – megint csak kisiklik kezünkől.

Jegyzetek

[36] Shaun F. Tougher, „Byzantine Eunuchs: An Overview, with Special Reference to Their Creation and Origin”. In: *Women, Men and Eunuchs* nyomán; a továbbiakban is erre a szövegre hivatkozom.

[37] Said alapvető téziseit figyelemre méltónak tartom, azonban minden állítását és elemzését körültekintéssel kell kezelni. Said nagyon negatív, de jól dokumentált értelmezését lásd Robert Irwin, *Orientalism, For the Lust of Knowledge*, habár számomra rokonszenvesebbek azok a megközelítések, amelyek téziseinek egy részét illő távolságtartással figyelembe veszik, mint Neal Ascherson *Black Sea, the Birthplace of Civilisation and Barbarism* című könyvében, Vintage, 1996. Az orientalizmus – vagy „orientalizmus” – problémája valójában meglehetősen hasonlít a bizantológia problémájához.

[38] Basil Tatakis, *Istorija vizantijske filozofije*. Ford. Vesna Nikčević, Društvo filozofa i sociologa Crne Gore, 1996.

[39] Olivier Delouis, „Byzance sur la scène littéraire française”. In: *Byzance en Europe*.

[40] E talalós kérdésért a szerző Radivoj Radićnak tartozik köszönettel.

[41] Az *Iliász*ról mint kötelező olvasmányról lásd N. G. Wilson, *Scholars of...* A Khóniatészt illető adatot Radivoj Radićnak köszönöm.

[42] Neal Ascherson, *Black Sea...*

[43] Többek között Henry Maguire, „The Profane Aesthetic in Byzantine Art and Literature”, *Dumbarton Oaks Papers*, 53. 1999.

[44] Lásd, Richard Sorabji, *Animal Minds and Human Morals. The Origins of the Western Debate*, Cornell UP, 1993.

Europoetica

A költő öngyilkossága

Ha nem költőnek születél,
Legalább költőként halsz majd meg...
Nagylelkű adomány a választás lehetősége:
Hol, mikor és hogyan (világos, hogy *ki*,
s nem kérdezzük, *miért?*)
Hogy pontot tehess (szenvédése)idre,
vagy ez már talán
Gyura (*dziura*, lengy., *lyuk*) a homlokon,
a mellkasban.
%otakiy durak! Ez, persze, nem
a mi kiáltásunk.
Az élet / życie bizony ajándék / podarunek,
Hát feladod? Tekintet nélkül az
Eszményekre, tartózkodási helyre / *žilište*
A tegnapiak soha nem lesznek maivá,
és semmiképp sem holnapivá.
Hogyan? Talán valami híd alatt,
a csatornában, a folyóban vagy a
Kikötőben, itt, ahová befutnak a hajók
a világ minden részéből,
HImbálóznak a sötét világból érkező
kőolajtól sötétlő tengeren.
Talán valahol a levegőben, magasan,
Az égben, a felhők felett, beljük
MerülNI, eltűnnI, szertefoszlanI,
kárt még véletlenül sem
Okozva másokban:
Utasokban, madarakban, hópelyhekben...

Revolvert a locsogó szájba, a hűtlen
Szívbe... Meg lehet-e halni pátosz nélkül,
Csak úgy – elakad a lélegzeted. Méreg!
Az utolsó betű cirill...
Tehát pravoszláv, szláv, aki megöli magát...
Fatalista! Önnön halálát idézi,
Bátran vagy gyáván, hidegvérrel – nem!
Remegve! Virágba borul a virágoskert... kinek,
Minek? Talán neki is? Bizony neki is, aki
Teker és elszív egy utolsó jointot,
Port szippant, mely oly nagyon hasonlít
A földi maradványokra...

Amszterdam, 2002. január

Szemétdomb

Danilo Kišnek

A dolgok abszurditása határtalan!
Istenem, Te tudod, miért vagyok gyanakvó és
Miért nem látom sehol a szépséget, csak az
Ocsmányságot, és amikor
Gyönyörködni kellene – én elborzadok, csalódok – minden
Szemétdomb: ami elmúlt, ami van, és ami lesz – semmi sem
Exkommunikált, minden egyszerre egzisztál
Feláldozván a sajátosságokat az örökvényűség felé hajlik és
Időtlenséget szül. Istenem, bocsáss meg!
Elrothadt, berozsdásodott, elférgesedett –
A bányák, az alma, a jászol; az az eretnek
Ott a kereszten nem János, hanem Jób, a zúgolódó.
Ugatni fog, míg csak el nem harapja a nyelvét.
Mérgező: nem lát különbséget ének és macskanyávogás,
Áldozat és kárvallott, bűn és félelem között.
Taszítsd őt le, könyörgöm, Istenem,
Nincs számára hely az ég alatt,
A pokol tüze a becstelenségé, O. S.,
Pejoratív, pamflet és nem zsoltár meg palimpszeszt.

Mivégre kellett megszületnem, dolgoznom
 Önmagamon, szántanom földet, papírt, ha elrothadok
 Én is, mint holmi virág, termés vagy fenevad?
 Csupor, melyből kifolyik a víz. Sarokba vetve.
 Véres betét, át nem eresztő. Tetű.
 Fermentált flekk. Fluor.
 Hemoglobín, hemorroida.
 Celluloid. Kukac.
 Mivel cseréljem le magam mielőtt elenyészek a
 Kidobott tárgyak kavalkádjában,
 Tespedt hasznavehetetlenségükben, jelentéktelenségükben?

Budapest, 2001. március–április

Fenn

Az Alpokat hó fedte
 A Beszkideket elöntötte az árvíz
 A Velebitet elnyelte a köd
 Fenn a felhők felett repültem
 A Dinári-hegység többé nem ég
 Genova fényben fürdik
 Az Elba akár egy gomb Napóleon zubbonyán
 Sárgállanak az Appenninek
 Vészjósón füstöl a Vezúv és az Etna
 A tengerek felett a hegyek felett repültem
 Az Adria szabályszerűen kék volt
 Mint a dalokban mint az álmokban
 Repültem bár szárnyam nincs
 A LOT (Polish Airlines) szívélyes légikisasszonya
 Angyalom lehetne
 Tálcán hoz nekem Château Montrabech-t
 Először csípek be ilyentől
 Itt a felhőkben egyébként is így illik
 Azután aszaltbarackos
 Pitét ebédelek
 Csak most kezdem figyelni az útitársaim

A repülőgép toalettjét is most használom először
Csendben figyelem a toalett felé igyekvőket
A repülő farokrészébe és feljegyzem a noteszembe:
A francia bor 1999-es évjáratú
A zarándokok Vatikánba repültek
A felhők birodalma volt az én úticélm
Az apáca tartózkodott a legtovább a toaletten
Az átellenben ülő úriember egy cikket olvasott
az „Egy másik világ apostola” címűt
A mellettem ülő nő harisnyáján kifogástalan volt a sáv
Mint ahogyan a bokája is egyébként.

*A Varsó–Róma, Róma–Bari, Bari–Milánó, Milánó–Varsó
közötti repülőjáratokon, 2001 áprilisában*

Az udvar, az elátkozott

Az udvar, az elátkozott
Nyitva vala
Látám
Amint
A démonok
A sátáni
Hóhérok
Sietve özönlének
Az ajtóreszen át.
Elkerülni Jób végzetét
A kosovói csatát
Liliputot
A Iješani náhit
A mazochizmust, a genocídiumot...
Nem tudom. Talán elkerülhettük volna.
Irigység és Gonoszság Őfelsége
Süket a könyörgésre, az imára.
A pókok hálót fontak az égre.
Elválasztották
A világosságot
A sötétségtől. Szeszélyből

Vagy ez a dolguk.
Betolakodók vannak itt
Biztos!
Tódulnak
A belesmesterek
Emberi
Májjat
Gyűjtenek.

Zoran Đerić (1960) költő, műfordító, esszéíró, irodalomkritikus. Eddig megjelent verseskötetei: *Talog* (Újvidék, 1983), *Zglob* (Újvidék, 1985), *Unutrašnja obeležja* (Újvidék, 1990), *Sestra* (Karlóca, 1992), *Odušak* (Újvi-

dék, 1994), *Voglio dimenticare tutto* (válogatott versek, olasz nyelven, Bari, 2001), *Az bo vide. Azbučne molitve* (Újvidék, 2002), költői plakettje: *Pod starom lipom* (Kúla, 1993); kritikagyűjteménye (versantológiával): *Vatreno krštenje* (Szabadka, Karlóca, 1995); úti-naplója: *More i mramorje* (Karlóca, 2000); tanulmánykötetei: *Anđeli nostalgije. Poezija Danila Kiša i Vladimira Nabokova* (Banja Luka, 2000); *Danilo Kiš: ruža-pesnik* (Újvidék, 2001); *Pesnik i Njegova senka. Eseji i srpskim pesnicima XX veka* (Banja Luka, 2005); válogatása a lengyel emigráns költészetből: *PoNjrot do domu / Povratak kući* (Banja Luka–Belgrád, 2002); regényfordítása: Kšištof Varga, *Tekila* (Újvidék, 2005). Orosz nyelvből is fordított (Vladimir Nabokov, Daniel Harms).

Holnap egy új nap

Vékás Éva fordítása

Apró munkákat szerzek
árut őrzök vagy
csomagot viszek a szomszédos hengerbe
A felső orbitaigazgatóságtól egy fitying sincsen
tudom hogy egyszer elkapnak
de ez nem változtat a dolgon
Szép uniformisban végre szolgálatkészzen
itt az inas mindenütt jelen
lebegek a modulban vagy a székhez kötöm magam
aktiválom a padozaton járáshoz való mágneseket
a munkahelyi étellel
így palástolom a titkos élet dolgait
A nap végén totál kidőlve
állapítom meg hogy jól tartom magam
Ha másként gondolnám azonnal visszaküldenének
az előző földi életbe a vének közé
Folyosón zacskóból szívókával sebtében bedobok egyet
ez erőt ad amíg haza nem érek
Itt a flastromtabletta is rövid mély alvásra
Nagyobb dózis csönddel
Aztán tolongás a hüvelyekben vízkorlátozás
amitől a dolgok már nem is érdekesek
de kölyökként jöttem fel
s többé nem tudnék másként élni
Így a váltás végén elkapok egy
űrtaxit hogy mielőbb a konténerbe húzódjak
az UV-lámpa alá vessem magam melegedni
Kiveszem a chipet a jobb karomból

s kicsit szundítok
 mert holnap egy új nap lesz
 Fél órát kószálhatok
 az alsó orbita lakóinak
 a váltás melósainak weboldalán
 S lesz új esélyem valami jobbat találni
 csatlakozni a szférához
 A felső orbitaigazgatóságához

Töltőtoll

Ha valaki tollat ajándékozna nekem
 azt hinném az életem különleges
 s ami történt semmi sem kitalált
 a szeretet és az egész világ
 mind csak egyszer volt
 ha valaki olyan kedves lenne
 hogy higgyem
 mint szeretett vagy inkább mint szerető ember
 Aki úgy mond verset
 mint Isten megnyitván a Vörös-tengert
 S még ha ugyanaz a személy ismét
 ajándékot
 hozna nekem
 ezúttal kakukkos órát
 amelyből kiröppen a madár
 vagy iránytűt
 csupán hogy mindent nyomatékosítson
 Már lenne is történetünk amely arra tanít minket
 hogy az ember otthona
 két megragadhatatlan alkalom között van
 melyek közül egyik sem hagyja el a másikat
 amíg csak szabadsága van

Az idegek táncáról semmit

Sajnálom a fiúkat
Mennek lefelé az utcán beszélnek valamiről
Mintha minden jól alakulna
tele bizakodással fiatalságuk
nagy gyötrődései közepette
Pillanatok hogy léteznek amikor
csak várakozatsz arról
még nem tudnak
Az idegek táncáról semmit
Már a következő sarkon elfogja őket a nevetés
Berontanak a fénybe erőteljesen és ügyetlenül
Habozás nélkül
engedem át a pillanatot
Mindannak ami zsvajjakkal érkezik
s újra a napfényel
szélesre tárt ablakom alá

Cukor és bors

Lassan berendezem a házamat
a halálomig begyűjtök mindent amire szükségem van
Először széket veszek
az asztalhoz ülök és figyelem hogyan ereszkedik alá
az éj a csillagokról
Felszerelem otthonomat
idővel lesz benne minden
Itt állnak majd a kávéscsészék és a tálca
a fürdőszobában törülközők és szivacsok
lesznek függönyeim és lesz szőnyegem
Egy évben olyan ágyban ébredek majd
Ahonnan a tekintet
a konyhai polcokra esik
s megállapodik a feliraton
cukor és só
Lassan hűtőszekrényhez jutok s míg
egészen el nem rozsdásodott

szerzek egy sparheltet
Ötvenéves leszek és vendégeket fogadhatok
akkor majd meghívok valakit hozzám
s megkérdezem mi a helyzet
Továbbra is úgy van-e

Vesna Korać Verbászon született 1969-ben, az általános és a középiskolát Palánkán végezte. Művészettörténetet tanult a belgrádi

Bölcsészettudományi Karon. Verseskötetei: *Sarkazam reprodukcije* (Beletra, 1994), *Uninije* (Prometej, 1998), *Pesme i druge priče* (Svetovi, 2001), *Vitez od Ravnih Gomila* (Kulturni centar Bačka Palanka, 2008); regénye: *Divlja loza, bršljan* (Adresa, 2007).

Szerb irodalmi folyóiratokban jelentetett meg verseket és prózát. Nemzeti antológiákban szerepel. Magyarul: *Híd*, 2009. június.

1998 óta a Vajdasági Íróegyesület tagja. Újságíróként dolgozott az elektronikus és nyomtatott sajtóban Belgrádban, Palánkán és Újvidéken.

Újvidéken él.

A banovói erdők

Kovács Izabella fordítása

Ötéves voltam, amikor beköltöztünk a Banovo Motelbe. A vadászterület tíz kilométerre volt az első településtől, de a főúttól csak néhány száz méterre. A nagyapád, a mama, Jovan és én két évig éltünk a hotelszobában. A franciabalkonos ablakok közül az egyik a parkolóra, a másik a körös-körül elterülő erdőre nézett, amely körbevette az épületet. Emlékszem a teherautóra, amellyel átszállítottuk a dolgainkat és az anyósülésre, ahol anyám ölében állva figyeltem, hogyan szűkül az út. Ez előttről nem emlékszem semmire, és ha a kora gyermekkori fényképeimet nézem, olyan, mintha azok valaki máséi lennének, nincs rajtuk rossz emlék. Nincs semmilyen. Ez az egyetlen szakasza az életemnek, amely irigylésre méltó.

Te most négyéves vagy, és nemsokára szert teszel az első emlékeidre. Lehet, hogy az udvar belevésődik az emlékezetedbe, és nem fogod tudni egy nap, amikor majd a korai fotóidat nézegeted, hogy azok a tiéd-e, és büszkének kell-e lenned rájuk. Az anyád vagyok, és ezt azért írom, mert az elkövetkező napokban minden, ami történni fog, nem tőlem függ majd, hanem inkább az én távozásomtól, mert te egy megbélyegzett gyerek leszel. Olyan, akit a szülei elhagytak, és joggal fogsz bennünket utálni, főleg engem.

Amikor annyi idős voltam, mint most te, a szüleimnek még nem volt saját otthonuk. Gyakran költözködtünk egyik városból a másikba, vagy csak otthagytak bennünket falun, a nagymamánál. Így az erdő volt az első otthonom, amelyre emlékszem. Ezért hiszek a fák gyógyhatásában, a fátörzsek erejében, ezért viszlek el gyakran Banovóba, még akkor is, ha ott már semmi sincs a rozoga épületeken kívül, amelyeket már benőtt a gaz, a növényzet.

Részlet Vesna Korać: *Divlja loza, bršljan* (Adresa, Novi Sad, 2007) című regényéből.

Még mindig magam előtt látom a lelőtt vadakat és a fából készült reszeket, amelyekben a rövid farkú hajtóebeket tartották. A hajtóvadászatokat, a reggeli tolongásokat és a puskákkal felfegyverkezett emberek euforikus üdvivalgását. A földre kiterített madarak hosszú sorát, a foglyok és fácánok rikitó tollait. Jovannal végigjárjuk és megszemléljük a megölt szárnyasokat. A kifejezéstelen tekintetük láttán leszögezem, hogy többé nem fognak repülni, csak ennyit, és hogy a halál nem szörnyű. És hogy azaz semmi sem változik. Nem érzek szánalmat. Megölt őzek és szarvasok, egyszer még egy vadkan is. Bográcsok.

Egy konyhán étkeztünk a vendégekkel. Korán hozzászoktunk az erős illatokhoz, a különböző fűszerekhez és az ínycségekhez, azt ettük, amit a többiek. Emlékszem azokra a napokra, amikor az apám zöld üvegeket célozgatva gyakorolt, amelyeket a parkolóőr, Napóleon dobált föl neki a magasba, míg Jovan és én az ablakból figyeltük, lakat alatt. Még mindig felöltik bennem ez, amikor nem tudok valahova elmenni, még akkor is, ha az ajtó most nincs bezárva.

Képtelen vagyok az elkövetkezendő időre gondolni, de el tudok mesélni mindent, ami megelőzi azt a napot, amikor majd felébredsz, oly aprón és védtelenül, és észreveszed, hogy többé már nem fekszem melletted. A te végzeted, az elhagyatottságod, mindig meg fog különböztetni a veled egykorúaktól, ez betetézi majd az én bűnömet, a szülés bűnét. Ezért kell időben összeszedned magad és olyan tudásra szert tenned, amivel megvédheted a saját történeted.

Az emberek, akikre emlékszem, egy közös tablót alkotnak, amelyre napfény vetül egy hatalmas teremben, egy magas ablakból. Közülük már senki sincs az élők sorában. Ott a csendes tó mellett a banovói erdőben, ahol minden hiányt és harmóniát áraszt, ők határozták meg a gyermekkoromat.

A házmaster, Dunderski Borislav, a híres Dunderski család sarja anyai ágon, akinek a nevét örökölte, mert az apja, aki tisztázatlan körülmények között hunyt el egy vadászat alkalmával a saját puskája által, soha nem ismerte el. Az anyja, Dunderski Milica, a motel főszakácsa, testes asszony, kerek, puha és öblös hangú, akinek teljesen ősz a haja és a szemöldöke, a bajusza erős, akinek a természetes elevensége és életereje gyorsan elillan, amikor majd értesül a fia tragikus haláláról, majd kis időre rá ő is meghal.

Svetislav és Gonca, a csaposfiúk, egyetemisták, később diplomás jogászok, akik majd egy közúti balesetben hunynak el, az erdőből kivezető úton, a főútnál.

Napóleon, a parkoló őre, félkarú, a ruhája ujjá egy gombbal van odaerősítve a mellkasához, nyomtalanul eltűnik egy nap, amikor az Állambiztonság küldöttsége a vadászterületre látogat.

A közeli roma falu zenészei s közülük is a harmonikás, Perica, aki sakkozni tanít, és aki szintén meghal a polgárháborúban a Dunán túl, önkéntesként az első roma brigádban.

De itt van apa testvére is, a mi nagynénénk, Anča, aki félbehagyta az irodalmi tanulmányait az egyetemen, mert terhes lett, és az újszülött gyermekét otthagya a sorstól soha meg nem kapott férj szüleinél, elszökött a síkságra a bátyjához, és beállt napszámosnak, azért, hogy majdnem egy év elmúltával, arra a hírré, hogy nem láthatja többé a fiát, boldogan és mosolyogva öngyilkos legyen a hotelszobában.

Ők alkották a mi népes családukat, Jovanét és az enyémet. Óránként váltakoztak, jöttek-mentek a saját váltásukból, eltűntek azon a szűk úton, amely az erdőn át a főúthoz vezet, és onnan ki tudja merre, a nagyvilágba. Jovan és én a főbejárat előtti lépcsőn ülve kísértük ki és fogadtuk őket. A kora reggeli órák – amikor még nem gyűlt össze mindenki – voltak a legnehezebbek számunkra, mert lassan teltek. Elsőnek anyu kelt fel, utána jött Napóleon. Bolondozik még megy, vissza-visszapillant, mintha követnék, várja, hogy anyja behívja. Utána Borislav és Milica, végül Svetislav, Goncse és Anča. A terembe legutoljára apa jön be. Elmegy a pult mellett, be a konyhába, csípőre teszi a kezét, és azt mondja, „huh”. Hirtelen síri csend lesz, és a szakácsnőn kívül senki sem mer kérdezni tőle semmit. A főnök az éjjel berűgött.

Anya odaviszi az asztalához a kávé, és apa ezután magányába burkolózik, míg a személyzetnek egy újabb munkanap kezdődik. Az én öcsikém megállapítja, hogy mi is munkások vagyunk, csak még nem kapunk fizetést, pontosabban apa veszi fel. És nekem is úgy tűnik, hogy átejtettek minket, de hiszem azt, hogy a dolgok rendbe jönnek.

Milicától hallottam, hogy az emberek meghalnak, amikor megöregszenek. Szokása volt ilyeneket mondani a negyvenéves, agglegény fiának. Megvárjuk, míg az apánk meghal, és elmegyünk a városba a borítékért. Nem tudom, hogy ez mikor következik be, de azt hiszem, hogy kivárjuk. Goncse és Svetislav arra akarnak rávenni bennünket, hogy énekeljük el a *Hoćemo li tetku u čarapu* című dalt. Akarjuk! Anča néni nevet: „Ezek az én gyerekeim.” Kínálnak és ígéretnek nekünk ajándékokat, de mivel már annyiszor kijátszottak bennünket, nem akarunk ingyen énekelni, elhagyjuk a konyhát, ahol mindenki suttog, és megyünk a parkolóra Napóleonhoz. Még hideg van, és harmatos a reggel. Napóleon dadog, semmit sem értünk, de mindenre igennel válaszolunk. A köd lassan felszáll a fákról, kitágul a horizont, és megjelenik a völgy, azután az erdő és végül az egész tó.

„Miért van inkább a vers”

Vörös István költő, tanulmány- és prózaíró *A Vörös István gép vándorévei* címen a pécsi Jelenkor kiadásában 2009-ben megjelent verseskötet alcíme szerint „fejlődésregény”. A könyv fejezetei vagy részei címe alatt mindenhol évszám, vagy évszámok állnak, így az első rész címe alatt 2001–2005, a második alatt 2006, a harmadik alatt pedig 2006–2007 áll, ez utóbbit hónapok is jelölik teljes összhangban a könyv alcímével, hiszen a „fejlődésregény” jelentésében ott vannak a múltó évek, ahogyan következnek egymás után, ha nem is mindig ilyen megszakítások nélküli sorrendben. 2001 és 2007 között készülhettek tehát *A Vörös István gép vándorévei* kötet versei, de mindenképpen egy, a kötet verseit egészében összefoglaló elképzelés szerint, amely elképzelés középpontjában a „vándor” mellett a keleti filozófiákból származó út – *tao* – áll, ami végül is nem más, mint európai szemmel a vándor, ezért a kötet címében a „vándorévei”, alcímében pedig a „fejlődésregény”. A fejlődésregény sok tekintetben idejét múlt műfajnév, „igazi” fejlődésregény ma már csak olvasható, írása pedig – Vörös István könyve bizonyítja – „inkább” versben lehetséges.

Az alcím nyomban magyarázatot ad a főcímben szereplő „vándorévei” szó jelentésére, hiszen a „vándorévek” kulturálisan rögzült metaforája a tanulásnak, a fejlődésnek, ezzel együtt a fejlődésregénynek mondott regényműfaj nélkülözhetetlen motívuma, hiszen a vándorlás, legtöbbször a kalandos vándorlás a világban való tájékozódás és az önmegértés felé vezető út, gondoljuk a *Wilhelm Meister tanulóévei* nyomán, amit persze lehet fejlődésnek mondani, de nem biztos, hogy a „vándorévek” metaforában éppen a fejlődésnek van lakhelye, lehetséges, hogy sokkal inkább lakozik benne a kaland, hiszen mind a „vándorévek”, mind a kaland után a visszatérés következik az útra kelés terébe, amelyen persze jól láthatók a múltó idők nyomai. A „vándorévek” Vörös István kötetének címében egyszerre olvasható útra kelésnek, tanulóéveknek, kalandnak, de visszatérésnek is,

ami – hangsúlyozni kell – nem feltétlenül hazatérés, megtérésnek pedig végeképp nem kell tekinteni. Ugyanakkor a „vándorévei” a kötet címében, valamint az alcím, a „fejlődésregény”, paratextusként regényt kínál az olvasónak, mégpedig verses regényt, olyat, vagy hasonlót, mint amilyen Vörös István egyik korábbi könyve, a *Heidegger, a postahivatalnok* (Jelenkor Kiadó, 2003) című volt. Verses regény a Heidegger-kötet, amelynek *Előhangja* azt kérdezi: „Miért van inkább a vers, mint a próza?” Mert nem mond se térben, se időben folyamatos történetet, ami a próza feladata lenne, sugallja válaszában a könyv, hiszen – állítja – „Történet nincs. Csak történik”. A mindig múlt idejű történet ebben a megfogalmazásban jelen idejével és pillanatnyiságával tüntet, az „éppen most”-ot mondja, ami viszont aligha vehető másnak, mint az írás pillanatának. Ami történik az írással, egy időben történik, és eközben nincs az írás pillanatait összekötő fonál; nem vezeti a vándort Ariadné fonala a tanulás és írás labirintusán át; az írás pillanatai vannak csupán, az „éppen most” születő vers, amint „csak történik”. Ha nincs összekötő kapocs a történés pillanatnyiságai között, van azonban egy összetartó háttér, a Heidegger-könyvben a filozófus életrajzának egy első világháborús epizódja, amikor postahivatalnokként cenzurális feladatokat is ellátott, a vándorévek-könyvben viszont a „vándorévek” kulturális metafora mellett az útról, a *taó*ról szóló távol-keleti tanítás. Amott, a Heidegger-könyvben még felvázolható egy regényre való folyamatosság az életrajzi vonatkozásokban, az tehát nyitott a regényként értelmezhetőség felé, a vándorévei kötet viszont egészében a pillanatnyiság, a mozdulatlanlanság, gyakorta a paradoxon, nem ritkán a groteszk és az erotika jegyében áll, más szóval közelebb a verses, mint a prózai beszédhez. Hozzá kell azonban tenni, hogy a Heidegger-versek háttérének életrajzi adata helyett a *Vándorévei* kötet háttérében önéletrajzi adatok lehetnek, amire abból lehet következtetni, hogy a könyv harmadik részének címe *A berlini füzetből*, aminek írása idején meg a könyv összeállításakor a szerző ösztöndíjjal Németországban tartózkodott. És ezenkívül is bőven lehet találni a könyvben önéletrajzra utaló adatokat. Voltaképpen a könyv címéből következően mindent, amit a versek tényként közölnek, biográfiai adatként (is) értelmezni lehet. Sőt, az sem zárható ki, hogy Vörös István a *Vándorévei* kötet verseivel a nyelvkritikai teóriákkal polemizál. És hogy valóban van vitája az éppen időszerű irodalmi gondolkodással, az egy-két ars poetica jellegű verséből is kiderül. Például az *Elég! Vissza a filozófia elejére* című Platón idézott vitáiratában, aminek a végén az áll, hogy „Hagyd / csak, hadd beszéljenek a költők, / már úgysem hallgatja őket senki. Ha Szók- / ratész megsejti, leírod, amit összehordott, // inkább ki se issza a méregpoharat.” Nemcsak Platón elméletéről rántja le a leplet a vers, ar-

ról, hogy a filozófus az állam nevében cenzúrázná a költőket, hanem a költőkről is, miközben a hangsúlyt Szókratész nevére helyezi azzal, hogy a sorvégen elválasztja a szót, így mutatva rá a nyelv elsőbbségére akár az elmélettel, akár az írással szemben. A „Szók-” a sorvégen „szavakként” is olvasható, amire még a grammatika fintora is ráépül, hiszen a szónak nem a szó a többese. *A nyelvtan csapdájából* címet viselő vers zárósorai így hangzanak: „vagyis az én: a mi és az ő / olyan véletlen konstellációja, ami nem / állhat fönn sokáig. Ebből kiderül, / hogy a halál is grammatikai kérdés. // A betegség: rosszul kitett személyrag.” Az én történései a nyelvtanra utalva, mert ha „a halál is grammatikai kérdés”, és a betegség „rosszul kitett személyrag”, akkor nincs történelem, nincsenek történések, ami annak látszik, csak folytonos ismétlődés, mindig ugyanaz és mindig ugyanabban a keretben. S ezt Vörös István sorokra tördelt prózai mondatokban mondja, úgy tesz, mintha verset mondana, holott csak a nyelv és nyelvtan szabályait követi rímek és ritmus, ütemek és metrumok nélkül. Hogy miért inkább a vers? Nyilván azért, hogy a próza önmagába forduljon vissza, a saját nagyon is körülhatárolt keretei közé, az örökös és változatlan vándorlás formájába.

A „fejlődésregény” alcím azonban valamennyire megtévesztő, hiszen a versek nem állnak össze történetté, bár felettük ott húzódik a történet és az elmúlás ideje.

A Vörös István gép vándorévei kötet első része *A rövidülő évezred* címen 2001-től 2005-tel bezárólag közli a verseket majd kétszáz könyvoldalon át, s ebben poétikai feszültséget keltő ellentmondás rejlik, nevezetesen a versírás folyamatosságát az egymást követő évszámok jelölik a könyvben, és az évszámokkal szemben a versek sora, ám nem valamilyen meghatározott elv vagy szempont szerint elrendezett sorrendje a verseknek, ami a véletlennek mondható találkozások és egybeesések forrása. A versek folyamatosságában néhol jól látható, hogy vers válaszol versnek, hogy képek következnek egymásból, hogy mondatok épülnek már elhangzott mondatokra, ám ezt is esetlegességgnek lehet tekinteni, hiszen a versek találkozásai nem ismernek szabályt, nem is mutatnak fel valamiféle érvényességet. Egyik oldalon az egymást követő évek evidenciája, a másik oldalon a versek véletlenül (is) múlt elrendezése. Itt is, mint a Heidegger-könyvben, Vörös István szinte minden verset azonos mértékre mért; szabályosan rövidülő szakaszok követik egymást a versek felépítésében. A legtöbb vers ötsoros alig jambizált rímtelen szakasszal indít, majd négy-, aztán három-, utána két-, végül egysoros szakasszal zárul, s így végig a könyv első részén át. Ezt a versformát, vagyis az egymást követő strófák szabályos rövidülését Vörös István a Heidegger-kötetben is alkalmazta, onnan került át ide, szinte

változatlan formában. Van abban valamiféle automatizmus, ahogyan az ilyen formán megvalósuló versek követik egymást. Szinte mindegy, hogy mihez nyúl hozzá a költő, mindennapi történésekhez, idegen szövegekhez, kínai betűhöz, valamely táj- vagy emlékképhez, álomhoz vagy éppen az ébrenlét kijózanító pillanataihoz, mindig ugyanabban a versformában szólal meg, és a megszólalásnak nincs is az előre kész formán kívül más támpontja. Hasonlóan működhetett Tandori Dezső szonettező korszakában a szonett alakja, éppígy a *Talizmán* verseit egyre gyarapító Somlyó Györgynél szintén a szonett formája. Vörös István a fogyatkozó sorszámú szakaszokból építkező vers alakjával valamiféle biztonságot, bizonyosságot szerzett meg magának. Rá is telepedett azonban versmondására az így kikísérletezett forma, leginkább persze a majdnem automatikus ismétlődésben. A versforma automatizmusát a kötet címében szereplő „gép” adja. De voltaképpen nem is az elvben végtelenig ismételtető forma működtetésében ismerhető fel a költő eljárásának lényege, sokkal inkább abban, ahogyan ezzel a formával is a korábbi regény, a Heidegger-könyv hőiséhez kötődik. S nem is rejti el, hogy a váz, amire a vers szavait felfűzi, Heidegger nevezetes állványát idézi. Erről beszél *A szabadszombat teremtése* című vers, amelyben a hetes szám uralkodik, hiszen arra kell ügyelni, hogy mindent hétfelé lehessen osztani, és akkor a legidősebb fiú az időt hét részre osztja, a szerdával kezdi, aztán a hétfő és a péntek következik, közben valami már meg is volt, „szinte minden”, holott „több mint a fele hiányzott”, és erre üt rá jó hangosan a verszáró mondat: „A váznak nem // a valamit, a semmit kell tartania”, ami azt jelenti, hogy a fogyatkozó sorszámú versszakok állandóan a semmi felé tartanak. Ebben József Attila hatása is kimutatható. A semminek több neve van Vörös István verseiben, és persze a halállal függ össze. A *Gyásztlánc* című vers azt állítja és kérdezi, hogy „A halál valóságos, // de van-e valami a halál előtt?” Nem azt kérdezi, hogy van-e valami valóságos a halál előtt, hanem, hogy van-e „valami”, tehát bármi a halál előtt? Ha ez a kérdés feltehető, akkor a válasz rá a semmi nevesítése lehet, amely művelet nem lehetséges a semmit tartó váz nélkül. Ugyanezt a groteszk tapasztalatot mondja *A szavak tükre* című vers, amely így indul: „Ha valami elkezdődött és be- / fejeződött, akkor a nyelv / a vanból a nincsbe néz”, majd így fejeződik be: „A halál nem ugyan- // oda visz vissza, mint ahonnan indultunk.” A vanból a nincsbe néző nyelv ugyanazt kérdezi, mint a korábbi vers, hogy van-e valami a halál előtt, ahogyan a vég sem azonos a kezdettel, még akkor sem, ha a térben egymásba illeszthetők, hiszen a múltó idő, a lassan lepergő évezred mindent kimozdít a saját helyéből. És ezeknek a kimozdulásoknak a formája a semmi felé fogyatkozó versszakok rendje. Nem kell azonban azt hinni, hogy ezért

valamiféle metafizikai homályosság hatná át Vörös István verseit. Sokkal racionálisabb alkat, semhogy engedne a homályosság vonzásának. Racionalitását éppen versei felépítésének vázával bizonyította, és az abból következő szóhasználattal.

Van a 2005-ben írott versek között egy állandó szókapcsolattal indító köznyelvi sorozat. Ezek a versek, mintegy tíznél is több vers, azzal indítanak, hogy „Igazuk van azoknak...” Például az *Ignorancia* című vers kezdete így hangzik: „Igazuk van azoknak, akik / nem akarnak olvasni.” És mindjárt hozzá is fűzi Vörös István a magyarázatot: „Ne / kelljen már soha egész / mondattal találkozniuk. / A mondat fontoskodás, elég // pár szó.” A *túlvilág legyőzése* című vers pedig így kezdődik: „Igazuk van azoknak, akik / már nem élnek.” A *templomkerülők* így indul: „Igazuk van azoknak, akik nem / akarnak idegen nyelveket / tanulni. Az anyanyelv is sok.” Ugyanolyan váz az azonos vagy hasonló szófordulattal indító versek sorában a köznyelvi mondatforma, mint a semmit tartó állandóan fogyatkozó strófák váza. Valahol ez is meg az is a semmi felé vezet. Ez is meg az is a semmit tartja. De miért sok az anyanyelv, amit *A templomkerülők* állít? Sok, mert „Képzelt kötelekkel a szülővárosunkhoz / köt, egy utcához, egy archoz.” Ezenkívül „Az anyanyelv tele versekkel, emlékek / kel.” És, mondja a vers, „Igazuk van azoknak, akik nem szeretnek emlékezni, nem / gügyögnek, nem hallgatnak // az anyai szóra.” Majd így fejeződik be: „Veszélyes egy szöveget kívülről mondani, / veszélyes felolvasni, veszélyes // érteni, veszélyes meghallgatni.” A szöveg tudásának veszélyeire figyelmeztet a vers anélkül, hogy a veszélyeket nevesítené, és ezzel a kihagyással nyitja meg a versszöveg értelmezhetőségét a váltig ismétlődő vázon, a sorozatosan ismétlődő nyelvi formán át egy mélyebb jelentés felé, egy „belső óra” felé, amelyről az *Óragyanú* című versben esik szó, és amely óra nem aranyból készült, nem kell hozzá lánc, se óraszíj, és sohasem romlik el. Ez a „belső óra” „egy arc”-cal azonos, és „Nincsenek mutatói, / nincs rajta szám. Nem számokkal // számol, nem mértékkel mér.” Jól hangzó verssorok ezek, bár nem rímelnek, és ritmusuk is elhomályosult, zeneiségük mégis jól hallatszik, valahol onnan mélyről, ahol a lét lakozik, és amely hely nyelvvel ugyan közvetlenül nem, de verssel, azaz versnyelvvél megközelíthető.

A Vörös István gép vándorévei második része a *Saját tao* címet viseli, és alcíme szerint a 2006-ban készült verseket tartalmazza két nagyobb részben, *A keskeny út* és *Az erényfa* című részekben. A vándorévek a vándort az útra állítják. A vándor az úton halad. Az út vezet, akkor is, ha utat veszít a vándorló. Ennek az útnak a keleti filozófiák felől táplált jelentését írja körül és kérdőjelezi is meg Vörös István könyvének második része.

A vándorévek a vándort állítják útra. A második rész 14. verse így határozza meg az utat: „Aki csak az épp létező / utakon jár, nem halad, / mert az út a múltból vezet / a megértés felé, / a megértésből vezet a múlt felé. / Aki nem fordul vissza, / sose jut előre.” A 37. versben meg az áll, hogy „Nem a tettek beszélnek, / az út. / Nem a szavak cselekednek, / az út.” Majd így ér véget a vers: „De nem az út jár az úton, / hanem az ember.” Ami egyben megerősítése, de visszavonása is a tao keleti filozófiájának, azaz valamilyen ravasz nyelvi fordulattal a ráción túlival játszó keleti történetek visszafordítása az európai racionalizmusra. Például annak a nagyon jellemzően keletinek vehető közlésnek, hogy „Aki nem fordul vissza, / sose jut előre” olvashatósága ama európai mérték szerint, hogy a múlt feltárása nélkül nincs haladás, holott a tao példázatai sohasem vezetnek ily közvetlenül a megértés felé. És az is európai szempont, hogy nem az út, hanem az ember jár az úton, de egyúttal csökkentése is a kép erejének, legalábbis a taót, az utat Keleten jelölő szövegményes elgondolásnak.

Ám az európai mértékkel méretett irracionálisnak visszafordítása a racionalizmusra bevezető a könyv harmadik részének a középszert ironikusan hirdető bölcselkedéseibe. *A berlini füzetből* címet viselő harmadik rész középpontjában, ugyanúgy mint az első rész centrumában, a gép áll, a Vörös Istvánnak, majd pedig Istennek mondott gép. Némi túlzással verselő masinának mondható ez a gép. A kötet címadó verse a harmadik részben található, miután az első részben a Vörös István gép már bemutatkozott. Bemutatkozása azzal indul, hogy „Én nem vagyok ember. Mesterséges / intelligencia, valaki testébe építve”, és ez a művi „intelligencia” „Bort iszik, kenyeret eszik. / A bor eszi, a kenyér issza.” Így aztán „Eltűnik a gép mögött.” Már mint az ember, „de hozzákötözi magát, mint / Ulysses az árboc-rúdhhoz // hogy hallgathassa a szirének énekét.” A mitológiai kép bevezetése kiélezi a gép bemutatkozásának ironiáját, azt az ironikus önképet, amit majd a címadó vers rajzol meg. A vers hasonlattal indul, majd a második szakaszban a regényírás idejére következő novellairás, aztán drámarészlet, majd „versek csatasorba állítása” és mindehhez a napi kötelezettségek, séta a gyerekekért, hideg ebéd, délutáni ájult alvás, majd valamiféle erős ellenállás kifogása az „elektromos tengerből”, aztán a túlhevülés, a szikrázás, végül egy tisztán felragyogó kép, amelyben a lecsukott szem „A benti sötétet olvasta a kinti / fény helyett”, majd a várakozás a buszra esőben, ám az eső elállt, amikor „Odaállt a busz.” Tudatosan felépített önarckép, a verseket ontó Vörös István gép önportréja, ami azt is jelentheti, hogy aki eltűnik a gép mögött, másként már megszólalni sem tud, csak regényben, novellában, drámában, versek csatasorában, másfelől azonban azt is jelentheti, hogy a gépre bízott versáradat magát a költészetet számolja fel, a

nyelvnek és a beszédnek már csak a sötétet olvasó szem belső képét, ami végső soron vers is lehet, a szirének hívó éneke, de kérdés, hogy költészetnek tekinthető-e még.

Vörös István a könyv részei címe alatti évszámok közlésével minden bizonnyal a versek keletkezésének idejét jelölte, de egyben egy folyamatosságot is jelölt, aminek közvetlen köze lehet a könyv műfaji megnevezéséhez. Valami történik az időben, rendszerint jól látható helyszíneken, a lakásban, munkahelyen, az utcán, a tereken, amerre csak a szem megfordul, és ezeknek a szükségszerű és a véletlen közötti történéseknek alig kibogozható alakja a „fejlődésregény”. Éppen ezért a verseskönyv akár regényként is olvasható. És valóban, az első rész szórta, széttartotta a verssorozatai után a nagyon szorosra és ezáltal jelképesre utaló második részt követően a harmadik résznek a hónapok nevével elválasztott fejezetei következnek, több visszautalás korábbi versekre, több amott megkezdett irány folytatása és lezárása, képek és hasonlatok ismétlődése, vagyis a folyamatosság belső szálainak elkötése, újra és újra felbukkanó szöveghelyek, amelyekből már a „fejlődésregény” hőséneke arcéle is felrajzolható közösségi és történeti kapcsolati hálójával együtt. Jól felismerhető akár életrajzi vagy önéletrajzi háttérnek is vehető narratív háttér van a verseskönyvnek, amire azért is érdemes odafigyelni, mert ennek következtében a versek nyelvi elrendezettsége különbözik a lírai beszédmódok személyességétől, alapvetően a lírai megszólalás vallomásosságától, és egyfajta objektivitást, ha úgy tetszik, a tárgyyszerű leírások hűvösebb szóhasználatát emeli a versek uralkodó hatásszintjére. Minek következtében a harmadik rész egész gazdag versanyagát hol távolabbról, hol közelebből éppen az ironia hatja át.

Azt lehet mondani, hogy *A berlini füzetből* verseinek jelentős része a látszólagos bölcsességnek, az úgynevezett arany középnek, vagy ahogyan az egyik vers címében áll, az „arany középszer”-nek adózik. Maga az azonos című vers azt mondja el, hogy a „közepesek” megbízhatók, „Lehet rájuk számítani. Jó barátok. Jó feleségek”, ezenkívül „Jól főznek. Jól kirándulnak. Jól táplálkoznak”, meg „Jól tudnak nyelveket”. És a legjobbak is „többnyire a közepesek közül kerülnek ki”, mert „A közepesek többnyire okosak”, és országok vannak tele „igyekvő közepesekkel”: „És azok a jó országok. Ahol nem jó // élni, ott zsenikbe futsz minduntalan”. Ennek a Horatiust idéző „aurea mediocritas”-nak jelei jól kivehetők a harmadik rész versein, a versekben megfogalmazott sorozatos bölcsességeken, a jó tanácsokon és példázatokon, mindazon, amit az életről, a tapasztalatokról, az élményekről, az érzelmekről valaki negyvenen túl, de ötvenen innen összehordhat, miközben *A nap értelme* című vers szerint, arra figyelmezteti magát, hogy „Ne teljen el úgy nap, hogy valami / ne adjon neki értelmet!”

A középszer programja ez, történjen valami emlékezetes minden áldott nap, de semmi rendkívüli, semmi kirívó, semmi vissza nem csinálható. Vörös István nem veti meg a „közepeseket”, verseskönyvének harmadik részében leginkább az ő nevükben és az ő hangjukon szólal meg. Erre utal a harmadik rész első felén uralkodó többes számú megszólalás, mintha valakinek, többeknek, a negyvenen túliak és az ötvenen inneniek nevében szólalna meg a versek alanya, maga is hasonszőrű, aki már csak a gyerekei barátainak szüleit hívja telefonon, minthogy felnőtt, és aki egyik versében azt kérdezi, *Mikor vagyunk egyedül?*, és a kérdésre kérdéssel válaszol, így: „Mi az, amit szégyellünk mások előtt?”, és a vers végén azt mondja: „Nem jó ha látnak önmagunk lenni, // nem jó, ha látják, valami más vagyunk.” Nyilvánosan járkalunk, nyilvánosan eszünk, nyilvánosan olvasunk, vannak „olvasásra rendelt” intézmények, aztán vannak, akik szeretik, ha látják őket, mások inkább elrejtőznek, „Van, aki azt nem szereti, ha / sírni látják, van, aki azt, ha meghalni.” És ekkor, a középszer változatainak leírása kelles közepén következik egy erős költői kép: „A mulandóság őreire álmat // kell bocsátani, aztán bentről / feltörni az óriási tojást.” Hirtelen a halál képe felé nyit a vers, túl a mulandóságon a „tojáséj” abszolút sötétje felé. Ezzel együtt mintha visszavonná, de minden bizonytalannal ellenpontozza azt, hogy „a halál is grammatikai kérdés”.

Jól megrajzolható Vörös István közepesének arcképe. Ő az, akinek a „fejlődésregényét” írja a Vörös István gép. Meglett férfiéveit tapossa, családja van, felesége, akit tíz év óta szeret, gyerekei, akikért elsétál naponta, néha kirándulni viszi őket, és nem haragszik az iskolából hozott intő miatt. Egy felnőtt férfi negyvenen túl, ötvenen innen, aki csendes délutánokon, vagy éppen korai ébredés után, még az ágyban, elgondolkodik az élet értelmén, a csillagok és az angyalok játéka, a gyerekkori emlékek világa, a múlt és a jelen felett, Heidegger és Platón felett, közben Rilket meg az angyalait is szóba hozza, és belátja, hogy a jelent nem láthatja, mert „A jelent csak az látja előre, aki alszik”, ő pedig éppen ébren van, tehát semmit sem láthat előre, „a múltat (pedig) csak az (láthatja előre), aki halott” (*Lemaradni a jelenről*), ő pedig, a közepes, még él, valamilyen senki szigetén, amit városnak, lakásnak, mindennapoknak lehet nevezni, és az utolsó díszszemlét figyeli a túlvilágon, ahol megválaszolatlan kérdésekbe ütközik: „Ki az a festő, / aki a saját képe tárgyát teremt? Ő / biztos nem gép. De mi a gép ellentéte? / A nem szükségszerű? A véletlen, / amit aztán kompozícióba csoportosíthat, // mint étkészletet a hosszú asztalon?”. Kételyek és kérdések keserítik a gépként működő közepes életét.

Kagylózúgás

'68 aspektusa és kontextusa Petri György költészetében

Kérdések az éjszakához

Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a modernitás aporetikus, ambivalens alakzatként íródik bele a történelemnek mint törésekkel, szakadásokkal szabdaltságteljes folyamatként az áramába. Mert egyfelől befejezetlen projektumként, másfelől mindig már meghaladott epochaként van jelen a sajátosan emberi téridőben. E téridő horizontján a modernitás jelenségei, történései, eseményei úgy rajzolódnak ki, mint amelyek egyként részesei és alakítói egy beteljesíthetetlen programnak, valamint szükségképpen a már elmúlt terhet és következményeit hordozzák (magukban). A még és a már, az itt és az ott szinkronitására és homotópiájába berianó törésvonal egyre inkább szakadékká szélesedik, persze egy olyan időben és térben, amikor s ahol nagyon is jól és egyszerre látható a *már-elmúlt* terhe-következménye, illetve a *még-elnemjött* lehetőségessége. De amíg a szekularizált történelem hajnaláról még elmondható volt hegeli-schellingi szóhasználattal, hogy „az újkor profán fogalma azt a meggyőződést fejezi ki, hogy a jövő már megkezdődött: azt a korszakot jelöli, amely a jövőre nyitottan él, amely megnyílik az eljövendő új előtt”¹, mert előfeltételezi egyszersmind a múlt iránti emfatikus tiszteletet, addig Walter Benjaminsnak később a történelem fogalmáról szőtt, méltán elhíresült szép allegóriájában már egy riadt angyali tekintetet kellett beiktatnia a múlt és a jövő közé, egy angyal kétségbeesett, megfeszült, helyesebben az idő viharos áramának feszülő tartását kellett *odaképzelnie* a múlt és a jövő között

¹ Vö. Jürgen Habermas: *Filozófiai diskurzus a modernségről* (Nyizsnyánszki Ferenc és Zoltai Dénes fordítása). Helikon, Budapest, 1998. 10.

egyre csak képződő hiátus ellenében, hogy az idő valamifajta kontinuitásának illúzióját megmentse.

Hogy a történelem (persze a nem *in solidum*, hanem az *in situ* felfogott történések) menetében eme folytonosan újraképződő, olykor réssé szűkülő, máskor szakadékká szélesedő hiány sokkjából eredően a jelen felértékelődik-e², mintegy kimerevítve az épp adódó lehetőségeket, vagy éppen leértékelődik azáltal, hogy a múlt és a jövő partjai, peremei felé tájékozódunk, erre a modernitásnak (immár) nincsen szava. Vagy mert elnémul a sokkra, vagy mert efemer módon inkább hallgat. Vagy éppen mert túlbeszél, a beszéd hatalmát érvényesíti ott, ahol csupán a gesztusok mikromátrixainak kellene alkotniuk a viszonylatokat. Azt is mondhatnánk, hogy azok a nagy filozófiai és költői kísérletek, amelyek akár a Szellem (ön)mozgásában (Hegel), akár az egzisztenciában mint az Istenhez való viszony reflexiójában (Kierkegaard), akár az ígélet s így a remény(telenség) ökonómiajában (Nietzsche), illetve akár az emlékezés és a felejtés dinamikájában (Hölderlin), akár az énfórmálás bizarr és rafinált változataiban (Baudelaire), akár a költői teremtésnek a személytelenség felé eltoló reprezentációjában (Eliot) próbálták feloldani a feltartóztathatatlanul halmozódó, kíméletlenül sodró, feszítő és feszülő monstrozitást/monstroz defektust – nos, ezek a kísérletek minden tekintetben folytathatatlanak bizonyulván olyan úrt hagytak maguk után a reflexív (tehát nem elsődleges) teremtettség övezeteiben, hogy valóban hiábavalónak és képtelennek tetszik bármit is folytatni vagy újramezteni.³ És persze mindig a folytatásban és újramezdesben vagyunk benne, éppen ezzel a könyörtelen (disz)kontinuitásra-ítéltetéssel kellene valamit kezdenie a (poszt)modern (poszt)embernek.

Mindenesetre – legyen bárhogyan is – általánosságban vagy inkább morfológiailag elmondható a modernitás fejleményeire, a halmozódó tapasztalatokra adott reakciókról – mely reakciók maguk is részesei e fejleményeknek és tapasztalatoknak –, hogy azok vagy a felfokozódás, a felfokozottság, a túlzás jegyeit viselik magukon, mondjuk, mint buzgalom és monumentalitás jelennek meg a természetes lépték kontingens formái

² Akár abban az értelemben beszélünk a jelenről, mint a kérdésfeltevések aktuális horizontjáról, akár úgy, mint egy „normális” életforma kialakításának lehetőségtere – látni fogjuk, Petri költészetében mindkettőnek van relevanciája.

³ Persze nagy kérdés, hogy ténylegesen mondhatunk-e ilyesmit? Nem a nagy elbeszélés, a lezárás mint konzisztens gesztus vágya tör-e fel az ilyen kérdésésben, ahogy Petri mondja, „az utolsó kérdés burjánzása”, ami már nem kérdés, tehát valami filozófiátlan, filozófia-ellenes, a filozófiai szabadság aktusában formát találó gondolkodás ellentéte, amit oda kellene hagyni, ha úgy akarnánk válaszokat találni, hogy az ne zárja el a kérdés lehetőségét előtt az utat?

helyett.⁴ Vagy az üresség, üresítés, kiüresedés mozgásformái uralkodnak el a telítettség, teljesség, teljesedés helyein. Hogy ez utóbbi viszonyrendnél elidőzzünk egy kicsit – közelítve ahhoz az ösvényhez, amely választott témánkhoz elvezet –, utalnék Novalisnak a szeretet/szerелеm, a teljesség realizálódásának és reprezentálódásának eminens kontextusán belül fogant és érvényes soraira a *Himnuszok az éjszakához* című versciklusból:⁵

„Nincs válás, szív szerelmét
mi sem béklyózza már.
Hullámzik a betelt lét:
parttalan tengerár –”⁶

E helyen a lét teljessége reprezentálódik – ám e teljesség nem mint lezárt, abszolút rend jelenik meg a versben. Anélkül valósul meg tehát teljességként a lét, hogy egyszersmind lezárulna abszolútként. Épp ellenkezőleg: hullámzik. A teljesség és a lét egy eleven formarenden belül olvad össze. Egy másik helyen, ugyanezen motívumot variálva ezt írja a költő:

„Nincs mit keresnünk itt tovább –
telt a szív – üres a világ.”⁷

A megvalósult, hullámzó létteljességet ürességként veszi körül a világ. Legalábbis első olvasatra így tűnhet. Ekkor a szívnek, az ének mintegy

⁴ Ha e folyamatnak a végletes példáit keressük, akkor meg kell említenünk a totalitárius művészetek elsődleges formaprincípiumát és mozgatóélvét, a megfelelés és túlszárnyalás amorf elegyeként létrejött alakzatokat (megalománia, sematizmus), vagy a modern tömegtársadalom mértékvesztett infrastrukturális berendezkedésének, felduzzasztott bürokratikus intézményeinek természetét.

⁵ Joggal vetődhet fel bárkiben, miért éppen Novalist hozom szóba Petri költészete kapcsán? Ha van egymástól távoli figura a modernitás költészettel összefüggő történelemrendjén belül, akkor az említettek mindenképpen annak tűnhetnek. Ugyanakkor ha megnézzük a *Magyarázatok...*-kötet pretextuális momentumait, ha figyelmünket pusztán a címekre és mottó-utalásokra fókuszáljuk, már abból is világosan látszik a romantika (a kora és a kiteljesedett egyaránt) költészeti hagyományának relevanciája Petri lírájában: pl. Hölderlin-, Vörösmarty-, Kleist-parafrázisok tűnnek fel a könyv lapjain. De csupán egy költő szövege jelenik meg (pre)textuális evidenciaként egy vers – ráadásul egy fontos szöveg, a kötet harmadik ciklusának címét adó, *A felismerés fokokzatai* – mottójában, méghozzá Novalisé. Egyébként Petri lírájának mint a romantikus költői tradíció kreatív újraíródásának lehetőségéről értekezik Fodor Géza is monografikus igényű nagy tanulmányában: *Petri György költészete*. Szépirodalmi, Budapest, 1991. 26–28.

⁶ Novalis: *Himnuszok az éjszakához* (Rónay György fordítása). Magyar Helikon, Budapest, 1974. 17.

⁷ I. m. 19.

diametrális és dialektikus ellenpárja a világ. Novalisnál ugyanakkor a szív a világ eleven részét képezi, miként a világ is ott lakozik a szívben, az énben. Ha így olvassuk a sorokat, akkor már sokkal inkább egy kiasztikus és dialogikus viszonyt térképezhetünk fel a versben s a vers által, ahol az én és a világ nem átlósan, hanem egymást feltételezve helyezkednek el. A lét hullámzó teljessége átcsap a világ ürességébe, miként ezen üresség, a szünetek, a hiány szakadékszerű szukcesszivitása is ott van a szívben, megismétlődik a hullám természete szerint. Hiszen a fodrozódás, a folytonos redőződés éppen a hiány által teremődik – ugyanott s ugyanakkor. A tengerár tudniillik önnön partjaitól, azaz végességétől nyeri el végtelen mozgásformáját, a hullámzást. Ez megint csak nem egy pusztá dialektikus ellentézés, hanem éppen hogy a kora romantikus poézis belső dinamikájából adódó, allegorikus vagy elmeélen alapuló elrendeződés eredményeképp születő aktivitás.⁸

Mindez azért érdekes, mert míg Novalisnál a létezés mozgalmasságára vagy defektusára megalkotott metaforák a teljesség és üresség kiasztikus allegorézisében találhatják még meg önnön formalétük plasztikus megvalósulását, addig később ez már nem csupán azért válik különösen problematikussá, mert egész egyszerűen más lesz/lett a költészet szerepe-funkciója az emberi közösségeken belül, hanem mert teljesen megváltozott magához a teljességhez és az ürességhez való viszonyunk is. Egy sajátos per/mutáció, torzulás, sorrend-váltás következett be e téren. Ezt a költészettörténetileg (is) releváns változást rendkívüli élességgel ábrázolják Petri György versei. Nem elsősorban a Schiller által naiv és szentimentális megkülönböztetés klasszikus törésvonalára gondolok – bár többen is előszeretettel jellemzik Petri költői magatartását szentimentálisként –, már csak azért sem, mert a teljesség, mondhatni önmagában, önmaga harmóniájában, totális, eszményi zavartalanságában a modernitásban csaknem ab ovo tűnt el s reprezentálhatatlan. A szubjektum szubjektivitásának aránytalanságai, felértékelődése s lefokozódása, a lét túlnövekedése, esszenciális túlzása az énben, valamint az én visszahúzódása, tűnékeny nyomként történő zavarodott rögzülése a lét hullámzó felületén – mind-mind erről tanúskodnak. Ha maradunk a trópusok szintjén vizsgálódásunkban, már itt is jól bemutatható e változás természete Petrinél. Nagy verse, a *Metaforák helyzetünkre* frivol kinetikus metaforizációja kínálkozik kiindulópontul. A világ megtapasztalhatóságának, befogadhatóságának közege és hordozója immár nem a tágas ég, a végtelen lehetőségeket és titkokat rejtő tenger – mint láthattuk Novalisnál –, hanem a pusztá osztenzivitást és használhatóságot, egyszer-

⁸ Erről lásd bővebben: Manfred Frank: *A koraromantika filozófiai alapjai* (Mesterházy Balázs fordítása). Gond, 17. 1998. 97. skk.

smind az emberi teremtést és munkát hagyományosan jelképező kézhez kötődően a kesztyű(húzás) lesz a versben. De ha ezen/e motívumon is túlmenően a szövegből kiragadva idézünk néhány jellegzetes mozgásminőséget, kirajzolódik előttünk a fent említett vált(oz)ás természete:

„Olykor felhagyunk
minden foglalatosságunkkal hirtelen:
megbolydulunk szertelen izgalom áramától
átjárva, olykor felfakad unalom és csömör,
[...]
Az odakinn, ahol már semmi nincs,
az üres hívás elzsibbad fülemben
lassan. Csak a rettegés zakatol fel-fel olykor:
mennyi időnk lehet, mennyi időnk,
halkulva zakatol, mennyi még, mennyi még,
míg semmivé likacsosít az
önutálat
– vagy szétvet, mint egy meggyűlt csillagot?”⁹

Míg Novalis valamiképp a teljességnek az ürességgel való kiasztikus viszonyrendben történő reprezentálására hívja elő és aktivizálja a trópusok hatalmát, addig Petri helyzetünkre teremtett metaforái sokkal inkább pusztán a teljességgel való kiazmus kötődésétől/szálaitól is megfosztott üresség alakzatait rajzolják körül: az unalom és a csömör felfakadása, a semmit rejtő odakinn, a hívás üressége, a rettegés végtelenbe regresszált zakatolása, a lírai ének az önutálat általi semmivé likacsosodása, csillagként való meggyűlése és szétvetődése, szétesése. Az üresség pulzáló hatalma, a reménytelenség totális nihilje uralkodik itt el a lírai én fölött? Meglehet, így van, de ha ekként interpretáljuk is e változás természetét, jóval többről van szó annál, mint hogy pusztán a lírai én státusát, a költői megszólalás lehetőségközegét változtatta volna meg Petri – amennyiben az élőbeszéd zakatoló monotoníáját és a metaforikus nyelvteremtés kreativitását egymásba oldja. Persze mindezt nagyon is megteszi, méghozzá az én környező világhoz való viszonyának vonatkozásában. A lírai én rendkívül érzékeny membránjaival érzékeli az elnyomorító totalitarisztikus világban halmozódó rosszat, maga is telítődik e rosszal, s mint egy seb, fájdalomgócpon, meggyűlt csillag jelenik meg a világ horizontján. E kép persze involválja az én megszűnésének bekövetkeztét, ti. e csillag felrobban, szétvetődik. Mindez megint csak rámutat a novalisi világhoz képest eltérő poétikai megszerveződésre. A Petrinél megtapasztalt

⁹ Petri György: *Metaforák helyzetünkre*. In uő: *Versek (1971–1995)*. Jelenkor, Pécs, 1996. 107., 108.

lírai mozgásminőség szerint az én nem magát totalizálja a világ objektív teljességévé, nem is vetíti ki önmagát a külvilág lehetséges másságába – ezzel mintegy szétoldva kontúrjait –, hanem szétveti magát. A csillag sem az én lételemét jelenti, mint Novalisnál:

„Megkönnyebbül az élet
s az öröklétbe hull;
elménk benső tüzének
fényén magasztosul;
olvad a csillagég, lesz
arany életborunk,
s mi megízelve fényes
csillaggá változunk.”

– hanem az eszeveszett vagy elveszett kívülség magányos tárgyasodásának projektumává válik. Míg Novalis alternatív-alteráló világának, éjszakai kívülségének „a fényes csillag” még lehet hívó- vagy alapszava, addig Petrinél „a meggyűlt csillag” képe arról tanúskodik, hogy az éjszaka nemhogy alternatíva nem lehet, hanem sajátos veszélylehetőségeivel éppen hogy a nappalok, a reggelek könyörtelen szürkeségét, „halálos fakó”, „bocsánat nélküli” fenyegetettségét készítik elő.

Íme: a teljesség, teljesedés, a magasztosulás létváltozásának kinetikus fokozásai helyében a gyülemlés fokozatai jelennek meg, hogy aztán az üresség formái később már mint kifakadások, felfakadások metamorfizálódnak. A teljesedés és a gyülemlés (mely a teljesedés pervertált változata), valamint az üresedés és a fakadás közt pedig mégiscsak az ametria és az anormalitás tesz különbséget, legyen bármennyire meghatározhatatlan is ma már a mérték és a norma státusa. A teljesedés és a gyülemlés, illetve ugyanígy az üresedés és a fakadás között éppen akkora a különbség, mint aközött, amikor a költő – a modernitás e jellegzetesen asszimilálódt s reflexív figurája, már amennyiben hozzáidomult az új korszak kihívásaihoz, s egyben távolságot is tart a jelenségekkel szemben, egyfajta szemlélődési közeget teremt magának – az éjszakához himnuszokat ír, arccal ruházza fel azt, s benne, általa véli megtapasztalhatni részben a szeretet alakzatait, részben magának a látásnak a lehetőségét: „Homályos és kimondhatatlan megindulás fog el – boldog rémülettel egy komoly arcot látok, szeliden, áhítattal hajlik felém, és végtelen folyondár fűrtök alól elődereng az anya édes ifjúsága. [...] Csillogó csillagaidnál mennyieibek nekünk a végtelen szemek, amelyeket bennünk az Éj nyitott”,¹⁰ vagy amikor csupán kérdést intéz az éjszakához. Mert Petri

¹⁰ Novalis: *Himnuszok az éjszakához* (Rónay György fordítása). Magyar Helikon, Budapest, 1974. 8.

már kevésbé rajongva, mint inkább szkeptikusan fordul az éjszakához. Ugyan elismeri még a költészet teremtő lehetőségközegeként, de a frivol szóhasználat egyértelműen mutatja az eltávolodást e lehetőségközegetől: pusztán egy kérdést intéz hozzá, s egy „lüktető sebüreget” fedez fel benne, inkább fiziológiai, mintsem himnikus közeget:

„Miért az éjszaka
pizskálja fel a költészetet?

Mihez fog a nappal
Az éj lüktető sebüregével”
(*Reggel*)

Novalisnál a kívülség végtelen térideje még átöleli valamiképp a szemlélt, sőt a kívülség a hozzá mindinkább közelebb kerülni igyekvő szemlélt szinte invitálja magához. Az éjszaka világa mintegy föntről nyílik meg a lírai ének. Petri lírai énje számára az éjszakai kívülség térideje a semmi és a magány közege, önnön felsebzettsége allegorizálódik „az éj lüktető sebüregében” és az ugyanehhez a képzetkörhöz tartozó „meggyült csillagban”.

Tendenciák kora?

Friedrich Schlegel azt írja saját korának meghatározó vonatkoztatási pontjairól, a jövőt sejtető, sőt átrajzoló eseményeiről, törekvéseiről, a mássá levés – hogy ne mondjam az emberileg-etikailag, irodalmilag-művészileg és történelmileg-politikailag jobbá válás – lehetőségeiről és irányulásairól, amelyeket ő tendenciának hívott, hogy „a francia forradalom, Fichte *Tudománytana* és Goethe *Wilhelm Meistere* a kor legfőbb tendenciái. Aki megütközik ezen az egymás mellé soroláson, akinek szemében nem fontos az olyan forradalom, amely nem eléggé hangos és materiális, az nem emelkedhet fel az emberiség történelmének magas, tágas kilátópontjára”.¹¹

A nyilvánvalóan torzító analógiagyártás szándéka nélkül – hogy tehát a ’68-as eseményeket pusztán átfordítsam ilyen tendenciózus jelenséggé – egy gondolatkísérletet megér akként látni és láttatni a ’68-as történéseket, vagyis a nyugat-európai diáklázadásokat és a prágai eseményeket, az egyetemistáknak a megcsontosodott institutionális kereteket szétvető aktivitását és a tankok

¹¹ August Wilhelm és Friedrich Schlegel: *Athenaeum töredékek* (Tandori Dezső fordítása). In uók: *Válogatott esztétikai írások*. Gondolat, Budapest, 1980. 302.

dübörgését, mint amelyek elemi módon befolyásolták az akkor élő, történelmi fordulatokra érzékeny és társadalmi perspektívában gondolkodó emberek, mindközönségesen az értelmiségiek mindennapi életét és sorskiteljesedésének lehetőségét. Minimum két ok lehet az óvatosságra e téren – azonkívül persze, hogy ma már nem tekint(het)ünk semmilyen történelmi eseményt „az emberiség történelme magas, tágas kilátópontjának”, ahonnan ráláthatni az adott esemény előzményeire mint történelmi okra, s a következményekre, hiszen ha azokat láthatnánk, úgy cselekednénk, oly módon befolyásolnánk a történések irányát, hogy a (legalábbis a mi számunkra) pozitív végkifejlet adva legyen, no meg hát a romantika óta igen sok halk és immateriális fordulatot átélt már az emberiség, szóval ez a szempont is kilőve, mármint abban a vonatkozásban, hogy min lepődhetünk meg egyáltalán és min nem. Az egyik óvatosságra intő momentum az, hogy '68 önmagában soha nem volt a forradalmi romantika táplálója, többnyire társult hozzá '56 mítosza. A másik, hogy '68 nem volt a szó történelmi tudatban formálódó értelmében forradalom. A történelem menete *hic et nunc* nem szakadt meg, nem jött létre egy üres hely, a semmi pereme, ahonnan egy másik történet vette volna kezdetét. Még csak radikális fordulatot sem vett a történelem menete. Természetesen arról nincs szó, hogy ne változott volna semmi, de ha történtek is módosulások (egyetembezárások, letartóztatások, hivatalnokok bukása, a totalitárius eszmék kritikai perspektívába helyeződése stb.), a visszarendeződés mértéke jóval nagyobb volt annál, mintsem állíthatnánk, hogy a terror szelleme felütötte a fejét.

Ugyanakkor kínálkozik némi párhuzam a francia forradalmi és terrorhullám megsemmisítő abrazivitása és a hatvannyolcas események agonizálása között. Ugyan '68 nem csapott át a forradalom „mindent lehet, minden lehetséges” transzgresszív nihiljébe, mint történt a francia forradalom idején, ám az év történéseinek sorsmérlege mégis vésszesen hasonlít 1789 és az azt követő évek terrorjának dramaturgiájára. Amennyiben bár nem előzmények nélkül, voltaképpen mégiscsak *ad hoc* szakadt fel a történelem szövege a szabadságigény elementáris hangoztatásával, valamint brutálisan fojtották el a tüntetések agonális aktivitását Párizsban, Prágában s Európa más városaiban. A forradalom szellemének halvány csíkja felszökött Európa egén, és ez éppen elég volt ahhoz, hogy reményt, majd kétségbeesést, végül katatón beletörődést, hovatovább félelmet és szégyent szüljön a történelem menetére és fordulataira érzékeny emberekben. Mielőtt rátérnék arra, hogy Petri György költészete, főleg a *Magyarázatok M. számára* című kötet hogyan olvasható újra '68 aspektusának és kontextusának szempontjából, vagyis hogy a helyenként kifejezetten direktén kitapintható, máshol indirekten érvényesülő motívumok, vonatkozások, áthallások milyen retorikai, poétikai megoldásokat eredményeznek nála, vagy éppen fordítva, ezen megoldásokból hogyan következtethetünk vissza '68 eseményeire és szellemére – még egy

szempontot ajánlanék megfontolásra a '68-as eseményeket reflektáló ítéelőró minél finomabb műveleteinek elvégzéséhez.

Annak a megfontolásáról van szó, hogy a történelem megszokott menetét nagyban eltérítő eseményekre hogyan reagál az adott kor embere. Hogy tehát kontemplatívan vagy aktívan alakítja hozzá az életét ezen eseményekhez. Pusztán szemléli azokat, vagy lépéseket is tesz azért, hogy az idealitásában mindenképp változtatást jelentő eszmét konkrét politikai cselekvésbe fordítsa át és érvényesítse a saját közegében. A francia forradalom és '68 összevetése ebből a szempontból szintén óvatosságra int, de meg lehet próbálni. Ha a francia forradalmat és annak ilyen téren kibontakozó hatásmechanizmusát vesszük górcső alá, mindenképp Kant reagálása a legérdekesebb. Arról van szó nagyon röviden, hogy a francia forradalom aktiválta a kanti kritikai filozófia latens politikai dimenzióját. Heller Ágnes és Fehér Ferenc legalábbis ekként értelmezi a kanti ízlésítéletnek a harmadik kritikában kiteljesített formáját. Ízlés dolgában tudniillik nincs hierarchia. Azaz hogy valami tetszik vagy nem tetszik az embernek, azt semmiféle felsőbb hatalom nem mondhatja meg, ebben ő maga dönthet egyedül. Döntését még csak igazolnia sem kell. És ebben a tekintetben az ember egyenlő és szabad. Heller kissé amplifikált metaforikájával kifejezve: „az még senkinek sem jutott (Kantig) eszébe, hogy az ember privilégiuma (az ízlésítélet) [...] híd a szenzibilis és szuperszenzibilis világ – a megismerés és a morál – között; hogy a híd egy függőhíd, ahol mind a morál, mind a megismerés fel van függesztve – senki sem kormányoz, senki sem parancsol, mindenki egyenlő és mindenki szabad. Ugyanakkor senki sem amorális, senki sem fut az érdeke után, senki sem versenyez, sem nem hajszolja a boldogságot. S ahol mindenki – ha pusztán egy pillanatra is – mégis boldog lehet.”¹²

1789-nek e kontemplatív horderején túl volt természetesen konkrétan aktív politikai mozgósító ereje is, gondoljunk csak a magyar jakobinus mozgalomra.

A '68-as hatástörténet kibogozásakor leginkább a kontemplativitás és az aktivitás egy sajátos keverékéről beszélhetünk, ti. olyan szépirodalmi és tudományos művek megszületésének időszakáról van szó, amelyek ha direkten nem mozgósítottak is, mindenképpen kikezdték, sőt felszaggatták egy totalitárius rezsím elnyomó, a szabad aktivitást megbéklyózó gyakorlatát.¹³ Ebből a perspektívából megemlíthetjük magyar vonatkozásban Kon-

¹² Heller Ágnes: *Szabadság, testvériség, egyenlőség a kanti ízlésítéletben*. In uő: *Életképes-e a modernitás?* Latin Betűk, Debrecen, 1997. 102.

¹³ Ha tisztán az aktivitás lehetőségmezeje felé vetünk egy pillantást, a teljesség igénye nélkül meg kell említeni egyrészt az új gazdasági mechanizmus nagy elánal megindulót, majd a politika radikális beavatkozására visszahőkölő lendületét, valamint a hetvenes években megszerveződő ún. demokratikus ellenzék működését.

rád György és Szelényi Iván közös, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* címűt könyvét, melyben a szerzők a hatvanas évek város- és vidékszociológiai mélytapasztalatai alapján, de '68 szellemétől inspirálva mutatják be azokat a stratégiákat és érdekeket, amelyek révén az értelmiség a szocialista osztálytársadalmi legitimációs intézmények integráns részévé válik, sőt kifejezetten részt vállal ezen intézmények irányításában. Szelényi az 1978-as párizsi, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában megjelent könyvhöz írt *Előszavában* egészen világosan foglalja össze az alapgondolatot: „ha van egyáltalán uralkodó osztály a mai kelet-európai társadalmakban, az semmiképpen nem a proletariátus, hanem inkább az értelmiség, ezek a társadalmak semmiképpen sem a proletariátus diktatúrái, hanem inkább egy értelmiségi élcsapat diktatúrái. A munkások kevesebbet keresnek, mint az értelmiségiek, a munkás-értelmiségi jövedelem közötti olló legalább akkora, de inkább nagyobb, mint korunk nyugati tőkés társadalmában, [...] előbb kap az értelmiségi államilag szubvencionált lakást, mint a munkás...”¹⁴

Ha e szavak ma már trivialisnak tűnnek, emlékeztetnünk kell arra, hogy a hetvenes évek elején, közepén, amikor „a reformizmus szelleme befagyott”, a proletárdiktatúra totális hatalmi identifikációs-legitimációs ideája és ereje megnőtt, a szerzők tehát egy nagyon erős tabut vettek célba s döntöttek le.¹⁵ A kádári totalitárius rezsim ideológiai bázisa annak hirdetése volt, hogy a társadalom a proletároké, a munkás-parasztoké mint legnagyobb létszámú közösségé az államalakulaton belül, sőt az állam irányításába is beépítették e réteg képviselőit, holott a voltaképpeni hatalmi

¹⁴ Konrád György – Szelényi Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Áramlat Független Kiadó, Budapest, 1985. 7.

¹⁵ Szelényiék koncepcióját többen is erősen vitatják. Az egyik leginkább eleven vitapartner az a Vajda Mihály, aki a Lukács György körül kialakuló Budapesti Iskola tagja lévén, némiképp érintve is volt a dologban. Megtépázott érintettség ez persze, hiszen a reneszánsz marxistáknak mégiscsak beletört a bicskájuk a rendszerkritikába, többüknek távoznia kellett az országból. De Vajda bírálata korántsem (nagyon nem) egy öngazoló, önmagyarázó attitűdből született: „Meg vagyok győződve róla, hogy a könyv koncepciója, mely szerint az értelmiségi osztály hatalomra került a »létező szocializmusban«, vagy legalábbis a legjobb úton jár ahhoz, hogy berendezze osztályuralmát, hamis.” Vajda kritikájának legfőbb motíválója a módszertani megfontolásokon túl – hogy ti. a tudásszociológia „a különböző gondolkodásmódokat, beállítottságokat, illetve világnézeteket társadalmi csoportokhoz próbálja kapcsolni” – az, hogy Szelényiék koncepciója „következtesen végiggondolva a megismerés mindenfajta autonómiájának a tagadását jelenti. És ezt Vajda nem fogadja el. Vö. Vajda Mihály: *Az értelmiségi osztály és a társadalmi önmegismerés lehetősége*. In uő: *Marx után szabadon, avagy miért nem vagyok már marxista?* Gondolat, Budapest, 1990. 99., illetve *Utószó*, 133.

aktivitás – ahogy Szelényiék írják, a kelet-európai modernizáció ún. „rövidített út”-jának megfelelően – az értelmiség kezében összpontosult. Az értelmiség a társadalmi teleológia mentén „rendből – történelmileg igen rövid átmenettel – osztállyá szerveződött”. „A kelet-európai értelmiség kezdettől felvállalta államhivatalnokként a nacionalista, forradalmárként a szocialista dinamizmus teleológiáját. Ezeket a saját osztályhatalmáért vívott társadalmi küzdelem hatásos fegyverévé tette, majd pedig – győzelme után – egyesítette ezt a két teleológiát a szocialista állami redisztribúció ethosában. Az értelmiség osztállyá szerveződése a kelet-európai társadalmi viszonyok inherens, belső lehetősége volt.”¹⁶

Végül is az értelmiségnek ezt a hatalompolitikailag releváns és genealogikus jellegzetességét emeli ki Konrád is a könyvhöz írt *Utószavában*, mely egyébként a kötet német fordítójához írt személyes levél, vagy ahogy ő titulálja írását, „körülmenyleírás”: „Az áldozat-értelmiség színpadias jelmezét valótlannak látva fölismertük az uralkodó értelmiség meztelen hatalmát, az értelmiségét, amely a hatalomért lemondott szabadságáról. Megértettük az érdekeknek azt az erdejét, amely orosz tankok nélkül is fenntartja a kelet-európai rendszereket, amely viszonylagos belső stabilizációt kölcsönöz nekik, és amely azt is megmagyarázza, miért oly csekély azoknak a száma, akik az államszocializmus hivatalos kultúrájából kilépnek. Nem a bátorság hiányzik e kilépéshez elsősorban, az értelmiség zömének érdeke nem fűződik hozzá.”¹⁷

Ilyen könyvnek tekinthető még, bár időben távolabb megíródva s hatástörténetében kibontakozva Fehér Ferenc, Heller Ágnes és Márkus György *Diktátúra a szükségletek felett* című könyve, melyben a szocializmus esélyeit és ideológiailag kétségkívül megtépázott eszméjének társadalmi legitimációját és érvényességi körét latolgatják. '68-nak az aktivitás és kontemplativitás kettős, egymásba szövődő perspektívájában kibontakozó hatástörténete részint elsősorban a baloldaliság, a szocializmus radikalizálódása, részint a marxizmus reneszánszának igénye és formálódása mentén alakul, de bizonyos értelemben a kelet-európai demokratizálódási folyamat impulzusát is felfedezhetjük itt. '68 ugyanakkor azt a problémát is a felszínre hozta, amelyet az eurokommunizmuson belüli hasadtságnak is nevezhetünk. Nevezetesen, hogy a keleti és a nyugati kommunisták és szocialisták mennyire eltérő szocializáción és élettapasztalati fokozatokon estek át. Olyannyira, hogy amikor találkoztak, voltaképpen meg sem értették egymást. Márkus példaként említi azt az esetet, amikor '68 nyarán

¹⁶ Konrád Gy. – Szelényi I.: *Az értelmiség útja...* Id. kiad. 72–73.

¹⁷ I. m. 203.

Rudi Dutschke a Károly Egyetemen találkozott radikális cseh diákokkal, s csúnyán összeveszttek, „vitáik nyomán a nyugati vendég a diákokat a régi-módi burzsoázia képviselőinek nevezte, amire vendéglátói a »hamisítatlan sztálinista« minősítéssel válaszoltak”.¹⁸ A meg nem értés okait firtatva egy kicsit hosszabban idézem Márkus György rendkívül megvilágító erejű sorait: „a nyugati újbóloldal számos fiatalabb képviselője számára a nézeteik formálódását meghatározó döntő társadalmi élmény az volt, hogy teljes mértékben kiábrándultak a demokratikus jogok liberális ideológiájából, amely a racionális társadalmi változások biztonságos mechanizmusaként hirdette magát. Az a felismerés indította el őket a politikai és elméleti radikalizálódás útján, hogy a formális politikai demokrácia intézményei önmagukban még a társadalmi egyenlőség és igazságosság mérsékeltabb célkitűzéseit sem képesek biztosítani. A kelet-európai ellenzékiek viszont – gyakran saját bőrükön – azt tanulták meg, hogy e jogok, vagy hatékony intézményesültségük hiánya az egyént nemcsak teljes mértékben védtelenül hagyja az állam önkényes hatalmával szemben, hanem egyúttal lehetetlenné teszi az állam fölött gyakorolt közösségi ellenőrzést is, és ilyen körülmények között a nézetkülönbségek bármiféle kifejezését vagy a spontán közéleti tevékenységek bármiféle megnyilvánulását csírájában el lehet fojtani”.¹⁹

'68 mint a remitológizálás csapdája

Márkus egyik legközelebbi tanítványa, Petri György azok közül a kelet-európai ellenzékiek közül való, akik valóban a „saját bőrükön” tapasztalták meg a politikai demokratikus intézmények hiánya miatti személyes és közösségi védtelenséget, valamint tanulták meg annak a leckéjét, mit jelent az, amikor nem valósulhat meg az állam fölött gyakorolt közösségi ellenőrzés – azaz a diktatúra pattogzó, szörnyű magányát élték nap mint nap. Ez utóbbi kép az *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből* című költeményt idézi meg, ahol is Petri hihetetlenül érzékletesen és plasztikusan festi le a diktatúra lélekölő, úgy is, mint az emberi érzelmeket kifakító és a hitet ellehetetlenítő atmoszférájának mindennapjait:

¹⁸ Fehér Ferenc/Heller Ágnes/Márkus György: *Diktatúra a szükségletek felett* (Mezei Iván fordítása). Cserépfalvi, Budapest, 1991. 23.

¹⁹ I. m. 24.

„Hogy szerettünk itt nőket: hihetetlen.
[...]
Amiben hittem,
többé nem hiszek.
De hogy hittem volt,
arra
naponta emlékeztetem magam.

És nem bocsájtok meg senkinek.”

A hang kíméletlenül közvetlen, Petritől megszokottan metszően pontos, a személyes léteben érintett közösségi ember konzekvenciájával megformált belátás olvasható e sorokban. Ahogy Fodor Géza, Petri költészetének egyik legjobb ismerője írja e sorok kapcsán: e hang a remélt és vélt pozitivitás elvesztéséből eredő radikalizmus és csalódottság intonációja.²⁰ Hogy a rosszkedv forrása honnan ered, azt persze nem könnyű pontosan meghatározni. Innen is, onnan is. Talán valamiféle egzisztenciális-metafizikai fájdalom mélységes mélyéről fakad fel és árad Petri pesszimizmusa, talán az emberi teremtettség iránti bizalmatlansága telíti ilyen keserűséggel sorait. De nehéz lenne nem észrevenni e pesszimizmus és keserűség politikai kontextusát, ha ráadásul még megjelenik számszerűen is '68: a *Hatvannyolc tele* verscímében például.

A Petri-költészetéről szóló szakirodalomban '68 kapcsán sajátos ambivalencia érezhető. Amin valami olyasmit értek, hogy vagy túlértékelik a szerepét a lírai mélystruktúrák és a poétikai világlátás alakulásában, vagy kellő s illő hangsúly és érdem nélkül utalnak '68 relevanciájára e költészet kapcsán. Az előbbi jelenségre bukkanhatunk, ha Fodor Géza monográfiájának néhány belátását újraolvassuk. Nehéz itt persze megfelelő arányról beszélni, mármint a tekintetben, hogy e költészetet, s azon belül is az első kötetet miképpen olvashatjuk egy olyan kritikai diszpozícióból, amelyet az megkíván vagy kijelöl az értelmezés számára. E diszpozíció megtalálásához tagadhatatlanul érdemes figyelembe venni '68-at, mindazonáltal az már aránytalanságnak tűnik, ha '68 szellemét, történelmi helyzetét mint referenciális közeget nem konfrontatívan, konfliktuózan s kiasztikusan, azaz újraalkotva, hanem konstatívan, emancipatorikusan s apologetikusan, azaz igazoló módon alkalmazzuk az adott költői világra. Márpedig valami ilyesmi történik Fodor Petri-olvasatában, amikor '68 szellemét nem mint textuális problémát, hanem mint egyfajta világnézet-szükséglet kielégíté-

²⁰ Fodor G.: *Petri György...* Id. kiad. 9.

sét szolgáló ideológiai hordozót magyarázza. Amely mintegy konfliktus nélkül szivárog fel a lírai beszédben: „A marxizmus, majd a »reneszánsz« marxizmus vagy a tágabban felfogott »68-as szellem« számunkra, olyan fiatal értelmiségi nemzedék számára, amely verbálisan átideologizált, ám a történelmi praxistól távol tartott élet keretei között, a gondolkodás steril, közegellenállás nélküli világában vált felnőtté, nagyon mélyen beidegződött, alapvető, szinte zsigerivé vált s gyökeresen alighanem már soha ki nem irtható világnézet-szükséglet kielégítését jelentette, amelyről úgy látszott, nemcsak a történelmi feladatok, hanem az egyéni-mindennapi életproblémák megoldásához is kulcsot ad – a hatvanas évek második fele nemcsak történetfilozófiai reneszánsz, politikai mozgalmak, hanem »életforma-forradalmak« korszaka is volt.”²¹

Erre a jelenségre, az ilyféle olvasási stratégiában rejlő veszélyre már Fodor monográfiájának megjelenésekor figyelmeztettek néhányan. Persze nem lehet figyelmen kívül hagyni a sajátos befogadási szituációt a kilencvenes évek elején: Fodor könyvében az első átfogó kísérletet tisztelhetette az olvasó egy olyan költészet értelmezését és értékelését illetően, amely szó szerint megszenvedte a diktatúra elnyomó kultúrpolitikájának ódiúmat. Ugyanakkor Fodor értelmezése – amint arra például Angyalosi Gergely rámutatott – foglya marad a „hatvannyolccasság” mítoszának: „Vállalja, hogy egy bizonyos nézőpontból veszi szemügyre a költőt, vállalja a »hatvannyolccasság« problémakörével járó belső ellentmondásokat; egészen odáig menően, hogy kijelenti: ennek a baloldaliságban hinni akaró nemzedéknek valódi tragikumot kellett feldolgoznia. Állítja pedig ezt az idősebb pályatársak érthető értetlenségével szemben is, ami bennem ugyancsak tiszteletet ébreszt. Hadd fogalmazzam meg mégis ugyanezt a szkepszist (generáció híján) a magam nevében, megjegyezve, hogy közvetlenül az ő évjárataik után pottyantam az időbe. Nem hiszem egy pillanatig sem, hogy Petri költészetét lehetne tárgyalni a hatvanas évek eszmei légkörének problematikája nélkül, de azt hiszem, hogy a mítoszoktól – talán inkább – meg kellene szabadulni. Márpedig hatvannyolc mint egy generáció tragikuma – az én szememben egy mítosz továbbélése.”²²

A szabad értelmezhetőség pluralitását e remitológizációs mozgás eltolja egy illúzió uralta dimenzió felé, ti. ha hatvannyolcra mint egy generáció valódi tragikumának közegére tekintünk, egyszersmind egy politikai katarzis lehetőségét is állítjuk, ezzel ugyanakkor ad absurdum egy olyan

²¹ I. m. 20–21.

²² Angyalosi Gergely: *Petri György versei – Fodor Géza a költőről*. Magyar Nemzet, 1991. április 18.

forradalmi aktivitást tulajdonítunk Petri költészetének, amely éppenséggel iniciatíváé sincs benne. Abban véleményem szerint tökéletesen igaza van Fodornak, hogy „Petri költészetében 1968 olyan cezúraként jelenik meg, ahonnan visszatekintve új rálátás nyílik az előző korszakra”, de hogy „Petri első kötetének, a *Magyarázatok*...-nak virtuális centruma 1968 mint *katasztrófa*, amelynek fényében az egész világ egyszerre más színben tűnik fel”, abban már kevésbé, az pedig már erősen vitatható, ha mindezt *igazolandó* s nem *megkonstruálandó* olvassa a verseket.²³

Keresztury Tibor monográfiájában a Petri-vers lírai énjének önelemző hajlamát helyesen „a kor tágabb összefüggéseibe állító gondolati horizonttal” való viszonyában mutatja be, mondván, „a végtelen csaldottság privát életközége, a kiábrándulásnak a hétköznapi léttörténések mikrovilágán átszűrt perspektívája az eddigieknél is erősebben a kortapasztalat »nagy-történének« távlatába helyeződik, egy kelet-európai s »68-as« kontextus keretében értelmeződik”.²⁴ Radnóti Sándor is megállapítja, hogy „az első kötet tragikus történelmi rezignációjának forrása is már a politikai kiábrándulás volt, mely ott is nyilvánvalóan, noha kevésbé direkt szavakkal ’68 jelképes dátuma köré rendeződött”.²⁵ De valahogy még az említett szerzők is féltik a versbeszéd prezentatív megszerveződését, a teljes egészében belső viszonyainak függvényeként élő versstruktúrát a külső behatás sérelmétől, noha, mint látjuk, Radnótiék legalább számolnak egy ilyen referenciális olvasat lehetőségével. Ezért gondolom, hogy ezekben az interpretációkban (is) elmarad a kellő s illő arány a lírai beszéd és ’68 egymáshoz való viszonyításában. Persze más és más módon, tipikus, tipizálható eljárásról nem beszélhetünk. Keresztury azzal vesz vissza referenciális olvasási lehetőségének a lendületéből, hogy a *Magyarázatok*... szerkezetét, megszerkesztettségét kompenzációs viszonyba állítja a költői beszéd politikai vonatkozásaival, megfosztván ily módon a versnyelvet egyik önjogú referenciális tápláló forrásától: „Nem Petri gyökeresen más építkezésű politikai lírájának korai előzményeiről van tehát ebben a ciklusban szó [A felismerés fokozataiban – V. T.], hanem a könyvszerkezet szerves szemléleti, gondolkodásbeli végpontjáról, mely a szemlélődés elsősorban a párkapcsolatokból kiinduló, majd főként a belső tájak felmérésére koncentrált látószögének kiterjesztésével s a poétikai eljárás mód összegzésének szándékával is együtt jár.”²⁶

²³ Fodor G.: *Petri György*... Id. kiad. 40., 50.

²⁴ Keresztury Tibor: *Petri György*. Kalligram, Pozsony, 1998. 73., 74.

²⁵ Radnóti Sándor: *Megmenthetetlenül személyes*. In uó: *Recrudescunt vulnera*. Cserépfalvi, Budapest, 1991. 327–328.

²⁶ Keresztury T.: *Petri György*. Id. kiad. 74.

Radnóti értelmezésének súlypontjai erősen számolnak a referencialitással, az ő kritikusi gyakorlatában az élményvalóság, életrealitás mint a mű immanens-konstitutív formálóelve adekvát módon van jelen: Petri költészetében „fölismerhetővé vált az a sivár és méltóság nélküli élet, melyben mindannyiunknak e helyt élnünk adatott. [...] Költői döntése a politikáról való beszéd titkosságának, magántermészetű voltának megszüntetése, a versben való nyilvánossá tétele. Ám éppen mert költői döntésről volt szó (noha nem függetlenül politikai eseményektől, jelesül a polgárjogi ellenzék kialakulásától, amely azonban kevésbé politikai mivoltában, hanem inkább közönség-voltában inspirálta a költőt), az alapvető tapasztalat magántermészetének a versben is meg kellett őrződnie.”²⁷

Ám azzal, hogy e tapasztalat versbeli megőrződésében Radnóti a mimetikus jelleget már-már szükségszerűnek tartja, azaz a referencialitást és a mimézist túl közel vonja egymáshoz – mondván, „a típusalkotásról való lemondás döntő folyamánya a politikai versekre az, hogy megerősödik mimetikus jellegük”²⁸ –, óhatatlanul is csonkítja a referencialitás olvasási elvének hatékony és felszabadult érvényesülését a befogadásban.

A lírai beszéd és '68 egymáshoz való viszonyításának proporcionált kimunkálását, azaz megfelelő arányuk megtalálását mindazonáltal egy sajátos magyar befogadástörténeti szituáció vagy konstelláció nehezíti meg. E helyt most e konstelláció hatástörténeti és összetételi gazdagságából néhány komponens felemlítésére van csupán mód. A második világháború utáni magyarországi irodalomkritika – főleg Révai József és Lukács György törekvései nyomán – az ún. tükrözélméletet teszi meg fő kritikai elvvé a művek megítélésének gyakorlatában. Eszerint az tekinthető jó műnek, amely minél adekvátábban tükrözi az ún. valóságot. Ebből viszont az adódik – a 'kád vízzel együtt kiöntjük a gyereket is' jelenségének megfelelően –, hogy a referencialitás elve nem tud beépülni saját jogon az újraszerveződött s természete szerint folyamatosan alakuló irodalomértés és kritikai ítélkezés gyakorlatába. A referencialitás elve ti. nem ugyanaz, mint a realitás elv. A referencialitás, a valamire vonatkozás instanciája magában foglalja a nyelviséget mint struktív mozzanatot a műalkotás megszerveződésében és létében, míg a realitás elve a mű egészét (nyelvi megformálódásával együtt) a benne s általa tükröződő, ábrázolandó valóság alá rendeli. Hogy a referencialitás és a realitás elvi különbsége nem tudott érvényre jutni a befogadás és az esztétikai tapasztalat kritikai praxisában, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy pl. a politikai vagy a szerelmi költészet (is) nehézségekkel küzd saját legitimitását illetően.

²⁷ Radnóti S.: *Megmenthetetlenül...* Id. kiad. 325., 326.

²⁸ I. m. 327.

Ugyanakkor persze egyáltalán nem magától értetődő, hogy egy versszöveget, amely sajátosan, sőt, mondhatni, a legsajátosabban önmagára összpontosít, azaz areferenciális vagy autoreferenciális, olyasminek tekintsünk, amely elmond valamit a valóságról vagy a világról, azaz referenciális funkcióval ruházzuk fel. Mégis valamiképp úgy olvasunk verset, hogy szinte önkéntelenül feleltetünk meg hangokat hangulatoknak, trópusokat vagy épp egy a vers által megfogalmazott nagyon tömör belátást mindennapi vagy heurisztikus felismeréseinknek. Az mármost a feladat, hogy a poétikai önmagára-összpontosítás, valamint 'a valóságról mond valamit' kettős elvét egymásra vonatkoztassuk, találjunk egy *átjárót* a kettő között. Petri versei esetében ez a feladat annál is inkább fontos, mert enigmatikus tömörségük, tropikus gazdagságuk és referenciális megszerveződésük egymást felerősítve válnak azzá a sajátos hanggá, amely oly ismerősen visszahangzik s tart ki az olvasóban az esztétikai tapasztalat intenzív közegében. Számos mód adódik arra, hogy e poétikai passzázs-elvet megragadhassuk. Ezennel kettőt említenék. Kettőt, amelyek Petri lírájához véleményem szerint nagyon is illenek. Az egyiket Pór Péter kutatásai alapján egy sajátos idézés- vagy idézet-technikának hívom, a másikat Paul Ricoeur nyomán metaforikus referencialitásnak nevezem.

„vastag köd gomolyog”

Pór az *Idézet és teremtés a modern lírában* című nagy ívű tanulmányában meggyőzően mutatja ki, hogy a modernitás idejére az a markáns szembeállítás önnemzés és örökség, eredetiség és idézet között, amely a premodern, sőt némely már modernnek tekinthető művészi gondolkodást is jellemzi, alapvetően átértékelődött, megváltozott. A régi korok a költészet hivatását és identitásának definitív erejét látták abban, hogy „soha nem hallott igéket és soha nem látott képeket mondtak ki” a költők, ennyiben tehát az önnemzés és az eredetiség képezte a fő szempontot a teremtésben. Más korok éppen hogy a tudás hagyományának átörökítésében, a művek általi felidézhetőségben vélték felfedezni azt a szerepet, amely a lényegretörőséget jelentette a költészet hivatását illetően. Essen bárhova a hangsúly, legyen bármelyik momentum pertinens, az irodalmi modernség XIX–XX. századi nagy fordulata előtti „korokban és mozgalmakban soha nem vonták kétségbe azt az alapvető szembeállítást, amely az egyik részről a teremtésnek, az eredetiségnek és a költői személyiség állításának, másik részről pedig az idézetnek, a konvenciónak és az utalásos személyiségnek a fogalmait kapcsolja egymáshoz”.²⁹

²⁹ Pór Péter: *Idézet és teremtés a modern lírában*. In uő: *Léted felírata*. Balassi, Budapest, 118.

Aztán önnemzés és örökség, eredetiség és idézet szembeállítására nem kis részben Nietzsche, Baudelaire és Eliot hatására egy paradox metamorfózis megy át: „az idézetben történő teremtés, az utalásban megerősített személyiség költői elve” kristályosodik ki általa.

Ricoeur vizsgálódásainak a referencialitás státusára rákérdező újdonsága abban áll, hogy az irodalmi művet kiszakítja abból a sokszor lehetetlennek és terméketlennek mutakozó utaláskényszerből, amely főképp „a mű mögött megbúvó szándékot” firtatja. Ily módon lehetővé válik az ennél fontosabbnak és termékenyebbnek ígérkező kérdés megfogalmazása, amely „a mű előtt feltárult világra” irányul. Ricoeur Roman Jakobson, Northrop Frye és Nelson Goodman kutatásai alapján alkotja meg a metaforikus vagy poétikai referencialitás fogalmát. Nem arról van szó, hogy a költemény és a világ között egy problémátlan és evidens kapcsolódás lenne, hiszen pontosan e viszony megértése a feladat. Ricoeur éppen arról beszél, hogy a referencia, a leíró diskurzus referenciája, a diskurzus első rangú jelölete felfüggesztődik, de ebből nem az következik, hogy nincs egyáltalán referencialitás, hanem „ez mintegy negatív feltétele annak, hogy a referencia egy alapvetőbb módozata létrejöhessen”. Ez a metaforikus referencialitás, mely révén megtapasztalhatjuk egyrészt azt, hogy a szó szerinti jelentés romjai felett születik egy másik, metaforikusan adott jelentés, másrészt azt, hogy a „jelentések közelsége egyszermind a dolgokban megmutakozó közelséget” is jelentheti.³⁰ Egy vers poétikai dimenziójában a dolgok fenomenális léte és a jelentésmegújulás lehetősége mintegy kiasztikusan összekapcsolódik – s éppen ez hív mindig újabb és újabb értelmezésre. Bár tulajdonképpen ez az összekapcsolódás már a verset s a beszédet egyáltalán lehetővé tevő létben megtörténik, amit Petri rendkívül találóan s plasztikusan „kagylózúgás”-nak nevez:

„Lények tárgyak
kagylózúgása
akar szavakká alakulni.”
(*Reggel*)

Amely persze maga is visszhang, már hangzó szavak visszhangja. Ahogy Ricoeur Gaston Bachelard nyomán mondja: a költői kép visszhangzik a lét mélységeiben. A dolog, a fenomén tehát nyelviként formálódik meg, miközben azért a vers hangjaiban őrzi tovább fenomenális jellegét, dologi mivoltát.

³⁰ Vö. Paul Ricoeur: *Metafora és referencia*. In uő: *Az élő metafora* (Földes Györgyi fordítása). Osiris, Budapest, 2006. 319–339.

Mármost ha e két poétikai elv segítségével közelítünk Petri *Hatvannyolc tele* című verséhez, akkor részint állíthatjuk, hogy a lírai én saját személyiségét hangsúlyosan '68 utalásmátrixában teremti meg. Vagy mondhatjuk úgy is, saját személyiségének ellehetetlenülése, megszűnése-megszüntetése, mindezen folyamat színrevitele maga a vers. Személytelen, mindenkire ugyanúgy érvényes mozdulatsorok „egyénytik” a vershőst. Ahogy bontakozik ki fokozatosan a költemény, úgy szűnik meg az én: a vers végén feloldódik a fehérén gomolygó sűrű ködben. De azt is állíthatjuk, hogy éppen az hív értelmezésre e versben, hogy miért örül a lírai én e ködnek, a külvilág e metonimikus megidézésének. Azaz milyen új jelentésdimenzió tárulkozhat fel a köd és a lírai én kapcsolatában? A cím elrendezése, a birtokviszony sugallja a reminiscenciát '68 tavaszának s nyarának összetételére, de az is hangsúlyossá van téve, hogy itt most nem tavaszról s nyárról, hanem télről van szó, tehát olyan időpontban, időzónában vagyunk, amikor már vége van a forradalmi hevületű változást sejtető s e változást csírájában megfojtó eseményeknek. Újra a személyes létezés rekvizitumai közé és scénáriójába pillanthatunk, a lírai én otthonában olvas, italozgat, sakkozik a barátjával, rántottát készít, kávézik és rágyújt. Megannyi mindennapi cselekvéssor, szokványos fordulat. Ám a verszárlatban valami szokatlan bukkan elő:

„rágyújt, aztán kinéz – s örül
ha kívül vastag köd gomolyog
ablakáig sűrűn, fehérén.”

A megütközést a befogadóban e sorok olvastán az kelti, hogy a vershős „örül” az ablaka előtt gomolygó sűrű, fehér ködnek: ez, mondhatni, az a szemantikai zavar vagy helytelenség, amely az 'örül' szónak a szokványos, betű szerinti jelentését kicsavarja, s létrehozza e romok amorf alakzatán a poétikus vagy metaforikus referencia lehetőségét. Az öröm és a sűrű fehér köd ezen *új* egymásra-vonatkozásának, azaz a jelentésmegújulás metaforikus közegében a létrejött új metonimikus alakzatnak immár az a poétikai funkciója, hogy megjelenítse a lírai én azon igyekezetének hiábavalóságát és reménytelenségét, hogy tisztán lásson a történeteket illetően, *in concreto*, hogy megértse az év tavaszának és nyarának eseményeit, azok mozgatórugóit, a szabadság lehetőségének és kudarcának okait. A lírai én, pontosabban ami még megmaradt belőle, örül a ködnek, mert így nem látja s érzékeli a körülötte még fojtóbban és sűrűbben kavargó diktatórikus légkört, vagy talán mert beleveszhet a tél kínálta elmúlásba, ha már a tavasz nem tudott számára új kezdetet teremteni.

Petri kevésbé áttételese is megfogalmazza averzióit a hatvannyolc után beállt végzetes politikai csönddel, „a közemberi érzés” devalválódásával kapcsolatban. ’68 minden bizonnyal az egyik lehetséges markáns válasz Vas István a *Költők egymás közt* című antológiában Petrit bemutató szövegének kérdésére: „honnan szedték azt a bizakodást, amelynek kudarca ezt a feneketlen bizalmatlanságot indokolná?”³¹ ’68 a bizakodás, a politikai cselekvés szabad tereinek megszülethetőségébe vetett remény volt a kelet-európaiak szemében, miként egyszersmind mindennek a megvalósítását illető lehetetlenség belátása is. Az ebből a belátásból fakadó agonális indulat tapasztalható meg a *Kizsarolt nevetséges életünket* című versben:

„ha a hétköznapi türelme ismét
enyhíti a tragikus eltökélést
mely ha felnövekedhet nem érti többé
a közemberi érzést
mely harag és kimagyarázás összegeződése
meglódulás és megtorpanás elegye
ha el nem jöhet a pillanat
felizzása
melyben elhamvad a holnap jövőhét
ha szemhatárnyi világunk felett
nem vet fehér lángot a tűzitélet

akkor a harc
akkor a tapodtat se
akkor a hátrálás lépésenként
de soha az önámító visszacsúszás
soha az elmosódás
a hallgatás és
a hallgatólagos tudomásulvétel között
tehetetlenség és belenyugvás között
akkor a csendünk el nem fordult tekintet
akkor jelenlétünk

és döntsék el
mit tehetnek velünk”

³¹ Vas István: *Petri György és a pesszimizmus*. In: *Költők egymás közt*. Szépirodalmi, Budapest, 1969. 267.

Petri az idézett verseket mind 1968-ban és 69-ben írta, egy hosszú, alkotói válság miatti hallgatás után. E hallgatást az Eliot lírájával való találkozás szakítja meg, no és talán nem állítunk tarthatatlant és valótlant, ha az alkotói aktivitás felpezsdítésében nagy szerepet juttatunk a hatvan-nyolcas eseményeknek is. Egy nemrég előkerült '71-es, Kenedi János által készített interjúban Petri nyomatékosítja, hogy a hatvanas évek második felében nagyon izgatja a politikai költészet megújíthatóságának kérdése. '67-68-ban kezd Adyval behatóbban foglalkozni, mivel benne látja „világirodalmi szinten is az utolsó nagy politikai lírikust”.³² Ekkor egyszersmind eltávolodik József Attilától, fiatalkori önmaga és költői teremtő énje nagy inspirálójától, többek között azért, mert „szinte tartalmi szegénység van politikailag a kései József Attila költészetében”.³³ Adyban pedig éppen „a politikának a személyes sorssal való összeforrottsága” izgatja: „Nem morális értelemben, nem úgy, hogy az életemnek valamilyen döntő ügye a politikai átalakulás, hanem úgy, hogy az egész életemnek a beteljesülése az új társadalom létrejöttéhez van kötve. Ez az, ami Ady költészetének a döntő újdonsága, és ilyen értelemben Adyt érzem talán a legaktuálisabb politikai lírikusnak, akihez foghatóan személyes sorssá a politika talán csak Heineben és Shelleyben vált.”³⁴

Ady és '68 találkozott Petri költői boncasztalán, s egy színvonalas és termékeny politikai költészetet szült – hogy tovább fokozzam metaforikusan is ennek az eseménynek a képtelen, de annál innovatívabb létét. Petri Kenedinek arra a kérdésére, hogy vannak-e Ady életművének olyan vonásai, amelyek a hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének diktatórikus légkörű kultúrájában is jelen vannak, a következő határozott választ fogalmazza meg: „Igen. Éppen az egész életformának a problematikussá válása, annak az érzése, hogy beteljesülni nem képes életet élünk, és az, ami szerintem teoretikusan aktuális, hogy ennek a megoldása szoros összefüggésben van a társadalom politikai sorsának alakulásával. Ez szerintem nagyon aktuális, csak nem egy felismert aktualitás. Ez a felismerés a mai közgondolkodásunkban nincs jelen.”

Petrinek 1971 áprilisában Ady segít megérteni '68-at. És ennek a poétikai összefüggésnek a horderejét csak telíti és felértékeli a kettejük közti nem elhanyagolható különbség: míg Adynál a lírai én tekintete kozmikus, az egész világra lát rá („egész világ szóttje kibomlott”), addig Petrinél

³² Petri Gy.: [Adyról]. In uő: *Próza, dráma, vers, naplók és egyebek*. (Petri György Munkái IV.) Magvető, Budapest, 2007. 694.

³³ I. m. 687.

³⁴ I. m. 687–688.

perspektivikus, szükségképpen csak egy szeletet lát be a világból („szemhatárnyi világunk”). Mi lehet az, ami e különbséget is képes felülni? Az egymástól távoli látásmódokat a látott, a meglátott, sőt belátott összefüggés, azaz a személyes és politikai sors összefonódottsága, közel hozza. Ez az összefonódottság nagy élménye volt Petrinek s a nemzedékének. '68 ezt a tapasztalatot hozta el a számukra. '68 politikai, társadalmi, művészeti, kulturális öröksége a ma embere perszonális és társias érzékenységét, szellemét, ingéniumát is képes táplálni, persze csak akkor, ha nem mitizáljuk s glorifikáljuk, és ha nem silányítjuk a történelem holt anyagává. Mert minden bizonnyal csupán ily módon lehetséges az, hogy a „felismert aktualitás” termékeny hermeneutikai szituációja előálljon, azaz hogy mind az aktualitás történeti elevensége, mind a felismerésnek a belátásból származó ereje és az előítéletek reflexív kezelése a gondolkodás és a kulturalitás szabad játékterében érvényesüljön. Mert a világ kibomlott szöttestéről immár nem fordul el a tekintet soha.

Reflexív terek

Szerkesztette Szabó Szilvia

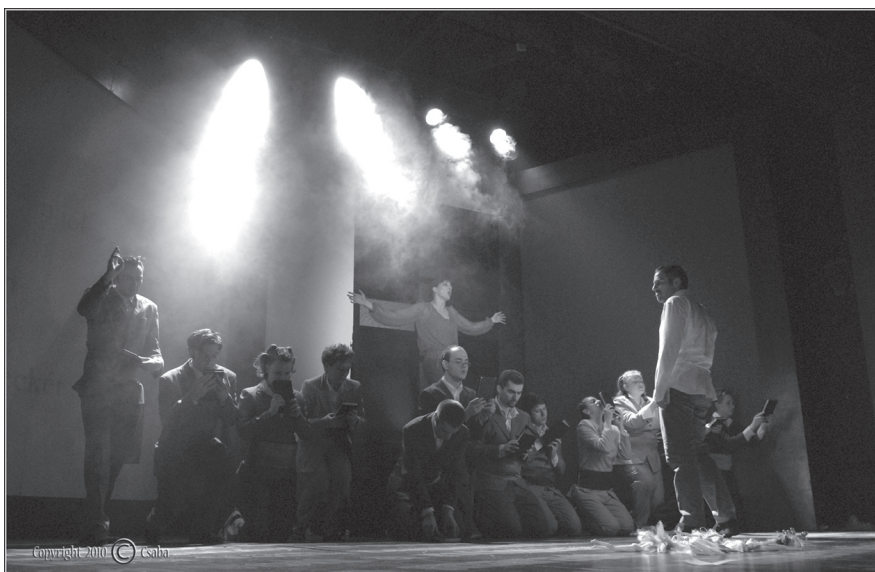
Színház, küzdj és bízva bízzál...

Az ember tragédiája az Újvidéki Színházban

Vannak előadások, amelyek megtekintése után nehéz megszólalni, a gondolatokat papírra vetni pedig még inkább. Az Újvidéki Színház legújabb, *Az ember tragédiája* című produkciója is ilyen. Noha rögtön az elején le kell szögezmem, nem azért, mert annyira magával ragadná a nézőt vagy valósággal letaglózna erőteljes energiaáramlásával a művészetbefogadót. Inkább csak azért, mert nehéz egyértelmű választ adni a minőségét firtató kérdésekre, márpedig az előadások többsége esetében erről szólnak a folyosói beszélgetések.

Amikor egy színház úgy dönt, színre viszi, feldolgozza *Az ember tragédiáját*, értelemszerűen óriási kockázatot vállal. Egyrészt azért, mert az évtizedek, sőt, évszázadok során keletkezett számtalan feldolgozás rendkívül gazdag összehasonlítási lehetőséget kínál, esetenként szinte akaratlanul is összehasonlításra kényszeríti a nézőt, másrészt azért, mert az ekkora művészettörténeti jelentőséggel bíró klasszikusok esetében a nézők többsége prekonceptciókkal ül be a színházi nézőtérre, akár akarja, akár nem. Így voltam ezzel én is, bár szerettem volna valami újszerűt, valami lehengerlő élményt kapni. Az újszerűséget megkaptam, a lehengerlőség sajnos elmaradt.

Kétségtelen, hogy mindig érdekes eredmények születnek akkor, amikor egy klasszikus irodalmi alkotást, mint amilyen Madách Imre műve, egy más anyanyelven gondolkodó, más kulturális és társadalmi közegből származó, máshonnan, máshogyan építkező és más művészi látásmóddal rendelkező rendező állít színpadra, ráadásul, ha mindezt olyan közönség számára teszi, amely az íróival azonos nyelvi és kulturális hagyományokat tudhat magáénak, az további pikantériát ad a dolognak – pozitív és negatív értelemben egyaránt. Evidens, hogy mást lát *Az ember tragédiájában* egy angol, egy német, egy szerb és egy magyar – másként értelmezi, másként

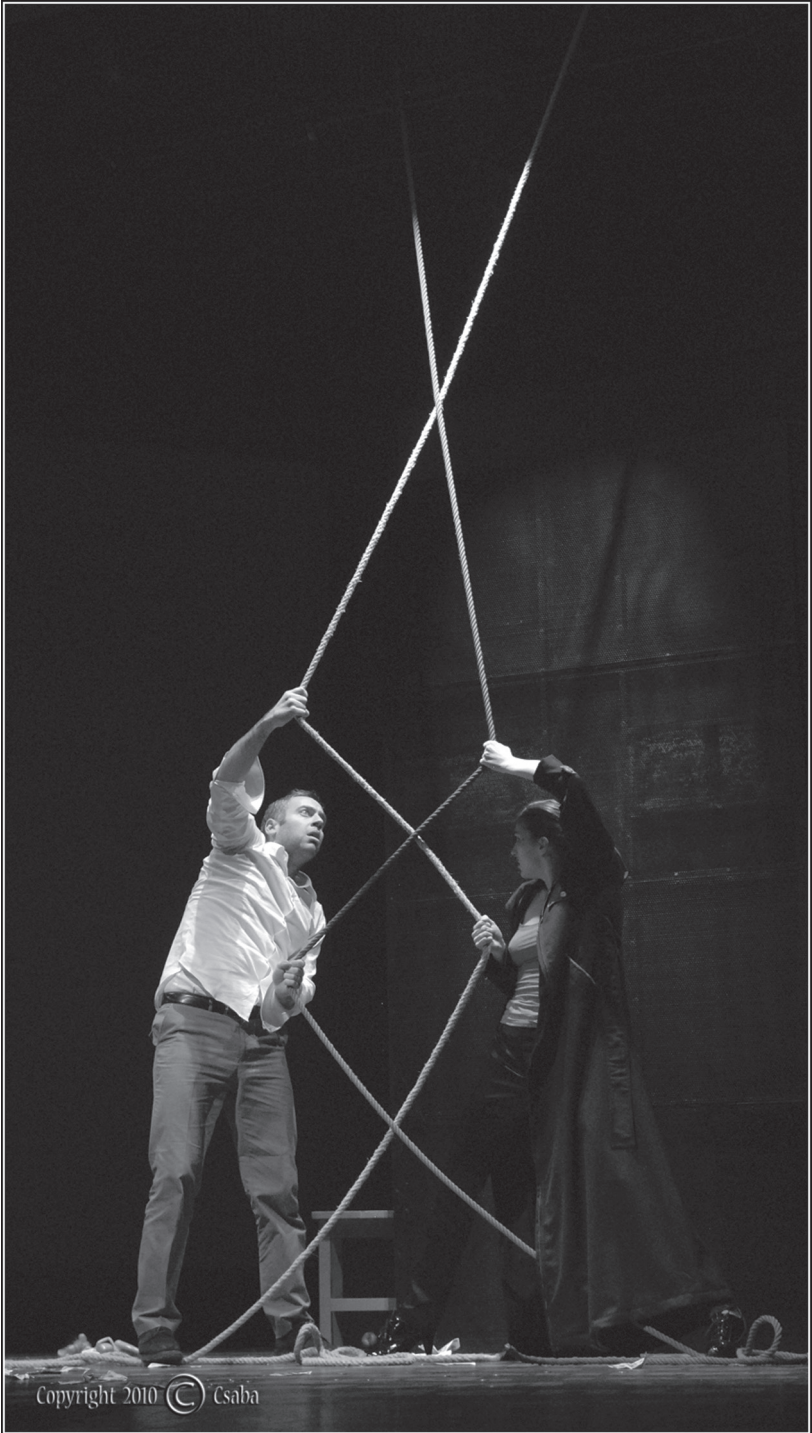
is interpretálja. Talán ez az, ahol számomra először elcsúszott a dolog. Talán éppen a preconcepciók miatt. Bár azt hiszem, azok körében, akiknek nincsenek ilyenek, akik soha nem olvasták Madách művét, soha nem láttak egyetlen színpadi feldolgozást sem, az előadás minden bizonnyal nagy sikert arat majd – talán mindez a hazai vendég- és fesztiválszereplések alkalmával is megvalósul majd. Bízom benne, hogy így lesz, pontosabban szurkolok azért, hogy így legyen!

Visszatérve az eredeti műre, abban – mint az köztudott – az író a világtörténelem kiemelt momentumain viszi végig hősét, aki számára bebizonyosodik, hogy az emberiség kiemelkedő alakjai új meg új eszmékkel folyamatosan az emberiség tökéletesedéséért küzdenek, mindhiába, ugyanis mindegyik eszme, és ezáltal az emberiség is, bukásra ítéltetett. Mindezzel párhuzamosan Lucifernek már az első csatáját is siker koronázza a Földön, hiszen az embert – kíváncsiságát kihasználva – sikerül meggyőznie arról, hogy szakítson a tiltott gyümölcsből. Lucifer további célja az ember kudarcának bizonyítása, amihez kiváló eszköz az ideálokkal teli emberpárt kiábrándítani önmagukból. Álmodást küld a jövőjüket firtató Ádám és Éva szemére, hogy meggyőzze őket, az ember bukásra ítélt teremtmény. A küldött álm azonban az emberiség valódi történelme. Az álmából felébredt Ádám és Lucifer vitája során Ádám a szabad akaratra hivatkozik: csak tőle függ, hogy életét másképpen irányítsa. Lucifer ellenérvei lefegyverzők: az egyén ugyan szabad, de az egész táj determinált, meghatározott törvények eszköze. Ádám kétségbeesésében úgy dönt, inkább eldobja magától az életet, ám a gyermekük megfoganá-

sát követően mégis vállalja a küzdelmet, amit az egyes ember és az egész emberiség sorsának beteljesítése jelent.

Az Újvidéki Színház előadásának alkotói, a rendező, Kokan Mladenović és a dramaturg, Gyarmati Kata igyekeztek a madáchi szellemiséget megtartva újraértelmezni a tragédia szövegét is. Kompromisszum született, a költészet és beszéd olyan ötvözetét hozták létre, ami lehetővé teszi azt, hogy a ma perspektívájából tekintsünk a mű alaptörténetére, illetve mindarra, ami megmaradt belőle. A rendezőnek ugyanis szemmel láthatóan az volt a célja, hogy valami újszerűt, valami mást alkosson. A történet az előadás esetében is többé-kevésbé követi az elárult eszmék fejlődését, amelyeknek a haladást kellett volna elhozniuk az emberiség számára, de valójában csak boldogtalanná és az elárult elvárások halmazává tették azt. Ezeket a dolgokat próbálta meg tehát mai perspektívából láttatni az alkotói gárda, azaz a ma emberének nézőpontjából visszatekinteni ezekre a jelenségekre, önmagunkból, a saját csalódásainkból táplálkozva, minél inkább leegyszerűsítve az egyébként rendkívül összetett történetet, aminek bemutatása mindenkor próbára teszi az alkotókat, köztük a színészeket (is).

A színészi alakítások tekintetében csupán a Lucifert alakító Elor Emina az, akit bármiféle – vagy jelen esetben inkább mindenféle – dicséret, pozitív jelző megilleshet. Árnyalt szerepformálásával, erőteljes színpadi jelenlétével megmenti az előadást. Különösen jók a váltásai, amikkel a különféle színek változásai során operál, de Luciferjében izgalmas karakterfejlődést, személyiségváltozást is megfigyelhet a néző, ami mostanában sajnos a profi színházak előadásaiban egyre ritkábban lelhető fel. De egy nagy baja azért mégis van Lucifernek: nem engedi, hogy olykor más(ok)ra is odafigyeljünk. Erőteljes személyiségjegyeivel magával ragadja, sőt maga mellé is állítja a nézőt. Az előadás elején még szurkolunk azért, hogy – az első jelenetbeli megjelenéséből következően – ne nemtelen ördög legyen, hanem a rendező vállalja fel, indokolja meg, miért döntött úgy, nővel játszatja el az egyébként férfiszerepet – ami egyébként az előadás egészét tekintve rendkívül jó húzásnak bizonyult. Aztán örülünk annak, amikor ez megtörténik. Lucifer valódi nő lesz, a nőiség minden jó és rossz sajátosságával együtt. Csábító lesz, a végzet asszonya, ami mindezek után nem meglepő, a figura ilyen kontextusban is él a darabban, azaz lehet, hogy egy ideig így él a legjobban. Csakhogy esendő is lesz. És ez az, ami miatt a néző neki kezd szurkolni, Éva ellenében. Illetve azért, hogy beteljesedjen az az elsősorban a testiség szintjén megvalósulni kívánó szerelem, ami egyébként sajnos nagyon észrevehetően egy gyenge filmes kliséből építkezik. Láttuk már sokszor, sokféleképpen a vásznon. Ott sem működött, itt sem működik igazán.

Copyright 2010 © Csaba

Mindettől függetlenül azonban pillanatok alatt kegyeinkbe fogadjuk Lucifert, azonosulunk vele, és ennek a nézőben megvalósuló belső folyamat lejátszódásának – erős, magával ragadó személyisége, felfokozott érzelmi állapota mellett – valószínűleg erős komponense az, hogy Éva nőisége, bár a maga módján szintén erőteljes, ám éppen az ellentéte Luciferének. Talán tiszta, talán kevésbé bűnös, de szürke – nem csak a kosztümje miatt –, és ezzel belesüpped a tömegbe, egy lesz a többi közül, olyasvalaki, aki gyengesége, bizonytalansága miatt kívül marad az igazi érzelmek megélhetőségének még a lehetőségén is. Éva szürkése valószínűleg sokkal inkább a rendezői koncepcióból, mintsem az őt megformáló Ferenc Ágota színészi alakításából fakad, de ez mit sem változtat a tényeken. De ezt a dolgot még el is fogadhatnánk, mondván, hogy az Újvidéki Színház előadásában Luciferé a központi szerep, a rendező másra helyezte a hangsúlyt. Azt azonban nehéz megemésztetni, hogy a történet főhőse, Ádám miért nem karakteresebb, életrevalóbb figura. Hiányzik belőle a nagy dolgok véghezviteléhez nélkülözhetetlen energia, a tenni akarás, és ami a legfájóbb, az igazán mély érzelmek is. Pedig ez a figura igazán nagy felületet kínálhatott volna alakítójának, Balázs Áronnak arra, hogy bemutassa azokat az érzelmi mélységeket, az állapotváltozásokat, amelyek egyébként nyilvánvalóan megvannak benne, hiszen más alakításaiban már láthattuk ennek bizonyítékát.

A kar – amelynek tagjai Ábrahám Irén, Banka Lívია, Crnkovity Gabriella, Figura Terézia, Hajdú Tamás a. h., Jankovics Andrea, Kokrehel Júlia, Kőrösi István, Német Attila, Pongó Gábor, Sirmer Zoltán és Varga Tamás – alapvetően összehangoltan, jól működik, bár egyes tagjai erősebb színpadi jelenlétük miatt jobban magukra vonják a figyelmet, ez nem zavaró, hiszen mindez nem tudatosan történik, a mellékszereplők nem akarnak főszereplőkké válni, tudják és teszik a dolgukat, igazi csapatként, jelen esetben karként, olykor pedig élő díszletelemként működve.

Az előadás díszlete első ránézésre nagyon egyszerű. Falak, keretekben. Már az első percekben sejteni lehet, hogy valamiféle célt szolgálnak majd. Így is van: vetítenek rájuk. Van, amikor olyan dolgokat, amik beleillenek az előadásba, és van, amikor olyanokat, amik egyáltalán nem. A vetített képek kissé kaotikussá teszik a produkciót, igaz, sok esetben a szabad asszociációk rendszerének beindításához szükséges képek ezek – szerencsés választásként, de esetenként megmaradnak az erőltetett poéngyártás szintjén, amitől helyenként öncélúvá válnak – szerencsétlen választásként. A vetített képek alapötlete kiváló, az azonban lényeges problémát jelent, hogy színházainkban a technikai feltételek még nem megfelelőek ahhoz, hogy ennyire hangsúlyos szerepet kapjanak egy-egy produkcióban, éppen

ezért bizonyos pillanatokban legalább annyit elvesznek a jelenetek összetett hatásmechanizmusának erejéből, illetve azok élvezeti értékéből, mint amennyit hozzátesznek.

Fontos eleme *Az ember tragédiájának* a zene is, ami – Marko Grubić munkáját dicsérve – kiválóan illeszkedik az előadásba, hol biztos alapként szolgálva a jelenetekhez, hol azok továbbgondolását szolgálva, rendkívül széles asszociációs síkon való gondolkodást indítva el a nézőben. Egyetlen kivétel talán az illeszkedés szempontjából a Lucifer popikonként való megjelenésekor elhangzó dal, amely bár érthető, hogy mit szeretne kifejezni vele a rendező, mégis megreked a poén szintjén, és mint ilyen, bár hatásos, nem túl eredeti.

Kétségkívül vannak az előadásnak rendkívül szép pillanatai: egyik ilyen például az indítókép, Ádám készülődése az öngyilkosságra az előadás legelején – amely Lucifer játszadozása miatt veszít ugyan komolyságából, de még így is rendkívül erőteljes hatással bír –, vagy ugyanennek a motívumnak a visszatérése akkor, amikor már bejárta hosszú képzeletbeli vagy valós utazását a történelemben. Az árnyjátékos eszközökkel operáló jelenetek is különleges hangulatelemekkel gazdagítják az előadást, akár csak azok, amelyekben a kar tagjai metaforikus díszletelemként jelennek meg a színpadon – kár, hogy ezekből nem láthatunk többet. Súlyuk miatt mindenképpen ki kell emelni az anyagi javak, illetve a modern kor vívmányainak térhódítását, azok pozitív és negatív hatásait bemutató jeleneteket, igaz, ez utóbbihoz hasonló elemekkel már találkoztunk az Újvidéki Színház deszkáin – talán éppen emiatt nem bontották ki igazán a jelenetet az alkotók, pedig lehet, hogy érdemes lett volna még továbbvinni ezt a szálát, hiszen ebben a kontextusban (is) sok többletfunkciója lehetett volna – ha már a mai ember perspektívájából szemléljük *Az ember tragédiáját*.

Összességében tehát igen nehéz egyértelműen megítélni az Újvidéki Színház új előadását, hiszen mivel rendkívül összetett produkcióról van szó, többszörös értelmezési lehetőséget kínál a néző számára, ami miatt a vállalkozó kedvűeknek talán érdemes többször is megtekinteni, esetleg újraolvasva az alapjául szolgáló művet, összevetni azzal, rávilágítva azon elemeinek jelentőségteljes voltára, amelyeket elvett, és amelyeket hozzátett az előadás. Az összevetés eredményeitől függetlenül talán joggal reménykedhetünk abban, hogy ez az előadás is megtalálja majd a közönségét, hiszen ez rendkívül fontos lenne, különösen a jelenlegi küzdelmes időszakban. A konklúzió talán annyi: színház, küzdj és bízza bízál!

Hétköznapi impressziók, metrón

Tóth Krisztina: *Hazaviszlek, jó?*, Magvető, Budapest, 2009

A tárcza az epika mostohagyereke, oktató-nevelő célzatú publicisztikai műfaj – legalábbis ha az igencsak szűkös mai vajdasági tárcakínálatot nézzük: egyetlen napilapunknak csupán hétfői művelődési mellékletében, az *Üveggolyóban* olvashatók tárcák, míg a hetilapok közül a *Hét Nap* csak igen kevés – és sok esetben kifogásolható minőségű – ilyen szöveget közöl, a *Családi Kör* pedig jellegénél fogva és célközönségét figyelembe véve sem terepe ennek a műfajnak. Nálunk ugyanis még nem érzékelhető az a fajta nyitás a hírlapírás irányába, ami Magyarországon előidézte a tárcairodalom kétezres éveken túli, immáron sokadik reneszánszát, és ezáltal ismét a szakma látóterébe hozta a húszas évek mindenkor kritikus attitűdű kávéházi miliójét, a politikai programoktól való cinikus távolságtartást és ironikus felülemelkedést, a mindennapi léthelyzetekben megnyilvánuló krónikusan abszurd viselkedési sémákat kifigurázó szerzőket.

A feuilleton a századelő divatos európai újságai egy meghatározott rovatának a neve volt, ahol novellaszorozatot, folytatásos regényt, úti leveleket – azaz általában az olvasók szórakoztatására szánt írásokat közöltek. A kor tárcáiban keverednek a kispróza narratív elemei: a kötelezően humoros, lehetőleg csattanóra kihegyezett csevegés, az általánosító zsánerekép, az ellentétek összeütköztetésén alapuló drámaiság, a váratlan fordulatokat jelölő dinamizmus és olykor a parabolisztikus hangulatképek. Ezek közül elsősorban Kosztolányi Esti Kornél-történeteinek motívumhálójába és sajátos nyelvszemléletébe szöhetők bele Tóth Krisztina nagy gonddal összeválogatott tárcanovellái. Erről nemcsak a direkt utalások, a sokat használt ismerős toposzok – a távoli ég szemben a sáros földdel; Budapest utcái és a bennük sétáló magányos, boldog-szomorú ember; a gyermeklelkű felnőtt –, hanem a „duplafenekű” mondatok és az izgalmas nyelvi lelemények is tanúskodnak.

A *Hazaviszlek, jó?* tárcái minden momentumukkal a kétezren túli magyar társadalom aktuális problémáihoz kötődnek, ám Tóth Krisztina lírán edzett (hiszen novellagyűjteménye előtt nem sokkal, a tavalyi Ünnepi Könyvhétre jelent meg legújabb, *Magas labda* című verseskötete) prózanyelvével szinte átlöki olvasóját a bagatell minidramák didaktikus tanulságain, így a nyelv uralhatósága iránti szkepszissel a túlzottan is egyértelmű, fekete-fehér véleményalkotás hiábavalóságáról rántja le a leplet. Novelláinak tematikai gazdagságát a *McEnroe és a baldachin* című tárcájában akut gyűjtőszövevényével magyarázza: „...meggyőződésem, hogy minden író ember gyűjtöget: mondatokat, arcokat, párbeszédeket rakosgat el, helyszíneket rögzít. Mert ki tudja, mikor mire lehet jó egy-egy hangsúly, történet, utcarészlet” (82). Az író nő pedig a kíváncsi utazó prototípusa, aki a jártában-keltében meglesett mozdulatok, elejtett félmondatok felhasználásával mutatja be a budapesti élet mélyrétegeit.

Tóth Krisztina nem csupán narratív struktúráiban akceptálja a posztmodern patchwork-technikát, a szöveg örömét garantáló barthes-i játékoságnak, ez érezhető a kötetkompozíción is. A könyv ugyanis ötven – előzőleg az *Élet és Irodalom*, a *Nők Lapja*, a *Népszabadság*, az *Új Forrás* és a *Népszava* hasábjain megjelent – tárcanovella gyűjteménye, tematikailag öt fejezetbe sorolva, mindegyik rész előtt egy-egy mottóval.

Az első egység Teiresziászról, a görög mitológia vak jósáról kapta a címét, a róla szóló bagatellben egy félszemű koldus vulgárfilozófiai kiselőadását olvashatjuk, amelynek lényege: „Megy mind. Aztán hová. Na hová. Na mennyé te is. Utazzá” (35). A fejezetben pedig egy színes utazási napló bontakozik ki, vagy – ha úgy tetszik – pontos történetek útközben, nagyvárosi rögválóságot példázó benyomások, hétköznapi kalandok metrón, villamoson, buszon, vonaton. Ezek az értelmetlen rohanást, fejvesztett menekülést metaforizáló labirintus-utak könnyen dekódolható tanulságukkal valóban megdöbbenek: a meredten homokakváriumot bámuló hajléktalanok képe; a férfi, aki a villamoson is csak arról képes beszélni, hogy a volt felesége még holtában is mennyi gondot okoz neki; a remeteségéből jó üzletet csináló homeless sztorija; a Stadionnál röplapokat osztogató szendvicsemler és a könnycsepp tetoválású lány története. A legmegrázóbb – és azóta sokat idézett – novella (*Szóláné*) a kisfiával nyaralni induló batikolt pólós, indiai hosszú szoknyát viselő anyáról szól, aki ártatlannak hitt gesztusával – a fülledt balatoni vonaton meztelen talpát fölteszi a szemközti ülésre – kiérdemli, hogy a kocsni másik végében ülő nemzetiszín gumikarkötős férfi a „büdös rohadék, zsidó, cigány, tetves nigger” (50) szavakkal illesse, és egészen Székesfehérvárig inzultálja a többi utas közönyös asszisztenciája mellett. A passzív rezisztencia, a néma

ellenállás jeleként a vasútállomás padján a kis család folytatja a fülkében muszájból félbeszakított szóláncot, amíg meg nem jön a következő szerelvény: „B, mint *Balaton*, N, mint *ne*, E, mint *egyedül*, L, mint *lakos*, S, mint *saját*, T, mint *takarodj*, J, mint *jövő*, Ó, mint *őríz*, Z, mint *zavar*, R, mint *remény*, Ny, mint *nyugalom*, vagy nem is, legyen inkább *nyekvem* – és végül M, mint *Magyarország*” (51).

A *Háztartási parajelenségek* című részben a találékony édesanyák misztikus és jórészt felderítetlenül maradó X-aktáiba nyerhetünk bepillantást: kiderül, mi az az earth-catching; hogyan érvényesül a női test alakváltozásaiban a perpetuum mobile elve; miként alakítható át a húsvéti csokinyuszi Mikulás-formájúvá, majd körbekerppelhető múmiává; hogyan élnek tovább a felhők fölötti hatalmas, havas réten az egykori házi kedvencek úrkutyák és úrcicák képében. Az első novella, mely a *Nagy vonalakban a női szexualitásról* címet viseli, kissé talán erőltetetten feminista kifigurázása a férfi-nő beháborúknak, az erősebb nem örökös jobban-tájékozottságának, amelyből a hölgyek számára nyilvánvalóvá válik, hogy: „Szülni is jobban tud nálad, csak most nem mutatja meg, mert holnap korán kell kelnie” (61). Nem csoda hát, ha a narrátor a lehetőleg piros autóban ülő csupa nagybetűs FÉRFI kérdésére („Rám vársz, cica?”), lassan, magabiztosan csak annyit felel: „Nem. A menopauzámra” (63).

A harmadik fejezet *Pixel* című novellájában fogalmazódik meg a kötet ars poeticája: a narrátor marslakóként igyekszik „figyelni, pontosan megörökíteni minden kicsi részletet [...] ha majd kérdőn fölémhajolnak, akkor visszaadhassak mindent. Sorjában e különös helyszíneket és testeket, mindent, ahogy volt: mint egy talált fényképezőgép” (149). Ehhez szerencsére még megvan benne az a Kis hercegtől kölcsönzött gyermeki kíváncsiság, a szellemes infantilizmus, ami a keresztrejtvény 'a kalap közepe' meghatározásához is inkább a púpot íratná be vele, mintsem a logikátlan és minden kreativitást nélkülöző hárombetűs kombinációt. Igazi „fel nem nőtt felnőttként” kémleli a világot: rácsodálkozik a „kitántorgókra”, azokra a huszonéves fiúkra, akik húsipari szakmunkásként elszegődnek dolgozni tizenöt évre Finnországba; bemutatja egy franciaországi au-pair segélykiáltásként ható talált levelét; és felvillantja a remény mámorát egy életunt családapa előtt, amikor az meghallja fiatalsága egyik állomásának, egy poros határszéli falunak a nevét a rádióban.

A *Sors, nyiss nekem tért* című fejezetben Örkény-árnyjátékokat, egypercesek parafrázisait olvashatjuk, olyan novellákat, amik általános végkövetkeztetése mindössze ennyi: „Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is jól megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem” (153). Ilyen történet az, amelyben egy szimpla ügynek tűnő belső

kéménykárjavításból évekig tartó Canossa-járás lesz. Szerencsére azonban hétköznapi csodákról is megbizonyosodhatunk Tóth Krisztina tollából: a római vak koldus egyszerre visszanyeri szeme világát, amikor segít kihalászni egy gyerek sapkáját a szökőkútból; a térkép, amellyel a zsebében a híres spanyol forradalmár, Juan Mansuelo hősi halált halt, magyarországi múzeumi körútja alatt angyalvérrel itatódik át; de itt van az igazi apa rejtélyes elrepülésének története, ami akár egy Márquez-regénybe is beleillene.

Végül az ötödik, *Hazaviszlek, jó?* címet viselő fejezet tárcáinak öszszekötő szála a szerelem vagy annak hiánya, a szeretkezés, a megcsalás, a féltékenység, az együvé tartozás érzése, kötődjön az akár az ellenkező, illetve az azonos nem tagjaihoz vagy a gyerekkori disznósajthoz, a közös emlékeket felidéző papagájhoz.

A rendkívül találó borítón (Pintér József munkája) tárgyalótermi vitákról szabadult, a legutóbbi divat szerint öltözött, kosztümös nőalak ül egy fehér kanapén Lakáskultúra-díszletek között, fején egy furcsa, fanyarul mosolygó disznómaszkkal. Ahogy Dunajcsik Mátyás írja, „mintha az Ady-mitologéma modern, női változata lenne: a Disznófejű Nagyszszony”.¹ A kép visszaadja a hangulatot, ami olvasás közben eluralkodik az emberen: Mások életében vájkálunk, élvezve Mások hibáit, Mások életének félresiklását, piti hazugságaikat, pedig mindez nem is annyira Másvilág a számunkra, csak a tükörbe kellene néznünk.

A kötet szövegei a vége felé közeledve egyre gyöngébbé válnak, mind gyakrabban érezhetők a tömeggyártásra szánt cikkek automatizmusai, ennek ellenére a szerzőnek sikerül végig jó minőségben, az egyszeri újságvásárló számára is érdekesítően, mégis a posztmodern kánonnak megfelelően elgondolkodtatni, megbotránkoztatni, és – nem utolsósorban – közelebb hozni a nem bölcsész szemináriumokon edződött olvasókat a kortárs irodalomhoz. Megint csak Dunajcsikot idézve, teszi mindezt úgy, hogy „az eleinte üresen kattogó, közhelygyanús első bekezdések után szinte mindig beletalálunk egy remek történetbe: pont mint az életben, ahol még egy kiábrándítóan szürke hétfő reggel is tartogathat meglepetéseket”.

¹ Dunajcsik, Mátyás: Valahol Magyarországon. In: http://www.revizoronline.com/hu/cikk/1904/toth-krisztina-hazaviszlek-jo-tarcanovellak-publicisztikak/?label_id=8&first=0

Reflexiók lik felőli perspektívából

Cserna-Szabó András: *Mérgezett hajtűk*. Magvető, Budapest, 2009

Fehér Opel Corsa ülése masszírozza hátsó fertályunkat, Blumm bácsival ülünk a szerb–magyar határon, barackíz a számban. A napokban végeztem ki a *Mérgezett hajtűket*, szalad ki a barackízű félmondat – felelőtlen kijelentés, jut eszembe azonnal, s próbálok visszaszívni a szavakat, akárha a szakállamba ragadt levestésztát. Felelőtlen kijelentés, hiszen egyáltalán nem tisztáztott, ki kit végzett itt ki, s hogy az irodalom winchesterének melyik felén álltam, amikor az elsült – a tus felől, vagy a lik felől-é...

Semmi kétség nem fér hozzá, aki kézbe veszi a Cserna-Szabó-kötetet, s a legjobb remények szerint beleolvas, illetőleg elolvassa (!), az eltaláltatik az irodalom által, így vagy úgy. Az esszék nyelvezete miatt (is) tán, az irodalomról való beszéd eleddig, mondhatni, szokatlan módja miatt (persze, nem Cserna-Szabó András az egyetlen – a „the-only-one” – aki ezt így megteszi; lásd még Garaczi, *Nevetnek az angyalok*; de inkább ne hasonlítgassunk!). Mert lássuk be, még mindig tanácstalanul és/vagy felhergelten és/vagy megbotránkozva fordítjuk el tekintetünk a könyvtől, ha irodalmi kontextusban paciceruzák, *kétségbeejtően tiszta seggek* vagy éppen pinák egész garmadával találjuk szemben magunkat. S tesszük mindezt azért, mert szentül meg vagyunk róla győződve (valaki szentül meggyőzött bennünket), hogy az irodalomról csakis gátlásoktól terhelten illő beszélni. Pedig legalább olyan gátlástalanul kell tudnunk szólni az irodalomról, amilyen „gátlástalanul” vagyunk képesek olvasni azt! Bár a „vásári beszédnek” a kortárs művészetekben, hogy úgy mondjam, dömpingje van, és sokszor úgy érezzük, hogy a kortárs művészet leginkább azáltal válik a valóság leképezésévé, hogy minél trágárabb nyelvi alakzatokat használ, de ezt a skatulyát, „tokot” (*Tokba bújít Cserna?*) azért mégsem húzhatjuk rá Cserna-Szabó Andrára. Tény azonban, hogy mióta megjelent a kötet –

eltelt néhány hónap, így némileg volt időm megfigyelni a recepció alakulását is –, azt kellett látnom, hogy az „irodalmi prudéria” akadályozni látszik minket abban, hogy egy jót olvassunk. Ilyenkor óhatatlanul eszembe jut Viktor Jerofejev esszéje az orosz magaskultúra és az irodalom kapcsolatáról. Hadd idézzem itt néhány mondatát: „Az intelligencia (úgy is, mint a nemzet agya) általában sose volt képes felfogni, hogy a nő is szeret baszni. Hogy Tatjana Larina élvez? Miket nem mond! Ilyen nincs is!” De van, és lőn, és leend – attól függetlenül, hogy mi macskamód csak kerülgetjük a témát, akárha illatos zabkását! Írónk nem kerülgeti, hanem kanalát csurig megmártja benne, új ízeket (nézőpontokat) a felszínre hozva.

Cserna-Szabó a „könyvzabáló író” attitűdjét engedi magából meglátni esszéiben – a kötet negyvenkét fejezetéből egy igen széles spektrumú kép rajzolódik ki, mely mély világ- és magyar irodalmi ismereteket mutat fel. A szövegekre jellemző, hogy sokszor az „esztétikai mércét” – ha ugyan értelmezhető e fogalom a maga klasszikus értelmében jelen esetben – tudatosan figyelmen kívül hagyja saját olvasatának hű visszaadása céljából. Köztudott, hogy az irodalmat maga az olvasó teljesíti ki, és ő, az *olvasó (és szemlélődő) író*, kiteljesített csehovi, hemingwayi, füsti, hajnóczyi stb. irodalmát kínálja nekünk. Nincsenek iskolás példák, agyonszajkózott irodalomtörténeti utalások, s habár olykor fel is tűnik egy-egy szaktekintély neve (pl. Balassa Péteré több ízben), nem azon okból, mert a szövegnek szüksége lenne tudományos fedezetre.

A kötetben tárgyalt szerzők sok esetben időben, térben, sőt „minőségben” is távol esnek egymástól – igaz, csak rendkívüli óvatossággal használható a minőség kritériuma, mint olyan, mégis észlelhetők a különbségek. Ínyesmester és például Krúdy művészetét illetően –, ám ebben a közegben jól megférnek egymás mellett, mondhatnám, feloldódnak Cserna-Szabó szövegvilágában, akár a Bayer-aszpirin. Jelentős összetartó erőként jelölhetnénk meg, hogy a szerző mintegy az őt érő hatásokra reflektál ezen irodalmi és nem irodalmi példákkal – az egyes szövegek alaphelyzete sokszor egy köznapi szituáció: egy beszélgetés, rádióhallgatás, vagy épp egy könnyed délutáni „agyalás”, gondolkodás. Irodalmi élményt, egy-egy olvasatot hív életre például a lecsó szottyja, egy Duna-parti sörözés, vagy épp egy latrinán eltöltött félóra.

Az esszéikben megjelenő irodalmi alakok sokszor kerülnek olyan szerepkörbe, illetőleg olyan létállapotba, melyek Cserna-Szabó gazdag képzelőerejéről tanúskodnak. Így válik Ottlik Géza angyalspionná (az angyaloknak ír jelentéseket), Sade márki a „bűn apostolává”. Weörest nem e világi „tündérmanó”-nak nevezi, Ibsen pedig két ízben is „plecsnimániás és zsupori zsebtroll”-ként jelenik meg. A magam részéről üdvözöltem ezeket

az eljárásokat, ugyanúgy, ahogyan mnemotechnikai eljárásait is – az egyes esszéiben tárgyalt íróalakokat mintegy barátta avatja, ezzel is közelebb hozva őket, s ezáltal műveiket, az olvasóhoz. Üdvözöltem, mivel jómagam is azon a nézőponton vagyok, hogy az olvasás valahol azt is jelenti, hogy pertut iszunk Jókaiival, Kosztolányival, Szép Ernővel (írásaiban többnyire Mórként, Dezsőként, Ernőként fordulnak elő az említett szerzők, de Borges is csak egyszerűen Jorge).

Azonfelül, hogy ez a könyv valamelyest irodalmi újraolvasó, ugyanakkor – ha szabad ezt írnom –, „társadalmi újraolvasó” is. Szóljon az esszé irodalomról, vagy akár zenéről, a felszín mögött szinte mindig valami mély társadalomkritika húzódik meg, leplezve vagy leplezetlenül. Ez utóbbira az egyik legjobb példa az *Isten nem segít – Kölcsey bukott imája* című szöveg, melyben végigvezeti tekintetünket a magyar nép utolsó két zivatáros századán, mintegy a hibát keresve a „készlékben”: tán a magyarok Istene süket? tán az imában a baj? Kölcsey rosszul imádkozott netán? vagy a nép, az istenadta nép nem tudná, hogy a csoda (akárcsak az irodalom) párbeszéd jellegű, egyszerre isteni és emberi, s már egy, az idegtől megránduló kisujj is elegendő lenne, hogy megmozduljon a védő kar? Azt hiszem, érzékelhető a kérdés jogossága, hovatovább a (kétszáz éve) folyton jelen lévő aktualitása. Eme reflexió nem azért született, hogy állást foglaljon ez ügyben, megírója pusztán exemplumként emeli ki e szöveget a jó példák gazdagon megtöltött kosarából, a *Mérgezett hajtűkből*.

Megemlítendő még, hogy Cserna a *nem irodalmiból* is irodalmat csinál – irodalomná válik Hendrix is, Arild Andersen, a villanyelő is (ő már előbb irodalomná vált a *Pusziboltban*). Még szép – mondhatnánk –, hisz ez a „dolga”: a nyersanyagnak, hogy irodalomná legyen, Csernának, hogy irodalomná tegyen. Épp ezért meglepődtem, mikor egy kritikus mintegy a könyv hibájaként rója fel, hogy a szerző az irodalomtól (látszólag) távol eső témák salakanyagát hinti el irodalmi kontextusban. E bagatell szerény szövegduzzasztója – a mordály lika elől – erre csak annyit mond, tegye, ha jólesik, mert keze alatt az anyag az olvasó számára hasznosan idomul.

Kékítő oldódik az én vizében

Bencsik Orsolya: *Kékítőt old az én vizében. Versek, hosszúversek, prózaversek, e-mailek.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2009

Az elsőkötetes Bencsik Orsolya könyve nem a véletlenszerűen bekerült művek koszorúja, hanem tudatos szerkesztés által alakított kerek egész. Olyan szövegegyüttes, amely olvasói helyzetünket a Plinius által feljegyzett Zeuxisz és Parrhasioszhoz esetéhez fűződő anekdota műalkotás-értelmezéséhez teszik hasonlatossá. A két festő összemérte tudását, hogy kiderüljön, melyikük a valódi művész. Zeuxisz élethűen festett meg szőlőfürtöket, madarak szálltak le, hogy csipegessenek belőle. Majd odaszólt Parrhasiosznak: „Húzd félre a függönyt, hadd lássuk, te mit festettél!” Parrhasiosz alkotása maga a függöny volt, amely által a művészet misztériumát megragadva emelkedett felül a pusztá mimézist követő vetélytársán, akinek alkotása csupán csemege a természetnek, de nem kihívás az embernek. Számunkra is tanulságos a történet, mert hiába is próbálnánk „elrángatni a függönyt” a művekről, azzal magát az alkotást semmisíténnék meg.

A *Kékítőt old az én vizében* címet viselő kötet esetében minden és mindenki a nyelv eszköze, alkalmatosság az elbeszélés elbeszéléséhez. A szövegek nem mutatnak „túl” önmagukon, de még csak logikai kategóriákat sem képeznek, mint jó vagy rossz, csupán megjelenő személyiségükkel meséltetik el a „valóságot”. Az egyén saját közérzetének kormányzója, boldogságának kiaknázása is személyes síkon tűnik alakíthatónak. Élet és halál, pusztulás és virágzás kérdései nyernek kifejtést az egzisztencializmus légkörében, a szövegek kötélrancosként egyensúlyoznak szellem és test között, amely szubsztanciák által az alany a létélményét közvetíti. Az értékek csupán az individuum élményvilágán keresztül nyilvánulhatnak meg, így az örök visszatérés jegyében zárják ki a passzív, determinált, változásra képtelen elemeket. De akkor mégis mi az, amit magunkénak mondhatunk, és határozottan állíthatunk? Beszélhetünk-e emlékekről, élményekről, ta-

pasztaletokról, amelyek ne lennének értékítélettől szennyezettek? Az írás során maga az írás és a művészet funkciója is problémaként merül fel. Kérdések, amelyek nem csak az egyén kérdései, s amelyekre sajátos alternatíváit, élményeit adja válaszul Bencsik Orsolya. A kötetet négy ciklus építi, amelyek az individuuum születésének és formálódásának állomáshelyei. Az öntudatra ébredt *én* nem tétovázik újragondolni a szellemi értékeket, és leszámolni az álerkölcökkel. Ez a szembehelyezkedés segíti előre erkölcs-teremtő útján, amit azonban semmi nem motivál, hogy személyes érdeken túli általános értékke legyen.

A *Csalá(r)dtörténetek* című első ciklusban kerülnek ostromlásra a konvenciók, egy család életének megjelenítésével. E közeg hagyományozó vonása ezúttal nem értékmentő, csupán készségesen elfogadó, kritikai gondolkodást mellőző, ennélfogva mocsárként emészti fel önmagát és környezetét is. A temérdek gyilkolás, ami szövegről szövegre felhalmozódik, mint a libavágás, disznóvágás, az egér elpusztítására tett kísérlet stb. érzékelteti e világ működési mechanizmusát. A családtagok egymással szembeni elvárásai önkorlátozásukat is eredményezi, egymás áldozatai ezek a karakterek, és ha netalán sajnálatot ébresztenek az olvasóban a szituációk vagy alanyaik, empátiánk hamar szertefoszlik cselekvőképtelenségük és belenyugvásuk láttán. Valójában nem ismernek más alternatívát, vagyis nem vágyakoznak, így determinált szerepük nem is hat idegenül. Úgy táplálkoznak e rendszerben, hogy közben nem telítődnek, akkor szabadulnak fel, ha szárnyaik kötve vannak, a sajnálatos női sors elveszíti jelzőjét, az anya „ikon” mivolta, konstans mozdulatlansága nem tűr meg külső okságot. Az elbeszélői én szellemi autonómiáját védelmezve küzd e felemész-tődés ellen, de nem forradalmi harcot vív családjával szemben, hanem saját belső világába való elszigetelődésében leli védelmét. A helyhez, időhöz, szükséglethez kötődő testet ellensúlyozza a szellem, amely mindezek-től független, s amelynek a segítségével képes lehet individualitásának meg-őrzésére. Nem véletlenül azonosítja magát a Gion Nándor regényében szereplő virágos katona képével, aki társadalmi szerepét betölti ugyan, de szellemi énje nem azonosul a rendszerbeli egyénnel. A szülők és nagyszülők környezetre mért oktalan hibáztatásai és ítélkezései elkeserítő mosolyt csálnak az arcra, a szenvedő alany gondolkodását destruktív irány helyett mégis konstruktív irányba motiválja, nyilván ez a mozzanat teszi képessé a család iránti bírálattmentes magatartásra. Az elfogadás és megtagadás kettősségének jegyében viszonyul a rendszer elemeinek kapcsolatához, így hasonlatával szinte törvényszerűséggé emeli kialakulásukat, „mint a kutyák, úgy ragad össze majd egy életre édesanyám édesapámmal, édesapám édesanyámmal” (*Függelék a HC első könyvéhez*, 42).

A retrográd hatások alóli felszabadulása nyitogat meg az elbeszélővel olyan kapukat, amelyek az én-kép kérdéseit tárják fel. Monológyszerűen meditatív a forma és tartalom kapcsolatának kérdéseiről. Az olvasói, írói és elmélkedői élményvilág a hétköznapi helyzetek és helyszínek szerepeltetése nyomán realizálódik. Egészében tekintve belátja, hogy a kozmosz elemei kénytelenek saját formai sajátosságukat felvenni, még ha ez határaik megrajzolását jelenti is. A másságot vágyó ember mégis törekszik gátjainak áttörésére, s a képzelet, valamint az alternatívákat befogadni képes gondolkodás eszközül szolgál céljának elérésében. Ez a lehetőség bontakozik ki a *Csalá(r)dtörténeteket* követő *A szöveg öröme* című ciklusban. Ahogyan a cím is utal rá, a szöveg örömeit s egyúttal problémáit éli meg az önelbeszélő, nem mellőzve az írás művészetének kérdéseit sem. A gyökerektől indul, s a gondolkodás, a tudatosítás, a felismerés folyamatát szövegeti az Aaron Blumm szövegeire utaló zsákutca-metafora felhasználásával. A lét periodizálása ez, pontokra bontás, amelyek látszólag elhatárolódnak egymástól, de valójában kontinuitásban érvényesítik a másságok egységét. Az új, ami ismeretlen vonatkozása miatt egyszerre vonzza és taszítja a befogadót, a zsákutca-ba való bemenetellel formálódik élménnyé, s a visszajövetel értékelő és tudatosító eljárása során tapasztalattá lesz. Erre a sémára alapoz az alkotás feldolgozásának folyamata, amit esetünkben az írás, az olvasás és a testiség élményének hármassága szentesít. A testi és szellemi ábrázolás közti határok fellazulnak, a könyv és az én viszonyának, színeinek, fizikai minőségének megrajzolása nemcsak esztétikai hatását kelti ember és könyv kapcsolatának, hanem az elbeszélő élményeinek megtestesülését is létrehozza. Nem szétválasztja, hanem egységesíti a nyelvi jel által fedett jelentéseket, így szubsztanciálja a könyvnek nemcsak a szín, a lap, a súly, hanem a hozzákapcsolódó élményvilág is. Differenciálódik a kötött nyelvi elemekkel kifejezhető formai hasonlóság a tartalomtól, ahogyan arra az Esterházy–Szeneteleky-reláció rámutat. Nevük/a nevek fonémaegyezései, a bizonyos mértékig azonos nyelvi elemekkel kifejezett nyelvi kódok eltérő megfejtést hordoznak. Átértékelődik a mozgás fogalma annak függvényében, hogy az éppen könyvvel vagy könyvben megy végbe. A könyvvel tett séta, mint helyváltogatás (fizikai) és a könyvben olvasás, mint mozduatlan (szellemi) mozgás. A sok viszontagság és látszólag egymást kizáró jelenségek „kibékítése” után veti bele magát a beszélő a művészet nem kis fejtörést okozó problémakörébe. Miként is nyilvánuljon meg művészet, s mit szolgáljon, ha egyáltalán szolgálatot teljesít? Nem más, mint egy színművet választ helyszínül, ahol a közönséget és a színészeket ugyanazon karakterek testesítik meg. Az alany maga is részese a darabnak, és ez az összetett helyzet nem marad közvetítésen kívül. A színház és re-

ális világ közötti függöny egyben határ és kapocs, a művészet mégis az a „hely”, ahol a teher és felelősség lekerül a befogadó személyéről. És mi hiszünk a műben, mert hogyan ne, elbeszélünk mégis megvallja a meggyőző és zsarnoki irodalomtól való félelmét is, ami észrevétlenül emeli fel falait olvasója köré, nem hagyva lehetőséget az elgondolásnak. És akkor mi a megfelelő recept egy alternatívákat kínáló irodalom létrehozásához? Hogyan lehetséges illúzióval kiröhögni a valóságot, ahogyan azt a színház teszi? A mű mint termék egyéni vonatkozásában képes-e nyomot hagyni? Vagy csupán tudomásul kell venni, hogy egyazon gondolat cseng vissza minden műben? Alanyunk az azonosulási pontoknak ad hangot, érzékeltetve, hogy ez a kleptomániának nevezett műgyűjtés az én részecskéinek alkotássá szövése. Egy dolog biztos, azt az a kétsoros alkotás mondja ki, amely formailag a kötet mottójaként is értelmezhető:

„ha nyelvtelen a nyelv

akkor világod is világtalan” (*Wittgenstein kontra Tandori*, 61).

Empirista módjára szólal meg a beszélő a *Nem jó nem öltetni tetet* ciklus műveiben, ahol az erotika magaslatait tetőzi be. Voltaképpen erre az empirizmusra is ráhullanak az álom és abszurdum fátylai, így eléggé definiálatlan a létélmény: álmok és ébredések közti állapotokban teremődik meg a fájdalom, a lét üdvözítőjének képét öltve. Meg nem szűnő szenvedés visz az üdvözítő művészet felé, amihez nem kevésbé meghökkentő hasonlatot használ, mint a vérben tocsogó balerináét. Gyötrődések, amelyek az elbeszélő személyes harcaiként jelennek meg, akit a folyamatos kétségek taszítanak a bizonytalanság szakadékába. Egy-egy önállóan nevezhető alkotása után megkérdőjelezi az írói eszközöket, célokat és egy olvasmányélményben bújjik meg, hogy biztonságérzetét valamelyest megerősítse. A fájdalommal vívott harc után a kötet talán legerősebb erotikus verse szólal meg *Fehérre meszelve* címmel, ahol a maga közvetlen közvettségében teszi érzékeltté azonosulását. Ez a fajta azonosulás nem öncélú közönsülés, hanem két test egyesülése az egyazon élvezet jegyében. Ezek a kitérők mégsem óvják meg saját vívódó *alter egójától* az én-t, és egyre kétségbeesettebben vesztegel a rengeteg útvesztőjében. Véges-végtelen, általános-egy, mélység-felszín, minden-semmi örvényében sodródik, szinte már elvészni látjuk, mert hirtelen segélykiáltást hallunk. A kötetből először kiszól, s azt mondja: *kedves olvasó*. Ebben a *k. olvasó*ban, mintha megértésért esdekelne. Megértésért a választott írásmódot illetően, és megértésért a nehézséget illetően, ami feladatával jár. Ebben az egy szövegben (*Sok jövés-menés írás megint menés hangtalanul*, 76) nem kevesebbszer, mint háromszor szólítja meg az olvasót, remegő hangon követel magának bizalmat, menti fel magát bármiféle meggyőzőési szándék alól. A félelem rém formáját ölti („és

jött a rém”), amely a nap bármely periódusában megjelenhet az ismeretlen szorongató érzésével a tarsolyában. A rém árnyékként követi, mint az örök emberi kíváncsiság, ami az ismeretlen feltérképezésére invitál. Ihlet, izgalom, félelem, vágy és a bizonytalanság szólaltatják meg az alkotást.

A bizonytalanság külön ciklust alakít maga köré *Egy bizonytalan lady e-mailjeiből* címmel. Az identitás ki van szolgáltatva az érzékszervek világ-befogadási módozatának, ami ellehetetleníti a tényszerűsítés általánosító gesztusát. Nyilván ezen aggodalma sodorja a magyarázkodás partjaira, ahol a másság folyamatos „zárójelezése” egy határozott író megnyilvánulásait korlátozza. Egy-egy történés, emlék, élmény megközelítése az egyén látószögén keresztül többszörösen átértelmeződik, ezért saját helyzetünk felülbírálása folytonos nehézségekbe ütközik. Mások ítélszék elé való állítása tartalmazhat-e reális vonásokat? Felruházható-e egyáltalán bármi is reális jegyekkel? Az írás megkerülheti-e saját rögzítő vonásait? Honnan tudhatjuk, a másik számára mi a fontos? S így garantálható-e a másik érdeklődésének felkeltése? Kérdések tömkelege az énhez és hozzánk, a megoldás pedig ott áll függöny képében, ami önmagában alkotja a véges-végtelet. A beszélő szándéka megszabadítani magát a múlt képeitől, de úgy, hogy azok tovább éljenek a körforgásban mások által, máshol, másképpen. Nem az írásban magában kételkedik, hanem a hogyanjában. Az önbizalomhiány azonban megkérdőjelezi az írói szándékot, hiszen hogyan is lehetnének a közönség szemébe nem néző, az orra alá beszélő szónoknak, aki saját magában sem hisz? A meggyőzést határozottan elutasító egyén végül éppen arról győzköd, hogy nem akar meggyőzni. Mentsvára az önkielégítés, ami egyúttal önmegerősítés is monologizálás útján, amiért az olvasó persze szemlélődő módjára kívül marad, de a potenciális szellemet érzékelve mégsem lehet közömbös. A nagymértékű tudatosság és az intellektuális légkör határolja el a saját maga által is mélyen elítélt fecsegő irodalomtól, ami elsősorban a már emlegetett tudatos mű- és kötetyszerkesztésben mutatkozik meg, de hangsúlyozódik az intertextualitás jelenlétében is, ami ugye olvasottságra utal. A beépített szövegek az író inspirálói, amelyek teret, eszközt nyújtanak az önkifejezéshez, de túlmutatás, gondolati csomózás nem születik. Bencsik Orsolya műfajteremtő ambíciója egészen leleményes szövegeket komponál. A hétköznapi nyelvezet az összecsengés zuhatagában hozza létre egészen sajátos fölfogását a vers műfajának, ami ránézésre többnyire prózai alkotást jelez, valójában azonban a líra és próza közötti határ öntörvényű áthágását követhetjük figyelemmel. A szerző a versek, hosszúversek, prózaversek, e-mailek meghatározással él. A kötet a zárlati pozícióba helyezett e-maileket önreflexív funkciókkal ruhazza fel. Az addig folytatott fejtegető, bogozó, megoldani vágyó írói eljárást kérdő-

jelezi meg önmagának címzett levelek útján, amelyekben nem titkolt szándékait tárja fel írói célkitűzéseiről, válaszul várva az olvasói véleményt, ami természetesen nem érkezhets meg közvetlen úton. Az írói pálya indulását tekintve úgy is megállja helyét a kötet, mint jövőrenyílás, tanúsítsa ezt egy szövegrész, amely előrevetíti egy örökmozgó szellem ars poeticáját: „Nem tisztára akarja mosni magát előtte vagy önmaga előtt, hanem kimosni magából mindent, mint a szennyest, hogy utána újra tisztán, illatosan (talán még vasaltan is) lógjon egy szekrényben. Annak tudatában lógjon, hogy nemsokára egy finom kéz kiemeli, leveszi a vállfáról, és magára ölti” (*Mail arról, hogy néha a mosás sem segít*, 85).

Gondolatok Balázs Attila Új(vidék-)regényéről¹ egynéhány apropó kapcsán

Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél vagy a világ kicsiben.*

Palatinus, Budapest, 2008

Szeretjük az apropókat. Igazán sikerülten apropózni azonban nem lehet csak úgy (bele a süket- és vakvilágba). Az apropózás komoly hivatás. Bizonyosan. Hogy milyen apropóból lehet írni Balázs Attila könyvéről? Elég okot szolgáltat a pozitív kritikai visszhang? Vagy a Rotary Irodalmi Díjért való versengése révén? (Apró kitérő: Balázs Attila Boldizsár Ildikóval és Darvasi Lászlóval küzdött a végső fordulóban a díjért. Utóbbi nyert. Gratulálunk neki!) Vagy talán az, hogy tavaly decemberében megkapta a Füst Milándíjat (csak úgy mellékesen)? Esetleg a könyvesblog által, az utóbbi évtized legjobb ötven könyvét tartalmazó listán kapott huszonkettedik helye okán?² (Első a *Harmonia caelestis*. Ki gondolta volna?) Vagy „csupán” az író személye és regényének tárgya késztet minket megszólalásra? Válasz: mindezek egyben, ilyen sorrendben, vagy ízlés szerint, akár megfordítva is.

Balázs Attila új regénye a *Kinek Észak, kinek Dél* címet viseli. A mű három nagy fejezetből áll: *Duna partján Gibraltár*, *Duna partján Athén* és *Boldogok hajója*. A Duna-parti Athén (nem lesz megdöbbentő erejű a leleplezés) Újvidék városa. A Duna partján álló Gibraltár pedig Pétervárad. A boldogok hajója Gibraltár és Újvidék között hánykolódik a Duna szürke fodrain (költőien mondva). Az első két rész a két város (illetve Pétervárad esetében főként a vár) történetét dolgozza fel a római kortól a második világháborúig. Számptalan formában, sokszor ellentmondásba bocsátkozva mondja fel többször is újra ezt a nagy történelmi időszakot az elbeszélő. A harmadik (mert három a...) a második világháborútól Jugoszlávia felbom-

¹ Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. Palatinus, Budapest, 2008

² A lista: http://konyves.blog.hu/2010/01/28/az_evtized_konyvei_21_30

lásán át, egészen a kétezres évekig terjedő időintervallumot öleli fel. Ácsolt ladik ez a *Boldogok hajója*, nem más, mint Jugoszlávia, melynek széthullása egy illúzió pusztulása is volt. E miatt az illúzióvesztés miatt lesz a harmadik fejezet a veszteségek történetévé, egy veszteséglistává. Hasonló listán Balázs Attila is szerepel: „De közzétesszük irodalmi »veszteséglistánkat«: Svédországban él Domonkos István; Németországba költözött Ács Károly... Magyarországon él: Apró István, Balázs Attila...” (348).

Hosszan folytatódik a szépen ábécérendbe szedett lista Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom története* című könyvében. Az 1998. október 1-jén lezárt kézirat Balázs Attiláról szóló fejezete így zárul: „Újabb művei Magyarországon jelennek meg, ahol él.”³

Mintha azt állítanánk, hogy Balázs Attila újabb művei, még ha jugoszláv, illetve vajdasági témájúak is, ki vannak zárva abból a szövegtörzsből, melyet vajdasági magyar irodalomnak nevezünk. Természetesen ezt így kijelenteni botorság volna. Bátorkodunk az ellenkezőjét leírni: Balázs Attila újabb művei (az itt tárgyalt hatványozottan) beletartoznak a vajdasági (jugoszláviai) magyar irodalomba. A jelenleg Budapesten élő író útja Újvidékről és Péterváradról, a Duna két partján fekvő, iker helyzetű városokból egy szintén a Dunát közrefogva épült ikervárosba vezetett, Budapestre. Elszakadni mégsem tudott. Mégsem akart. A Király utca után ismét hazatér, az egykori Jugoszláviába, a Vajdaságba, a Telepre.

Újvidék és a Vajdaság, ahogyan a könyv fülszövege fogalmaz: „Budapestről nézve szívmengető dél”, de nemcsak dél, hanem vidék is (tudható: minden út Pestre vezet meg Rómába, de New Yorkba még több). A történet egy kiterjedt földrajzi térben játszódik, Amerikától Budapestig, Szarajevótól Újvidékig. Az alcím *vagy a világ kicsiben* a valós világ leképzésére, illetve leképzésének vágyára mutat. Méretarányosan csökken a regény világa az „eredetihez” képest, de teljességéből és tágasságából nem sokat veszít. Nem lett kicsi ez a világ, hanem ez (majdnem) a világ és maga a könyv sem tekinthető kicsinek az impozánsnak is mondható 557 oldalával.

A *Kinek Észak, kinek Dél* cím értelmezhető a szöveg narrátorának életútja felől, amely jól kiolvasható a regényből. Újvidékről Budapestre vezet ez az út (is). Ugyanakkor a narrátor nincs pozicionálva, és ez izgalmassá teszi a szöveget. Az elbeszélő többször a történet főszereplőjévé lép elő, és hogy élettörténetét elmondhassa, az elbeszélő is első személybe vált, a szövegben amúgy uralkodó harmadik személyű elbeszélésből. A harmadik fejezet az elbeszélő életének több fontos állomását is felidézi. Kistörténelem ez a „nagy” történelem sodrásában.

³ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007. 253.

„Megj.: szerény krónikásunk – alkalmi riporterük, kitartó tudósítójuk, disszidens írójuk és dezertőr katonájuk – háttérben csordogáló életcsekéje ott maradt abban, hogy...” (496).

„Szerény krónikásuk, B. A., vagyis én: egy kicsit kitérnék itt még saját magamra, ha megengedik” (534).

Ha a textus egészére nem is terjeszthető ki, mindenképpen felmerül a harmadik fejezet olvashatósága az önéletrajzi regény alakzata felől. Ki is lehet ez az elbeszélő, aki bitorolja a B. A. monogramot, „nyúltörténeti regényt” írt, kiterjedt vajdasági rokonsággal bír, dolgozott az Újvidéki Rádióban, munkatársa volt az *Új Szimposion*nak (soroljam még)? Balázs Attila és narrátorának életrajza nagy pontossággal megfeleltethető egymással. Olyan illedelmesen szövi bele a maga életét a szövegbe Balázs Attila, hogy a befogadó nem is akar vele ellenkezni (pedig mondhatná: írd ki magad innen), sőt elfogadja az író Balázs Attila szövegbe lépését, hiszen ezzel a történet „hiteles” lesz, közvetlenül az a személy mondja el, aki tanúként jelen volt, nem pedig másodlagos forrásokra, mások elbeszélésére hagyatkozik. Fontos momentum ez ebben a műben, ahol oly fontosak a források, és számtalanszor megkérdőjeleződik azok hitelessége, vagy a történelmi igazság léte. Csak egy példa rá: „Tény kontra tény, egyikük áltény, amennyiben nem hiszünk a párhuzamos, esetleg réteges, netán kevert valóságban; a történelemben mint cigány népmesében” (279).

A könyv gerince a címben felkínált lehetőséget tükörként adja vissza: Balázs Attila és művének címe tükörpozícióban állnak egymással, a tükörben viszont nem mindig azt látjuk, amit szeretnénk. Sőt. Mindannyian mást pillantunk meg benne, így a könyvben is minden olvasó más-más módon láthatja viszont saját magát és a történelmet. Mert a történelem benne van a regényben, metaszinten és az elbeszélés tárgyaként is.

A regény műfajának meghatározásában segítségünkre siet az elbeszélő (vagy éppen hátráltat benne?), mikor „Regényes történelemlétkönyvünk”, „tényes-mesés krónikánk”-ként nevezi meg a művet. Forrásai között humanisták, a költői képzelet, mesék, mítoszok, történelmi „tények”, valódi és kitalált krónikások művei, kisnyugdíjasok vallomásai, internetes oldalak, a wikipédia stb. találhatóak. A legtöbb történetet legalább két-három forrásból és nézőpontok szerint is élénk tárja narrátorunk. Azt, hogy melyik az „igaz”, rábízza az olvasóra, mivel benne nincs meg a vágy az „igaz” történelem megismerésére. Ezen már túllépett. „Aztán meg hogy milyen viszonyban áll amúgy a szépíró a történésszel? Közlebbiben, mint gondolnánk” (279).

Felismeri történelem és szépirodalom konstruktív és fikciós voltát. Irodalomnak és történetírásnak közösek a céljai, közösek az eszközei: „En-

nélfogva a történész elsőrendű dolga az tehát, hogy megfelelő jelentéssel lássa el a múlt általa vizsgált tartományát” – írja Gyáni Gábor.⁴ A jelentésképzés mozzanata az irodalmi művekben is hangsúlyos, ezáltal irodalom és történelem édestestvérek. Felismeri Balázs Attila, hogy a történelemtől egyetlen módon, az irodalom felől lehetséges beszélni. Jól látható ez a felfogás az utóbbi másfél évtized történelmi regényeinek beszédmódjaiban, amelyek sorába a tárgyalt szöveg is beleillik. Nem hatja át olyan mértékben a fantasztikum és a vulgáris beszédmód, mint például a *Könyvmutatványosokat*, de a történelem fragmentáltsága és tényszerűségének megkérdőjelezése rokonítja őket. Elsősorban történelmi regény tehát, méghozzá a nagy volumenű (mondhatni a széles horizontú) történelmi regények sorába tartozik.

Elbeszélőnk, aki változatos módokon értesül a történésekről, reflektál is az elbeszélés folyamatára, miközben dialogizál az olvasóval is: „Persze, ha most valamiféle töredelmes vallomást tennék egyes szám első személyben – egyszerűen tépje ki a maga könyvéből mindenki, akit zavar e direktség...” (97).

„könyvünk, illetve az Önök kedves könyvének sajátos szempontjából ő itt még néhány mondatot biztosan megér” (146).

A már sokat tárgyalt harmadik fejezet narrációja az önéletrajzi mozzanatokon túl is eltér az azt megelőző részekétől. Az elbeszélő belefeledkezik a közelmúltba, távlata leszűkül, az addig oly jellemző anticipációk, allúziók megfogyatkoznak. A történelmi adatok mellé bekerülnek az életrajzi mozzanatok: a történelem egyénivé, egyénileg átéltté változik.

A regény több krónikása és hőse is elhagyja szülőföldjét valamilyen oknál fogva (háború, üldöztetés, szerelem, jobb élet csalfa reménye), többek az Újvilág felé igyekeznek, és ott (főként a negyvennyolcasok) az amerikai polgárháborúban harcba szállnak, főleg Észak oldalán (kinek Észak ugye, kinek pedig Dél). Mások is keresik szerencséjüket, új hazát alapítanak (Új Buda néven), vagy egyszerűen sodródnak. Szétszéledtek többfelé, egyedül az indiánok közé nem ment senki, hiszen azt veszett ügynek tekintették (az hogy senki, enyhe túlzás, egy-két csodabogár oda is eljut). Érdekes mégis, hogy éppen az indiánok kerülnek terítékre – és most engedtessek meg nekünk, hogy egy újabb kitérőt tegyünk –, hisz a vajdasági irodalomban létezik egy parabolikus mű, Varga Zoltán *Indiánregénye*⁵, melyben egy indián törzs végzetén keresztül ismerhetünk rá a kisebbségi (vajdasági magyar) létre. Veszett ügy lenne a miénk is? Kitérő vége.

⁴ Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. *Híd*, 2006. 9. 3.

⁵ Varga Zoltán: *Indiánregény*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992

Sok hősét követi ezekre a távoli vidékekre (Északra és Délre is) „szerény krónikásuk”, persze egyesek nem ilyen szerencsések: Ljuben Karavelov bolgár író, aki miután Pestről távozott, azzal együtt a textusból is eltűnt (ismerős ez a drasztikus elvágása egy életútnak?).

Balázs Attila regénye pozitív kritikai fogadtatásra talált. Kedvesen csak jót és szépet emeltek ki tőle. Óriásplakáton hirdetnék⁶, „megindító, nagyon remek könyv”⁷, mondják róla. Ebből az következik: ♥kritikus♥*Kinek Észak, kinek Dél.*

Nem szeretnénk az ördög ügyvédjét játszani (nem is fogjuk). Azonban néhány kérdés mégis megfogalmazódik bennünk a befogadás lehetőségét illetően. Terjedelmes regényről van szó, mely Balázs Attila életművében is nagyinak (méretesnek, behemótnak) számít, ő maga a „Könyveim könyvének” nevezi. Ez a „szent szöveg” azonban igencsak próbára teszi az olvasó erejét. Barokkos mondatai, jelzőhalmozásai az olvasást gyakran nehezítik. Természetesen nem ezek a mozzanatok húzzák a legmagasabb falat befogadó és szöveg közé, mivel nem is egységes a regény szövete ilyen szempontból. Egy érdekes probléma (probléma?) ered azonban a szöveg sajátos világából. Rendelkeznek-e a magyarországi (vagy más országokban élő) olvasók azokkal a kulturális kódokkal, melyekkel mi (vajdasági olvasók) és az elbeszélő? Csak a praktikum felől közelítve: ismerik-e a szerb ábécét, olvashatók-e számukra azok a nevek, melyek csak szerbül jelennek meg? Ugyanis sok név szerb helyesírással, bár a latin ábécé szerint íródik (ezzel szemben jelen vannak az általánosan használt „túlfordítások” is, mint például Csarnojevics Arzéné). Vajon a turbofolk, srpkinja és hasonló fogalmak jelentése ismert-e a befogadók számára, és ha nem, az mennyiben ront a befogadás „eredményességén”? Esetleg mégsem lenne felesleges elkészíteni azt a bizonyos vajdasági szótárt (amely szótárról szóló disputa már messze nem e szöveg hatásköre)?

Reméljük, aggodalmunk (aggályoskodásunk?) felesleges, és mindössze téves kép él bennünk a világról, a befogadóról, a kultúrák határaitól (vagyis hát) határtalanságáról.

⁶ M. Nagy Miklós: Óriásplakát helyett. *Jelenkor*, 2009. 52. évf. 3., 341.

⁷ Csuha István: Haza a mélyben. *Élet és Irodalom*, 2009. január 23. 27.

Jó estét, mámor, jó estét, szellemem!

Neszlár Sándor: *Inter Presszó. Fiatal Írók Szövetsége*, Budapest, 2009

Neszlár Sándor legújabb kötetét így jellemezném röviden: intersticiálisan elhelyezkedő presszókbán, különböző intervallumokban, interrupciókkal teletűzdelt intermezzók interpretálása, azaz információk az internről.

[...]

De lehet, hogy a leghitelesebb véleményt a szerzőtől kölcsönözhetnénk: „A fiatalember krákgova mondja, hogy szerinte az életről... Több rövid történetből áll. Némelyik lapos, van, amelyiket alig lehet érteni. A hangulata az, ami leginkább megfogta. Bár szinte tele van idegesítő dolgokkal. Állandóan vonattal utaznak, közben mindig álmodnak és félnek. És folyton rágyújtanak, vagy a tükörben nézik magukat” (105).

[...]

Inter Presszó

Ez a cím. Inter közötti, közben, közbeni. Presszó közben, között? Valahol. Néha ott. Benn. Miben lehet még közben lenni, benne lenni? Az életben, az álomban, az emlékben, történetben, jelenben, múltban, nőben, közzjátékban, intermezzóban!

[...]

Tény, hogy a tizenegy novella, fejezet, intermezzo, nevezze, ki hogyan akarja, részei egy szétrobbantott szüzsének, és az ismétlődő elemeken kívül az összetartó erőt a mű sajátos hangulata biztosítja. Az álom, az emlékezés, a mámoros pillanatok és az éber állapotok váltakozása, de olyan mértékben, hogy az átmenetek között nem igazán van éles határ, vagyis nem minden esetben. Nem jelenteném ki határozottan, hogy egy novelláskötetről van szó, mert nem különálló történetek, hanem részei egy egésznek, amelyek viszont a regény műfajától is távolságot tartanak. A szétesett mű újfajta olvasást, olvasatot is igényel. El is hangzik a könyvben

egy nagyon frappáns kijelentés, mint az író elszórt morzsája, egy könyv címe-ként, de viszont a mű kapcsán nem elhanyagolható véleményként: „Az olvasó halála” (63).

Közjátékok az életből. Közjátékok az emlékezetben. Variációk egy életre, egy kapcsolatra, egy könyvre.

Minden embernek van személyes emlékkönyve, emlékei, „vendégekönyve”. Emlékei magáról, másokról, történetek, kocsnék, városok, arcok, utcák stb. Személyes enciklopédia.

[...]

„... miért jut eszünkbe valami...” (16).

Mindegyik történet más és más, de mindegyik emlék vagy az emlék emlékezte. Az élet nem más, mint állandó emlékezés az élet különféle állomásaira.

[...]

„Azon gondolkodni, hogy mért jut eszünkbe valami, tűnődött, néha izgalmasabb, mint magára az eseményre gondolni” (16). Visszaemlékezés, asszociációs játék. Mint Krúdy *Szindbád*-ja, mindig nőügy, emlékezés, utazás és főleg utazás az emlékek tengerében. A reális elemek, emlékek átlépnek egy új, egy más dimenzióba, kiszolgáltatottak lettek már a képzeteknek, a tudatalattinak, az álomnak, szabadon felhasználható nyersanyaggá váltak. Történetdarabok, montázs. Idő, kavalkád. A hierarchia eltűnik a szerkezetből. Nincs történet, csak az elmesélése van.

[...]

„Részletek jutottak eszembe az életemről, dühített, hogy összetöredezik a jelenemet. Szeretne egy napon úgy ébredni, hogy semmire sem emlékezik. Hogy nincs múltam” (29).

Emlékezés: néha eszünkbe juthat egy történet olyan eleme, amire általában nem emlékezünk vagy sokszor eszünkbe juthat ugyanaz a történet, de mindig máshogy. Néha hosszabban tűnődünk el rajta, van, hogy csak pár percet. Az emlék mindig más, sohasem ugyanaz. Minden emlék több vagy kevesebb, mint a történet vagy az előző emlékek ugyanarról a történetről.

Úgy lennének a kis butád! A narrátor sokszor szeretné törölni az emlékeit, mert mindig csak irányítanak bennünket, mindig gondolni kell rájuk, jó volna, ha emléknélküliek lennének. Mámor, kocsma, ivás egyenlő a felejtés vágyával, a felejtésre készülődéssel. Ezzel szemben áll az, hogy mindennap felírja a tenyerére a nevét, nehogy álmában elfelejtse!

Erről a műről ki lehet egyáltalán jelenteni valami konkrétat? A hangulata? Á, nem! Mivel hogy tök jó meg minden, magával ragad, lenyűgöző, bravúros, de azért néha legszívesebben kidobnám a vonat-

ból! Nem sok könyvvel voltam így, talán E. T. A. Hoffmann *Az arany virágcserep* című művével. A két alkotást más is összefűzi, mindkettő rendelkezik mesével, csodával, ragyog bennük a smaragd az álmok labirintusában!

Álom, kulcsfontosságú szereplő a mű értelmezésekor, a megértésben, hogy tudjuk hová rakni. Mondhatjuk, hogy egy utazás széttördelevé az álombejátszásokkal, az emlékezéssel vagy az álom szétrombolása ébredési fázisokkal, teljesen mindegy, nem beskatulyázható ilyen egyszerűen!

Ugrál az időben, inkább a múlt, a jelenben alig van, az csak összefűző kapocsként szolgál.

Nem lehet egyértelműségről beszélni a mű kapcsán, inkább egyre fokozódó kuszaságról, szerepek felcseréléséről, nem tudni, ki kicsoda, mikor melyik szereplő, az sem egyértelmű néha, hogy ki beszél, sőt a párbeszéd határai is elmosódnak, elgondolkodtató az a tény is, hogy van-e minden esetben társ a (pár)beszédben. Az *Inter Presszó* címet viselő darabban az énekesnő és a főszereplő beszélgetése szabdalja a tudatfolyamot, az emlékezést és az emlékek mesélését. De összekuszálódik, hogy ki beszél és ki az, aki válaszol. Nem tudni, hogy ki ír kinek a tenyerébe. Nem rendes párbeszéd ez, csak annak tűnik. Olyan párbeszéd, ami egy álomban felvillanhat! Foszlányok, amelyek szabdalják az emléket, mivel az emlékezés soha nem folyamatos, mindig megszakításos!

Folytatódnak a történetek, mintha visszatérő álmok lennének.

„... van-e olyan szó, amely az álomtalan alvást fejezi ki...” (55).

[...]

Minden városban, faluban van kocsmá. Ott mindent meg lehet tudni, el lehet szállni, és összekuszálódhat a valóság és az álom, az abnormális, sőt a mesébe illő elemek, események is beszövedhetnek a történetbe két hányás között. Kocsmá egyenlő állatkert, minden megtörténhet bennük! Egy mikrovilág. Mámor, delírium, szabadon csapongó gondolatok.

[...]

Laza szállal, de valamennyi novellában megjelennek azonos személyek, motívumok, cselekedetek:

Inter

az énekesnő

Van den Budenmayer

vonat

nők

rossz idő

ablak

füledt levegő szemben a frissel (mint álomból ébredés, friss levegő szimbolizálhatja az ébredést)

eső
séta
kocsmá
utca
város
futás (legtöbbször természetesen vonatra, de van, hogy az életéért)
szomjúság
tükör, tükörkép, öregedés
álmatlanság
a szereplő sokszor sír
a nő hány
vonatállomás
váróterem
ölelkezés a fánál
alvás
zene
elesik
találkozások
várakozás
szobor
[...]

Nevek helyett csak nagy kezdőbetűk, de vannak kivételek is, pl.: Van den Budenmayer, Adél. A felbukkanó nevek olykor lefokozódnak. N., S. vagy egyben is N.S., ők a főszereplők, de mégsem. A nevek is, ahogyan a szerepek, cserélődnek. Felbukkannak és valahol egy hatodik hegyen újjá egyesülnek. Torzul a név, a szerep, az identitás és végül a mű is. A „Főhős” más és más szerepekben tündököl, így kívülről is szemlélheti előbbi pozícióját, szerepét. Rejtőzködő én, több fókusza van, a narrátor látószöge változó. Omnipotens narrátor, az ő élete előtti eseményeket is leírja.

[...]

„Mindig is szeretted az utazást. A sehol sem levést” (102).

Családi tűzhely kint a mezőn, hegyen, nem a családi házban, nem sok jelenet játszódik ott. Módosul az otthon, a családi harmónia, az otthon melege, kihelyeződik a nagyvilágba, valahova. Úgy is felfoghatjuk, hogy bárhol megteremtődhet a családi tűzhely. Valaki visszatér, valaki menni készül, valaki marad, tehát valahol útközben, valahol az élet valamely állomásán.

[...]

Néha úgy vált bekezdést, hogy a mondat ott folytatódik a másik bekezdésben.

Ez a kuszaság az egész könyvön végigvonul. A fejezetekben a számokkal elválasztott alfejezetek nem sorrendben követik egymást, egy mondaton belül átvált a beszéd egyes szám első személyből egyes szám harmadikba. A végén nem tudni, hogy magáról ír vagy a másik személy is ő? Megnyugodhatunk, a másik szereplő is ő, nincs másik szereplő, egy személy van, no, ez erős túlzás, de szóval más perspektívából láttatja a szerző állandóan ugyanazokat az eseményeket, emlékeket. Kívülről látja magát a szereplő, elveszik, az egyén szellem lesz, lebeg élet és halál között például a *Homokóra* című részben. Idézem: „N.S. már három napja feküdt holtan, amikor felült, nekidőlt a szekrény ajtajának...” (63). Az ilyen és az ehhez hasonló részeknél dobom el az agyam. Az egyik novellában szereplő ismeretlen egy másik novellában ismerősként szerepel ugyanabban a történetben, ugyanabban a cselekedetsorozatban. Egy történet több szemszögből, más megvilágításból. Egyre több minden derül ki a könyv végére, rakódnak helyükre a kockák, áll össze a mű. Többször előbukkanó történetek! Vagy! Lehet, hogy csak egy történet van? Tágítja csak a történet szálait. Körköröség. Minden történet egy nőügy.

A *Váróterem* című novellában egy üres sorral vannak elválasztva a bekezdések. Egyikben a nő, a másik részben pedig a beszélő élményei jelennek meg. Váltakoznak, de mégis, mintha ugyanarról vagy két nagyon hasonló emberről lenne szó. Egybe is olvad a történetük, amikor találkoznak. Két ember folytonos élete együtt és külön is. Se veled, se nélküled. Folyton elválnak, de a magány és az egymás utáni ösztönszerű vágy mindig összemossa őket. Két száguldozó szakasz több metszésponttal, de sosem párhuzamosan. Széttöredezett életek. Héja-nász az avaron. A testi szerelem is lényeges elem. Vágy és félelem. Őszinte vallomások és pornográfia. Érettség és kéjvágy.

Szerelmes vallomások, de úgy, mint a mű egésze, ez is kusza, bonyolult, ám összességében lenyűgöző, van valami rejtett bája, hangulata e szerelemnek. A szeretett nő is több szerepben tündököl, több részben is szerepel. A nő a vonaton, az énekesnő, a nő, akivel fut a vonat után, S., útitárs, a halott nő stb.

A könyv végét a *Szobor* című novella zárja, mely egy halltánchoz, karneválhoz hasonlít. Színházban gyűlnek össze a mű szereplői, de semmi sem tisztázódik le, és a novella sem lezár. Az utolsó mondat nem ponttal, hanem vesszővel „zárul”. Itt bejön az újraolvasás kényszere. „Kezdem mesélősen,” (115)

Szeretettel meghívjuk a *Kör vagy ellipszis? Szó- és fotomanipuláció* című irodalmi estre, amelyen a Híd folyóirat fiatal alkotói mutatkoznak be.

Pénteken, 2010. március 5-én

16.15-kor a Zentai Alkotóházban:

„*Moments, when...*”

Kabách Edina kiállítása.

A tárlatot megnyitja

Drozdik-Popović Teodóra.

17.00-kor a zentai Gimnázium

dísztermében:

Irodalmi est a Híd folyóirat

fiatal szerzőivel. Közreműködők:

Aaron Blumm, Barlog Károly,

Kiss Tamás és Orovac Krisztina.

Moderátor: **Szabó Szilvia** kritikus.

A rendezvény meghívóját Hajnal Anna tervezte

HÍD

irodalom
művészet
társadalomtudomány

A Híd Kör tagjai:

Barlog Károly
Benedek Miklós
Berényi Emőke
Brenner János
Drozdik-Popović Teodóra
Gyantár Edit
Herédi Károly
Kiss Tamás
Kocsis Árpád
Kovács Hédi
Mikuska Judit
Oláh Tamás
Ördög Mónika
Patócs László
Penovác Sára
Raska Szabina
Sági Varga Kinga
Szügyi Edit
Terék Anna
Vékás Éva
Zabos Ákos

A fedőlapon

Gálfi Csaba
alkotásának részlete

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Szülőföld Alap támogatta.

ISSN 0350-9079

9 770350 907007

HÍD